

Αγνοούμενοι στην
Κύπρο: Παρατηρήσεις
βασισμένες στο
παρελθόν και συστάσεις
για το μέλλον

Νατάσα Ιακώβου
Νάτια Κορνιώτη

ΕΚΘΕΣΗ 7/2019

 PRIO
Cyprus Centre

Οι συγγραφείς

Η **Νατάσα Ιακώβου** είναι πτυχιούχος δικηγόρος στην Κυπριακή Δημοκρατία που έχει ενταχθεί στο δικηγορικό σώμα από το 2008 και είναι συντάκτορας στο δικηγορικό γραφείο Λέλλος Π. Δημητριάδης Δικηγορικό Γραφείο Δ.Ε.Π.Ε. Έχει πτυχίο νομικής από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και Μεταπτυχιακό τίτλο Μάστερ στο Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο από το Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ. Ασχολείται κατά κόρον με την προετοιμασία και υποβολή προσφυγών στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και επιδιώκει την απόδοση δικαιοσύνης για τις οικογένειες των αγνοουμένων. Είναι επίσης ενεργό μέλος και Διευθύντρια της ΜΚΟ TRUTH NOW που προωθεί το δικαίωμα στην αλήθεια ως ατομικό, όπως επίσης και ως συλλογικό δικαίωμα.

Η **Νάτια Κορνιώτη** είναι πτυχιούχος δικηγόρος (που όμως δεν ασκεί τη δικηγορία) στην Κυπριακή Δημοκρατία και διαθέτει μεταπτυχιακό τίτλο Μάστερ Νομικής στο Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο από το Πανεπιστημιακό Κολλέγιο του Λονδίνου (University College London – UCL), ΗΒ. Κατά τη διάρκεια των ετών κατείχε διάφορες θέσεις στην Κύπρο και στο εξωτερικό και έχει συνεισφέρει σε αρκετά έργα. Από το 2017 συνεργάζεται με τη ΜΚΟ TRUTH NOW σε ζητήματα μνήμης, υπόμνησης και μεταβατικής δικαιοσύνης, με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις υποθέσεις αγνοουμένων και βίαιων εξαφανίσεων. Επί του παρόντος είναι υποψήφια διδάκτωρ Νομικής στο Πανεπιστήμιο του Κεντρικού Λάνκασαϊρ (University of Central Lancashire – UCLan), ΗΒ, από τη βάση του παραρτήματος του πανεπιστημίου στην Κύπρο, όπου επίσης εργάζεται ως Αναπληρώτρια Λέκτορας.

**ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΟΙ
ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ:
Παρατηρήσεις βασισμένες
στο παρελθόν
και συστάσεις για το μέλλον**

Νατάσα Ιακώβου

Νάτια Κορνιώτη

Έκθεση 7/2019

Διεθνές Ερευνητικό Ινστιτούτο του Όσλο για την Ειρήνη (PRIO)

Hausmanns gate 7

TΘ 9229 Όσλο

NO-0134 ΟΣΛΟ, Νορβηγία

Τηλ. +47 22 54 77 00

Φαξ +47 22 54 77 01

Ηλεκτρονική διεύθυνση: info@prio.no

Ιστοσελίδα: www.prio.no

Το PRIO ενθαρρύνει τους ερευνητές και τους συνεργάτες του να δημοσιεύουν τις εργασίες τους σε επιμονικά περιοδικά και βιβλία, όπως και στη σειρά εκθέσεων, ανακοινώσεων και ενημερωτικών δελτίων του Ινστιτούτου. Κατά την ετοιμασία των δημοσιεύσεων αυτών, το Ινστιτούτο ασκεί ένα βασικό ποιοτικό έλεγχο, αλλά το ίδιο δεν υιοθετεί δική του άποψη γύρω από πολιτικά προβλήματα. Ενθαρρύνουμε τους ερευνητές να συμμετέχουν ενεργά σε δημόσιες συζητήσεις και τους δίνουμε πλήρη ελευθερία γνώμης. Επομένως, η ευθύνη και η αναγνώριση για τις υποθέσεις εργασίας, τις θεωρίες, τα ευρήματα και τις απόψεις που εκφράζονται στις εκδόσεις μας ανήκουν στους συγγραφείς.

TRUTH NOW

The Chanteclair House

Οδός Σοφούλη 2.

1096 Λευκωσία, Κύπρος

T.Θ. 21646, 1511 ΛΕΥΚΩΣΙΑ

Τηλ: +357 22 676060

Φαξ: +357 22 676061

Email: info@truthnowcyprus.org

Ιστοσελίδα: www.truthnowcyprus.org

© TRUTH NOW NGO και Peace Research Institute Oslo (PRIO), 2019

Προστατεύονται όλα τα δικαιώματα. Απαγορεύεται η αναπαραγωγή, η αποθήκευση σε οποιοδήποτε σύστημα. Απαγορεύεται η ολική ή μερική αναπαραγωγή, μηχανική αποθήκευση, ή καθ' οιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό, φωτοτυπία, εκτύπωση) χρήση του χωρίς τη γραπτή άδεια του κατόχου ή των κατόχων δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας.

ISBN 978-82-343-0114-8 (ψηφιακή μορφή)

Φωτογραφία εξωφύλλου: Stephanie Keszi

Παραγωγή και Σχεδιασμός εξωφύλλου: Crystal Graphics

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	3
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ	13
ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ	21
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΩΝ & ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ (ΓΙΑ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ) ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ	21
ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ - ΕΓΚΛΩΒΙΣΜΕΝΩΝ - ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΩΝ – ΠΑΘΟΝΤΩΝ	23
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ	25
ΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ	28
Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ	30
Η ΔΙΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΩΝ	35
ΟΡΟΙ ΕΝΤΟΛΗΣ ΤΗΣ ΔΕΑ	37
ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΔΕΑ	40
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	41
ΔΥΝΗΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΔΕΑ	42
ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΙΕΣ	45
ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ	53
ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ (ΜΔ)	53
ΠΑΓΚΟΣΜΙΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ	54
ΤΡΕΧΟΥΣΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ	58
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ	61

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε το Κέντρο PRIO Κύπρου και την ΜΚΟ TRUTH NOW που μας εμπιστεύτηκαν τη συγγραφή της παρούσας έκθεσης. Επιπλέον, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον Αχιλλέα Δημητριάδη για τις πολύτιμες συμβουλές και την στήριξη που μας παρείχε κατά την προετοιμασία της έκθεσης, όπως επίσης και επειδή αφιέρωσε χρόνο για να την διαβάσει και να μας προσφέρει ανατροφοδότηση. Ακόμη, θα θέλαμε να εκφράσουμε τις ειλικρινείς ευχαριστίες μας στο Τουρκοκυπριακό Ίδρυμα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και τον Öncel Polili που μας βοήθησαν να ξεκινήσουμε την έρευνά μας αναφορικά με την τουρκοκυπριακή κοινότητα. Θα θέλαμε επίσης να ευχαριστήσουμε την Κωνσταντίνα Συμεού και τη Στέλλα Αυξεντίου για τη βοήθειά τους κατά τη συγκέντρωση και τη συνόψιση πληροφοριών, κατά τα πρώτα στάδια της έρευνάς μας, όπως επίσης και το Λέλλος Π. Δημητριάδης Δικηγορικό Γραφείο Δ.Ε.Π.Ε. για τη βοήθειά τους σε διοικητικά ζητήματα καθόλη τη διαδικασία. Τέλος, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε όλα τα άτομα που συμφώνησαν να μας παραχωρήσουν συνέντευξη για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας. Σας διαβεβαιώνουμε ότι οι προσωπικές, επαγγελματικές ή άλλες απόψεις σας και η εμπειρία σας μας παρείχαν μοναδική προοπτική και κατανόηση αυτού του σημαντικού, ευαίσθητου και κυρίως ανθρωπιστικού ζητήματος.

Σημείωμα των συγγραφέων

Η παρούσα έκθεση καλύπτει στο βαθμό του δυνατού σημαντικές εξελίξεις από το 1963 μέχρι τα τέλη του Σεπτεμβρίου 2018. Το ζήτημα των Αγνοουμένων είναι αναμφισβήτητα μία από τις πλέον περίπλοκες και ευαίσθητες πτυχές της κυπριακής σύγκρουσης. Ευελπιστούμε ότι αυτή η έκθεση θα λειτουργήσει ως νέο βήμα προς την επανέναρξη της συζήτησης για τους αγνοούμενους μέσα από μία καινοτόμα προοπτική, πάντα όμως με τον δέοντα σεβασμό προς τους ίδιους του αγνοούμενους και τις οικογένειές τους.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΔΕΑ	Διερευνητική Επιτροπή Αγνοουμένων CMP
ΕΑΣ	Επιτροπή για την Αλήθεια και τη Συμφιλίωση
ΕΔΑΔ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
ΕΥ	Επιτροπή Υπουργών
ΔΕΕΣ	Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού (ICRC)
ΚΔ	Κυπριακή Δημοκρατία
ΜΔ	Μεταβατική Δικαιοσύνη
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητική Οργάνωση
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΣτΕ	Συμβούλιο της Ευρώπης
ΥΠΕΞ	Υπουργείο Εξωτερικών
BNDG	Εθνική Τράπεζα Γενετικών Δεδομένων (Αργεντινή)
CCDH	Συμβουλευτικό Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Μαρόκο)
CED	Σύμβαση του ΟΗΕ για την προστασία όλων των ανθρώπων από τις βίαιες εξαφανίσεις
CEH	Ιστορικής Επιτροπής Αποσαφήνισης (Γουατεμάλα)
CONADEP	Εθνική Επιτροπή για την Εξαφάνιση Προσώπων (Αργεντινή)
EAAF	Αργεντινική Ομάδα Δικανικής Ανθρωπολογίας (Αργεντινή/Argentina)
ECHR	Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1950 (Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών)
FEMED	Ευρωμεσογειακή Ομοσπονδία κατά των Βίαιων Εξαφανίσεων
ICAED	Διεθνής Συνασπισμός εναντίον των Βίαιων Εξαφανίσεων
IER	Αρχή Δικαιοσύνης και Συμφιλίωσης (Μαρόκο)
PACE	Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης
PRIO	Διεθνές Ερευνητικό Ινστιτούτο του Όσλο για την Ειρήνη
UNFICYP	Ειρηνευτική Δύναμη των Ηνωμένων Εθνών στην Κύπρο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε μία ένοπλη σύρραξη, ένα από τα πιο επείγοντα ανθρωπιστικά ζητήματα είναι αυτό των αγνοουμένων. Παρόλο που αναμφισβήτητα αυτό το φαινόμενο επηρεάζει κατά κύριο λόγο τους συγγενείς των αγνοουμένων, είναι ευρέως αποδεκτό ότι οι εξαφανίσεις επηρεάζουν στις κοινότητες και τις κοινωνίες στις οποίες λαμβάνουν χώρα, προκαλώντας συνεπώς αισθήματα ανασφάλειας και φόβου.¹ Οι Κύπριοι είναι επίσης εξοικειωμένοι με αυτή την πραγματικότητα.

Μετά από ένα ακόμη αδιέξοδο στη διαδικασία των διαπραγματεύσεων στο Συνέδριο για την Κύπρο στο Κραν Μοντανά της Ελβετίας το καλοκαίρι του 2017, οι εξελίξεις ήταν ελάχιστες κατά το ακόλουθο έτος. Εντούτοις, την περίοδο συγγραφής αυτής της έκθεσης, ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ διόρισε την κ. Τζέιν Χουλτ για να διαβουλευτεί με τα δύο μέρη,² και το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών ανανέωσε τη θητεία της Ειρηνευτικής Δύναμης των Ηνωμένων Εθνών στην Κύπρο (UNFICYP) για ακόμη έξι μήνες,³ μετά από εκτενείς διπλωματικές προσπάθειες της Κυπριακής Δημοκρατίας (ΚΔ). Επιπρόσθετα, η Διερευνητική Επιτροπή Αγνοουμένων (ΔΕΑ) έχει προκαλέσει σημαντικές ανησυχίες λόγω των μειούμενων αποτελεσμάτων από το πρόγραμμα εκταφών, ενώ κατά τη διάρκεια των θερινών μηνών αρκετές δημοσιεύσεις έθεσαν επίμονα ερωτήματα αναφορικά με την ανάγκη να παρουσιαστεί η αλήθεια και να αντιμετωπιστεί το βίαιο παρελθόν της Κύπρου.

Μεταξύ αυτών των εξελίξεων, ξεκίνησε η παρούσα έρευνα, στο πλαίσιο της *Κοινωνικής Συμφιλίωσης* στο πρόγραμμα *Cyprus Linkages Project* [Δεσμοί στην Κύπρο] που υλοποιήθηκε από το Διεθνές Ερευνητικό Ινστιτούτο του Όσλο για την Ειρήνη (PRIO Κύπρου). Αυτή η συγκεκριμένη έκθεση έχει ως στόχο της να ελέγξει κριτικά τους περιφερειακούς και διεθνείς μηχανισμούς και τρόπους αντιμετώπισης που υπάρχουν για την Κύπρο σε σχέση με τους αγνοούμενους της Κύπρου, στο πλαίσιο μιας ευρύτερης έρευνας στο ζήτημα των

1 'Enforced Disappearances' [Βίαιες εξαφανίσεις], Διεθνής Αμνηστία <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/disappearances/>

2 Αποστολής Ζουπανιώτης, 'UN SG has asked Lute to conduct consultations with all parties on outcome of their reflections' [Ο ΓΓ του ΟΗΕ ζήτησε από τη Λουτ να διαβουλευτεί με όλα τα μέρη σχετικά με το αποτέλεσμα των σκέψεών τους] (Κυπριακό Πρακτορείο Ειδήσεων, 3 Ιουλίου 2018) <http://www.cna.org.cy/WebNews-en.aspx?a=746225fe5dac4ff8b3fcb40f6dc230db>

3 Ηνωμένα Έθνη, Υπηρεσία Ενημέρωσης του ΟΗΕ, Το Συμβούλιο Ασφαλείας ανανεώνει την εντολή της ειρηνευτικής δύναμης Κύπρου, Ομόφωνη έγκριση ψηφίσματος 2430 (2018), SC/13434, 26 Ιουλίου 2018 <https://www.un.org/press/en/2018/sc13434.doc.htm>· Συμβούλιο Ασφαλείας, ψήφισμα 2430, S/RES/2430 (2018), 26 Ιουλίου 2018, διαθέσιμο στη διεύθυνση [undocs.org/S/RES/2430\(2018\)](https://undocs.org/S/RES/2430(2018))

αγνοουμένων παγκοσμίως και την αναπτυσσόμενο διεπιστημονικό τομέα της Μεταβατικής Δικαιοσύνης (ΜΔ).

Διαθέτουμε ενοποιημένες πληροφορίες για το ζήτημα της εξαφάνισης ατόμων που υπερβαίνουν τα 2.000 στην Κύπρο από το 1963 μέχρι το 1974. Στόχος μας είναι να ενθαρρύνουμε την ανανεωμένη δημόσια συζήτηση για το ζήτημα και τις συστάσεις προς τους διαμορφωτές πολιτικής, έτσι ώστε να βελτιωθεί η υφιστάμενη κατάσταση. Παρόλο που η πολιτική κατάσταση στην Κύπρο παραμένει πολύ ευαίσθητη, δεδομένου ότι δεν έχει επιτευχθεί οποιαδήποτε πολιτική διευθέτηση, η ανάγκη για νέες πρωτοβουλίες αναφορικά με τους αγνοούμενους δεν πρέπει να αγνοηθούν. Πρέπει να τεθούν σε εφαρμογή μέτρα, έτσι ώστε να διασφαλιστεί η επούλωση του τραύματος και η απάμβλυνση οποιωνδήποτε αντιξοων επιπτώσεων που προκλήθηκαν από τις καθυστερήσεις στην αντιμετώπιση αυτού του ζητήματος.

Δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός, ότι όλως παραδόξως, σύντομα μετά τα αποτυχημένα δημοψηφίσματα για την επανένωση του νησιού (Σχέδιο Ανάν – 2004) – στα οποία υπήρχε επίσης πρόβλεψη για τη δημιουργία μίας Επιτροπής για την Αλήθεια και τη Συμφιλίωση (ΕΑΣ)⁴ – ενισχύθηκε ο ρόλος της δικαιοδικής Διερευνητικής Επιτροπής Αγνοουμένων (ΔΕΑ) που ιδρύθηκε το 1981 με τη ΔΕΑ να επιστρέφει στο έργο της και να προχωράει με τις εκταφές. Επιπρόσθετα, η επίλυση των προβλημάτων που σχετίζονται με τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως είναι το ζήτημα των αγνοουμένων, μπορεί να αυξήσει τις πιθανότητες μίας συνολικής λύσης, αφού θα αυξήσει την εμπιστοσύνη στους «άλλους». Επιπλέον, η κατάσταση της μη λύσης μπορεί να αποθαρρύνει τη διεθνή κοινότητα, ή τους εξωτερικούς παράγοντες εν γένει, έτσι ώστε να μην παρεμβαίνουν.⁵

Η παρούσα έκθεση επικεντρώνεται στις νομικές πτυχές, και πολλοί από τους χρησιμοποιούμενους όρους εντός έχουν νομικό ή άλλο επιστημονικό ορισμό. Προκειμένου να αποφευχθεί η σύγχυση, έχουν γίνει προσπάθειες να προταθούν διευκρινίσεις στην ορολογία όπου είναι απαραίτητο. Από αυτή την άποψη, είναι σημαντικό να διαφοροποιηθούν εξ αρχής οι όροι «αγνοούμενος» και «βίαιη εξαφάνιση», καθώς οι δύο όροι αναφέρονται σε δύο ξεχωριστές νομικές κατηγορίες θυμάτων ένοπλων συρράξεων, παρόλο που συχνά χρησιμοποιούνται ως ισοδύναμοι.

Παρόλο που χρησιμοποιείται ευρέως στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, ο όρος «αγνοούμενος» δεν έχει νομικό ορισμό. Εντούτοις, ένας χρήσιμος ορισμός, θα ήταν αυτός που χρησιμοποιείται από τη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού (ΔΕΕΣ), σύμφωνα με την οποία ένα «αγνοούμενο» ή «ελλείπον» άτομο είναι

4 E. Kaymak, 'Does Cyprus need a Truth and Reconciliation Commission?' [Χρειάζεται η Κύπρος μία Επιτροπή για την Αλήθεια και τη Συμφιλίωση] (2007) 19 (1) The Cyprus Review 71

5 Για εκτεταμένη ανάλυση βλ.: I. Kovras, N. Loizides, 'Delaying Truth Recovery for Missing Persons' [Καθυστερώντας την Ανάκτηση της Αλήθειας για τους Αγνοούμενους] (2011) 17(3) Nations and Nationalism 520

ένα άτομο για το οποίο οι συγγενείς του δεν γνωρίζουν πού βρίσκεται και/ή το οποίο βάσει αξιόπιστων πληροφοριών έχει αναφερθεί ότι αγνοείται σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία σε σχέση μία διεθνή ή μη ένοπλη σύρραξη, μία κατάσταση εσωτερικής βίας ή ταραχών, μία φυσική καταστροφή ή οποιαδήποτε άλλη κατάσταση που μπορεί να απαιτεί την παρέμβαση μιας αρμόδιας κρατικής αρχής.⁶

Είναι προφανές ότι ο πιο πάνω είναι ένας ευρύς ορισμός που υπερβαίνει την παραδοσιακή χρήση του όρου στο πλαίσιο μίας σύγκρουσης ή μίας άλλης κοινωνικής ή πολιτικής αναταραχής.⁷

Από την άλλη πλευρά, ένα βίαια αγνοούμενο άτομο αποτελεί θύμα του διεθνούς εγκλήματος της βίαιης εξαφάνισης, σχετίζεται με «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» και έχει οριστεί ως:

η σύλληψη, η κράτηση, απαγωγή ή οποιαδήποτε άλλο μορφή στέρησης της ελευθερίας από εκπροσώπους του Κράτους ή από άτομα ή ομάδες ατόμων που ενεργούν με την έγκριση, στήριξη ή συναίνεση του Κράτους, ακολουθούμενη από άρνηση αναγνώρισης της στέρησης της ελευθερίας ή από συγκάλυψη της τύχης ή της κατάστασης του αγνοούμενου ατόμου, που θέτουν το άτομο αυτό εκτός της προστασίας του νόμου.⁸

Στην Κύπρο, δεν είναι πάντα σαφές ποιον βαραίνει η ευθύνη για τις εξαφανίσεις. Δεν πρόκειται για άτομα που «απλώς» εξαφανίζονται εξαιτίας ενεργειών της αντίπαλης ομάδας κατά τη διάρκεια εχθροπραξιών.⁹ Το ζήτημα συνεχίζει να σχετίζεται στενά με μία σειρά εγκλημάτων, συμπεριλαμβανομένων των στοχευμένων και μαζικών δολοφονιών, που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια της βίαιης περιόδου του νησιού μεταξύ 1963 και 1974. Συνεπώς, η διαφοροποίηση μεταξύ των διαφορετικών περιπτώσεων δεν πάντα εύκολη ή ακόμη κι εφικτή, λόγω της αιτιακής, γεγονοτολογικής ή χρονολογικής εγγύτητας αυτών των γεγονότων. Συνεπώς ο γενικότερος όρος «αγνοούμενος/η» φαίνεται ότι είναι ο καταλληλότερος στο κυπριακό συγκείμενο.

Η παρούσα έρευνα βασίζεται κατά κύριο λόγο σε βιβλιογραφική έρευνα που περιλάμβανε και πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές. Στις πρωτογενείς πηγές περιλαμβάνονταν επίσημα έγγραφα, δικαστικές αποφάσεις και διεθνή, περιφερειακά και εγχώρια νομικά μέσα, ενώ μεταξύ των δευτερογενών πηγών περιλαμβάνονταν βιβλία, εκθέσεις από εγχώριες, περιφερειακές ή διεθνείς οργανώσεις, άρθρα σε ακαδημαϊκά περιοδικά και πηγές μέσων ενημέρωσης, όπως επίσης και εκπαιδευτικά εργαλεία και άλλο σχετικό υλικό διαθέσιμο διαδικτυακά.

6 Πληροφοριακό Δελτίο ΔΕΕΣ, Συμβουλευτική Υπηρεσία στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, τους Αγνοούμενους και τις Οικογένειές τους, (Δεκέμβριος 2015), διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://www.icrc.org/en/document/missing-persons-and-their-families-factsheet>

7 I. Kovras, *Grassroots Activism and the Evolution of Transitional Justice* [Ακτιβισμός από τις ρίζες και η εξέλιξη της Μεταβατικής Δικαιοσύνης] (Cambridge University Press, 2017) 14

8 Σύμβαση του ΟΗΕ για την προστασία όλων των ανθρώπων από τις βίαιες εξαφανίσεις του 2006, Άρθρο 2

9 P. Sant Cassia, *Bodies of Evidence: Burial, Memory and the Recovery of Missing Persons in Cyprus* (Berghahn Books, 2007) 2

Αυτά συνδυάστηκαν με εμπειρική έρευνα, υπό μορφή σειράς συνεντεύξεων με τρεις κατηγορίες ατόμων: α) συγγενείς β) ερευνητές, δημοσιογράφους και μέλη της κοινωνίας των πολιτών, και γ) λειτουργούς και εκπροσώπους των σχετικών αρχών. Στην τουρκοκυπριακή κοινότητα συνεργαστήκαμε το Τουρκοκυπριακό Ίδρυμα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων¹⁰ προκειμένου να διευκολυνθεί η επαφή μας με σημαντικά άτομα και τις αρχές στο βόρειο τμήμα του νησιού.

Από συνολικά 26 προσκλήσεις για συμμετοχή σε συνεντεύξεις, μόνο 13 συνεντεύξεις τελικά διενεργήθηκαν και στις δύο πλευρές της ζώνης κατάπαυσης του πυρός, και ένας λειτουργός απέστειλε πληροφορίες σε γραπτή μορφή, για συγκεκριμένες μόνο ερωτήσεις. Επτά συνεντεύξεις διενεργήθηκαν με ερευνητές/δημοσιογράφους και μέλη της κοινωνίας των πολιτών, πέντε με συγγενείς αγνοουμένων και ατόμων που ήταν γνωστό πως ήταν νεκροί και μία με ένα λειτουργό/εκπρόσωπο σχετικής αρχής. Παρά τις προσπάθειές μας πάrouμε συνέντευξη από εκπροσώπους όλων των διαθέσιμων μηχανισμών και αρχών που εμπλέκονται και στις δύο πλευρές, δεν στάθηκε πάντα δυνατό, είτε επειδή δεν αποδέχονταν την πρόσκληση, είτε επειδή δεν απαντούσαν στην πρόσκληση.

Προκειμένου να διευκολυνθεί η διαδικασία των συνεντεύξεων, δημιουργήσαμε έναν κατάλογο με ερωτήσεις ανοιχτού τύπου που θα χρησιμοποιούνταν από τον ερευνητή που θα διενεργεί τη συνέντευξη ως οδηγό για την πορεία της συζήτησης με κάθε ερωτώμενο. Όλες οι συνεντεύξεις ηχογραφήθηκαν, αλλά με ταυτόχρονη προστασία της ανωνυμίας των συμμετεχόντων.

Ο κατάλογος των γραπτών πηγών που χρησιμοποιήθηκαν και των ατόμων που ερωτήθηκαν δεν μπορεί να θεωρηθεί εξαντλητικός. Συνεπώς οι συγγραφείς θα ήθελαν να τονίσουν ότι η παρούσα έκθεση αποτελεί μόνο ένα πρώτο βήμα προς δυνητική πρόσθετη έρευνα σε αυτό τον θεματικό τομέα.

Στόχος μας ήταν να ερευνήσουμε τις ατομικές και συλλογικές ανάγκες και τους διαθέσιμους μηχανισμούς που σχετίζονται με το ζήτημα των αγνοουμένων και της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής κοινότητας και σε αυτό το πλαίσιο, υιοθετήσαμε μία «ανακλαστική προσέγγιση» για τις πληροφορίες που αναζητούσαμε. Εντούτοις, η έκθεση μπορεί να φανεί μονομερής, δεδομένου ότι η πλειοψηφία των πληροφοριών που παρασχέθηκαν σχετίζεται με εξελίξεις που αφορούν την ελληνοκυπριακή κοινότητα, λόγω των δυσκολιών που υπάρχουν στην πρόσβαση στην τουρκοκυπριακή κοινότητα. Επίσης κατέστη προφανές από τα πρώτα στάδια της έρευνας ότι η προσέγγιση και οι πολιτικές της ηγεσίας της τουρκοκυπριακής κοινότητας ήταν δραστικά διαφορετικές από εκείνες της ΚΔ, αφού φαίνεται ότι επί χρόνια η στάση της πρώτης ήταν πως οι αγνοούμενοι θα πρέπει να θεωρούνται «μάρτυρες»¹¹ και δεν αναλήφθηκε οποιαδήποτε δράση.

¹⁰ Για περισσότερες πληροφορίες επισκεφθείτε: http://www.ktihv.org/index_ENG.htm

¹¹ Για μία ανάλυση του συμβολισμού των αγνοουμένων σε κάθε κοινότητα, βλ.: Sant Cassia (n 9) 'The Martyrdom of the Missing' [Το μάρτυριο των αγνοούμενων], 94-130

Όπως φαίνεται πιο κάτω, το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο έχει διέλθει διάφορες φάσεις τις τελευταίες δεκαετίες. Κατά τη διάρκεια της έρευνάς μας, συχνά παρατηρούσαμε σύγχυση αναφορικά με τους διαφορετικούς μηχανισμούς και τις διαδικασίες που υιοθετήθηκαν από την ΚΔ και τις τουρκοκυπριακές αρχές (που νομικά ορίζονται ως η τοπική διοίκηση που υπόκειται στην Τουρκία και ενεργοποιείται στις περιοχές υπό τον αποτελεσματικό συνολικό έλεγχο της Τουρκίας),¹² όπως επίσης και την επανεμφάνιση αντικρουόμενων απόψεων, θέσεων και φημών. Κατά συνέπεια, μέσα από την τρέχουσα έρευνα είχαμε την ευκαιρία να διερευνήσουμε το βαθμό στον οποίο αυτές οι ποικίλες απόψεις υπάρχουν μεταξύ των ατόμων που σχετίζονται άμεσα και/ή έχουν εμπειρία με το ζήτημα των αγνοουμένων και να ρωτήσουμε ποια είναι η θέση τους αναφορικά με την εφαρμογή της Μεταβατικής Δικαιοσύνης στην Κύπρο. Επιπρόσθετα, στο πλαίσιο της εργασίας μας με τη Μη Κυβερνητική Οργάνωση (ΜΚΟ) Truth Now, είχαμε την ευκαιρία να λάβουμε πληροφορίες και να μάθουμε από την εμπειρία των αντίστοιχων οργανώσεων στο εξωτερικό και να σκεφτούμε τις βελτιώσεις που θα ήταν αναγκαίες στην Κύπρο.

Ο συνολικός στόχος αυτού του ερευνητικού έργου είναι να αντιμετωπίσει ολιστικά τις πρώιμες πρωτοβουλίες και τις τρέχουσες εξελίξεις αναφορικά με το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο. Έτσι, θα αντιμετωπίσουμε τις ρίζες των προβλημάτων που σχετίζονται με την αντιμετώπιση αυτού του ζητήματος, την αναδυόμενη ιστορική μνήμη και το συνεπακόλουθο τραύμα και την έλλειψη εμπιστοσύνης. Αυτή η διαδικασία θα μας παράσχει τη διορατικότητα που θα μας επιτρέψει να αναπτύξουμε συστάσεις για συστάσεις για μία συνεκτική και βιώσιμη μακροπρόθεσμη πολιτική που στόχο έχει τελικά να παρουσιάσει την αλήθεια σε σχέση με τους αγνοούμενους στην Κύπρο.

Ειδικότερα, στο κεφ. 2 παρέχουμε μία σύντομη χρονολογική παρουσίαση του ζητήματος των αγνοουμένων στην Κύπρο, από τις άμεσες συνέπειες των συγκρούσεων μέχρι τις τελευταίες πρωτοβουλίες. Μετά, στο κεφ. 3, παρουσιάζουμε μία σύνοψη των διαφόρων μηχανισμών που έχουν αναπτυχθεί από τις δύο κοινότητες σημειώνοντας τις διαφορετικές προσεγγίσεις της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής κοινότητας – που είναι σε μεγάλο βαθμό βασισμένες στις αντίστοιχες θέσεις τους στο ζήτημα. Στο κεφ. 4 εξετάζουμε διεξοδικά τους όρους εντολής και το έργο της ΔΕΑ, ως του κύριου μηχανισμού που ασχολείται με τους αγνοούμενους στην Κύπρο, ενώ το κεφ. 5 προσφέρει μία σύνοψη του υφιστάμενου νομικού πλαισίου, όπως επίσης και της σχετικής νομολογίας που σχετίζεται με τους αγνοούμενους στην Κύπρο, ως βάση για τις ανάγκες που σχετίζονται με την Κύπρο. Το κεφ. 6 παρέχει μία σύντομη εισαγωγή στο πλαίσιο της ΜΔ και επικεντρώνεται σε συγκεκριμένα παραδείγματα καλών πρακτικών από όλο τον κόσμο που έχουν διαμορφωθεί στο εν λόγω συγκεκριμένο, σε μία προσπάθεια παρουσίασης ενός οδηγού με μέτρα που θα μπορούσαν να υλοποιηθούν στην Κύπρο. Τέλος, στο κεφ. 7, συνάγουμε ορισμένα συμπεράσματα και προτείνουμε συστάσεις για το ζήτημα

¹² *Loizidou v Turkey (Preliminary Objections)* [Λοϊζίδου κατά Τουρκίας (Προκαταρκτικές Ενστάσεις)] [1995] ΕΔΑΔ 10 (23 Μαρτίου 1995) [59] – [64]

των αγνοουμένων στην Κύπρο, που ως αποκλειστικά ανθρωπιστικό ζήτημα συνδέσει την ελληνοκυπριακή και την τουρκοκυπριακή κοινότητα.

Η εμπειρία των αγνοουμένων είναι κοινή και στις δύο κοινότητες. Σε μία πρόσφατα γκάφα των ελληνοκυπριακών μέσων ενημέρωσης, στις 14 Αυγούστου 2018, χρησιμοποιήθηκε μία φωτογραφία που τραβήχτηκε το 1964 και παρουσιάζει μία Τουρκοκύπρια που θρηνεί με απόγνωση για να γίνει αναφορά στα βάσανα των Ελληνοκυπρίων το 1974. Το γεγονός αυτό αποκάλυψε άθελά του και πάλι ότι, όπως σημειώθηκε στην πλατφόρμα κοινωνικών μέσων Twitter, «ο πόνος είναι ίδιος, ανεξάρτητα από την πλευρά στην οποία βρίσκεσαι.»

Στην Κύπρο, η αδυναμία να θρηνήσουν, τα αισθήματα ανασφάλειας που οφείλονται στην άγνοια της αλήθειας, όπως επίσης και η απουσία οποιασδήποτε ψυχολογικής στήριξης για τις οικογένειες και οποιασδήποτε αποτελεσματικής ποινικής έρευνας ή επίσημης συγγνώμης, έχουν επίσης αναγνωριστεί ως παράγοντες που επηρεάζουν αρνητικά τους συγγενείς των αγνοουμένων ανεξαρτήτως της κοινότητας στην οποία ανήκουν. Αυτοί οι παράγοντες συχνά οδηγούν σε μετα-τραυματική αγχώδη διαταραχή και κατάθλιψη. Επιπρόσθετα, πολλές οικογένειες έχουν νιώσει ότι στιγματίστηκαν και, δεδομένου ότι οι περισσότεροι αγνοούμενοι είναι άντρες, η ευημερία των γυναικών – ειδικότερα αυτών με μικρά παιδιά – επηρεάστηκε ιδιαίτερα αρνητικά. Η συμβολικής αξίας εικόνα των γυναικών που θρηνούν λυγισμένες από την απόγνωση και τη θλίψη, ενώ κρατάνε μία φωτογραφία του αγνοούμενου πατέρα, συζύγου ή παιδιού τους, συνεχίζει να είναι βαθιά εντυπωμένη στη συλλογική μνήμη του συνολικού πληθυσμού του νησιού. Αυτή η εξαιρετικά κεντρικής σημασίας εικόνα λειτουργεί ως υπενθύμιση της εντόνως ανθρωπιστικής φύσης του ζητήματος των αγνοουμένων.

Έχουν διενεργηθεί πολλές έρευνες που καταδεικνύουν την αρνητική επίδραση που έχει η αναμονή της επιστροφής κάποιου αγαπημένου τους προσώπου. Παρόλο που δεν είναι πάντα εύκολο να σκιαγραφηθούν οι ψυχο-κοινωνικές συνέπειες, έχουν παρατηρηθεί αρκετά κοινά στοιχεία.¹³ Μια συνηθισμένη συνέπεια είναι να διαταράσσεται η φυσιολογική διαδικασία του θρήνου λόγω της απώλειας κάποιου.¹⁴ Επιπλέον, οι οικογένειες συχνά καλούνται να αντιμετωπίσουν πρόσθετα οικονομικά, νομικά και κοινωνικά προβλήματα, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής απομόνωσης και της απουσίας της στήριξης που συνήθως προσφέρεται στις περιπτώσεις αναμφισβήτητου θανάτου.¹⁵ Αυτό γίνεται ακόμη πιο ψυχοφθόρο σε κοινωνίες οι οποίες κυριαρχούνται από οργανωμένη βία και μεγάλη έλλειψη εμπιστοσύνης – όπως ήταν η Κύπρος κατά την περίοδο που μας ενδιαφέρει – όπου η σιωπή και ο φόβος ήταν πανταχού παρόντα στοιχεία.¹⁶ Σύμφωνα με τη σχετική έρευνα, σημειώνεται επίσης ότι το φαινόμενο των εξαφανίσεων σε μία σύγκρουση δεν είναι μόνο κυπριακό, αλλά επίσης παγκόσμιο, και με αυτό το δεδομένο θα λάβουμε καθοδήγηση από τις βέλτιστες πρακτικές από όλο τον κόσμο.

¹³ M. Blaauw, V. Lähdenmäki, "Denial and silence' or 'acknowledgement and disclosure" [«Άρνηση και σιωπή» ή «αναγνώριση και αποκάλυψη»](2002) 84 International Review of the Red Cross 767, 768

¹⁴ Αυτόθι 769

¹⁵ Αυτόθι

¹⁶ Αυτόθι 768· Η Κύπρια δημοσιογράφος Sevgül Uludağ αναφέρεται στα γραπτά της σε μία «ζώνη της σιωπής». Βλ. S. Uludağ, *Oysters with the Missing Pearls* [Οστρακά με αγνοούμενα μαργαριτάρια] (IKME, BILBAN, 2006) 23-26

Σύμφωνα με το σκεπτικό του προγράμματος *Cyprus Linkages Project*, εμείς εδώ ερευνούμε κατά πόσο υπάρχουν ζητήματα σε όλες τις πλευρές της σύγκρουσης που χρειάζεται να ιδωθούν μαζί, ανεξαρτήτως οποιασδήποτε πολιτικής εξέλιξης ή έλλειψης αυτής. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι το ζήτημα των αγνοουμένων είναι τέτοιο ζήτημα, καθώς είναι πάνω και πέρα από οτιδήποτε άλλο, ένα ανθρωπιστικό ζήτημα και μία συνεχής ανοιχτή πληγή στην κοινωνία μας. Έχοντας αυτό κατά νου, ευελπιστούμε με την παρούσα έρευνα να (επαν)αρχίσουμε τον απαραίτητο και συμπεριληπτικό δημόσιο διάλογο που τελικά θα οδηγήσει σε ξεκάθαρα και αποτελεσματικά μέτρα για την αντιμετώπιση του παρελθόντος στην Κύπρο.

Καταληκτικά, οι συγγραφείς θα ήθελαν να τονίσουν ότι η παρούσα έκθεση είναι μόλις το πρώτο βήμα προς μία συνολικότερη προσέγγιση – μία προσέγγιση που θα μπορούσε να παράσχει πιο συγκεκριμένες συστάσεις για τον τρόπο με τον οποίο να αντιμετωπιστεί το παρελθόν στην Κύπρο γενικότερα και το ζήτημα των αγνοουμένων ειδικότερα.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Κατά την περίοδο 1963-1974 εξαφανίστηκαν στην Κύπρο λίγο περισσότερα από 2000 άτομα, κατά τη διάρκεια συγκρούσεων μεταξύ της τουρκοκυπριακής κοινότητας και της ελληνοκυπριακής κοινότητας. Μεταξύ των ατόμων αυτών ήταν Τουρκοκύπριοι, Ελληνοκύπριοι και μη Κύπριοι κάτοικοι της Κύπρου, συμπεριλαμβανομένου προσωπικού του ΟΗΕ, και Ελλήνων και Τούρκων στρατιωτών.

Η ανεξάρτητη Κυπριακή Δημοκρατία (ΚΔ) ιδρύθηκε το 1960, μετά από τρεις πολυμερείς συμφωνίες μεταξύ Κύπρου, Ελλάδας, Τουρκίας και Ηνωμένου Βασιλείου (ως εγγυητριών δυνάμεων) μετά από εντάσεις δεκαετιών μεταξύ των ελληνόφωνων και των τουρκόφωνων κατοίκων του νησιού, που σε εθνοτικό επίπεδο συσχετίζουν εαυτούς με τα αντίστοιχα γειτονικά κράτη. Εξαιτίας αυτών των εντάσεων, το κράτος αντιμετώπισε συνταγματική κρίση ήδη από το 1963.¹⁷ Εξαιτίας της αυξανόμενης έλλειψης εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο κοινοτήτων, ξέσπασε ένοπλη βία τον Δεκέμβριο του 1963 και κορυφώθηκε το 1964.¹⁸ Ένα ακόμη εκτεταμένο κύμα βίας ξέσπασε ξανά το 1967. Εντωμεταξύ, ο πληθυσμός συγκεντρωνόταν σε διαφορετικές περιοχές του νησιού, ζώντας με τον φόβο της συνεχούς απειλής της βίας και των αντίποινων που επηρέαζαν όλες τις πτυχές της καθημερινής ζωής.¹⁹ Σημαντικός αριθμός ατόμων εκτοπίστηκαν, δηλώθηκαν αγνοούμενοι ή έχασαν τη ζωή τους.

Με αυτό το υπόβαθρο και τις πολιτικές αντιπαλότητες σε κάθε κοινότητα, η Τουρκία ξεκίνησε μία επιθετική στρατιωτική επιχείρηση στο νησί στις 20 Ιουλίου 1974, μετά το πραξικόπημα ενάντια στον Πρόεδρο Μακάριο, που έλαβε χώρα στις 15 Ιουλίου 1974 με την υποστήριξη της ελληνικής χούντας. Ενώ τα γεγονότα στη δεκαετία του 1960 είχαν με σημαντική διαφορά μεγαλύτερες επιπτώσεις στην τουρκοκυπριακή κοινότητα, τα γεγονότα του θέρους του 1974 κλιμακώθηκαν σε διεθνή ένοπλη σύρραξη επηρεάζοντας εντονότερα

¹⁷ D.W. Markides, *Cyprus 1957-1963: From Colonial Conflict to Constitutional Crisis, the key role of the Municipal Issue* [Κύπρος 1957-1963: από την αποικιοκρατική σύγκρουση στη συνταγματική κρίση, ο βασικός ρόλος του δημοτικού ζητήματος] (University of Minnesota, 2001).

¹⁸ J. Ker-Lindsay, *Britain and the Cyprus Crisis, 1963-1964* [Η Βρετανία η Κρίση της Κύπρου, 1963 – 1964] (Bibliopolis, 2004)

¹⁹ Για σύνοψη της γενικής κατάστασης στο νησί κατά τη δεκαετία του 1960 βλ.: Ηνωμένα Έθνη, Συμβούλιο Ασφαλείας, Έκθεση του Μεσολαβητή των Ηνωμένων Εθνών για την Κύπρο στον γενικό Γραμματέα, S/6253 (26 Μαρτίου 1965) διαθέσιμη στη σελίδα <http://undocs.org/S/6253>

την ελληνοκυπριακή κοινότητα. Συνεπώς, το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο πάντα ήταν ανάμικτο με αισθήματα έλλειψης εμπιστοσύνης, φόβου, θυμού και πικρίας που εξελίσσονταν επί μεγάλο χρονικό διάστημα.

Από το 1963 και εξής, κάθε κοινότητα ανέπτυξε το δικό της χωριστό αφήγημα, που εξέφραζε τις δικές της χωριστές ιστορίες – οδηγώντας σε έναν πνευματικό διαχωρισμό επιπρόσθετα προς τα φυσικά εμπόδια που διαχώριζαν το νησί. Το ζήτημα των αγνοουμένων δεν ήταν απρόσβλητο σε αυτόν τον πνευματικό διαχωρισμό.²⁰

Η διαφοροποίηση των επίσημων θέσεων κατέληξε να επηρεάζει διάφορες πτυχές του ζητήματος των αγνοουμένων. Από τις πρώτες μέρες μετά την ανακαχή το 1974, η ΚΔ επέμενε στη θέση ότι αρκετοί αγνοούμενοι ήταν εγκλωβισμένοι στην Τουρκία και αυτή η αντίληψη οδήγησε σε φήμες, ιστορίες στα μέσα ενημέρωσης, πολιτικές δηλώσεις και διπλωματικές προσπάθειες μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990.²¹ Αντιθέτως, η ηγεσία των Τουρκοκυπρίων από την αρχή διατεινόταν ότι δεν υπάρχουν αγνοούμενοι και ότι οι συγγενείς θα έπρεπε να αποδεχτούν ότι είναι νεκροί – ήταν μάρτυρες και ήρωες πολέμου. Το ζήτημα των αγνοουμένων γρήγορα προωθήθηκε στην ατζέντα της διαδικασίας των διαπραγματεύσεων από την ελληνοκυπριακή πλευρά, ενώ η τουρκοκυπριακή πλευρά δεν δεχόταν εύκολα να συζητήσει το ζήτημα. Κατά συνέπεια, δημιουργήθηκε μία Υπο-Επιτροπή για Ανθρωπιστικά Ζητήματα, διαχωρισμένη από την επίσημη διαδικασία των διαπραγματεύσεων μετά τα γεγονότα του καλοκαιριού του 1974.²² Η πρώτη της συνεδρία έλαβε χώρα τον Ιανουάριο του 1975, αλλά γρήγορα αποδείχθηκε ανεπαρκής, δεδομένου ότι επίσης αναλάμβανε αρκετά ιδιοκτησιακά ζητήματα.²³ Κατά συνέπεια, δημιουργήθηκε μία ξεχωριστή ειδική επιτροπή αποκλειστικά για το ζήτημα των αγνοουμένων.²⁴ Η πρόοδος της ήταν αμελητέα, αλλά κατά την τελευταία της συνάντηση τον Ιούνιο του 1975, η Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού (ΔΕΕΣ) έδωσε στις δύο πλευρές τον πρώτο κατάλογο Ελληνοκύπριων και Τουρκοκύπριων αγνοουμένων: 2.192 και 103 αντίστοιχα.²⁵

Τον Δεκέμβριο του 1975, η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών ενέκρινε το Ψήφισμα 3450(XXX)²⁶ για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο, που ζητούσε ρητώς από τον Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών να «προβεί σε κάθε προσπάθεια, σε στενή συνεργασία με τη ΔΕΕΣ,

²⁰ Για λεπτομερή περιγραφή του τρόπου με τον οποίο η κοινωνία των πολιτών αντιμετώπισε το ζήτημα μετά το 1974, βλ.: Όμιλος Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας (ΟΙΔΕ), *Σκεφτόμαστε ιστορικά για το ζήτημα των αγνοουμένων: ένας οδηγός για εκπαιδευτικούς – 4. Αγνοούμενοι στην Κύπρο* (Λευκωσία, 2011)

²¹ Ν. Σεργίδης, Φάκελος «Αγνοούμενοι της Κύπρου» (Λευκωσία, 2016) 21-63. Για κριτική ανασκόπηση βλ.: Μ. Δρουσιώτης, 1619 Ενοχές – Σειρά Αρχείο (Εκδ. Διαφάνεια, 2000) 87-107

²² Σεργίδης (αφ. 21) 258

²³ Αυτόθι 264

²⁴ Αυτόθι

²⁵ Αυτόθι 265

²⁶ Ψήφισμα Γενικής Συνέλευσης 3450 (XXX), Missing Persons in Cyprus, [Αγνοούμενοι στην Κύπρο] A/RES/3450(XXX) (9 Δεκεμβρίου 1975) διαθέσιμο στη σελίδα [https://undocs.org/A/RES/3450\(XXX\)](https://undocs.org/A/RES/3450(XXX))

προκειμένου να βοηθήσει στην εξεύρεση και τον εντοπισμό αγνοουμένων λόγω της ένοπλης σύρραξης στην Κύπρο»²⁷ Αυτό προετοίμασε τον δρόμο για την ίδρυση της ΔΕΑ το 1981,²⁸ η οποία όπως αναλύεται στη συνέχεια, παρέμεινε ανενεργή μέχρι το 2004.

Ήδη από το 1974, εγκρίθηκε από τις τουρκοκυπριακές αρχές ο Νόμος αναφορικά με τη Βοήθεια σε Μάρτυρες και Οικογένειες Θύματα Πολεμικών Συμπλοκών και σε Ανάπηρους, που αντανάκλα την επίσημη θέση τους.²⁹ Σύμφωνα με τον Νόμο αυτό, μόνο μέλη των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων, άτομα που πέθαναν κατά τη διάρκεια μιας μάχης (συμπεριλαμβανομένων και των πολιτών) και αγνοούμενοι που έχουν εξαφανιστεί εξαιτίας ενεργειών του εχθρού, εμπίπτουν στο εύρος εφαρμογής του.³⁰ Επιπλέον, ένας πρόσθετος νόμος ψηφίστηκε το 1985 που σχετίζεται με τη δωρεά γης στα παιδιά των μαρτύρων και των θυμάτων πολέμου,³¹ με τα ίδια κριτήρια που ισχύουν για τον καθορισμό των δικαιούχων σύμφωνα με τον προηγούμενο νόμο.

Επιπρόσθετα, ιδρύθηκε η Ένωση για τις Οικογένειες των Μαρτύρων και τους Βετεράνους Πολέμου – μία οργάνωση με την οποία στάθηκε αδύνατο να έχουμε επικοινωνία ή από την οποία δεν μπορέσαμε να λάβουμε επιπρόσθετες πληροφορίες για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας. Επιπλέον ιδρύθηκε το 2005 το Ίδρυμα Τουρκοκυπριακών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το οποίο, αν και δεν είναι σύμφωνα με αυστηρά κριτήρια μία οργάνωση συγγενών, έκτοτε έχει αναλάβει προσπάθειες να αντιμετωπίσει το ζήτημα υπό μία προσέγγιση ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Παρά την ξεκάθαρη θέση των τουρκοκυπριακών αρχών από την αρχή, αυτή δεν αντανάκλαται στις αντιδράσεις των μελών της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Η Τουρκοκύπρια δημοσιογράφος Sevgül Uludağ, που δραστηριοποιείται και στις δύο πλευρές του νησιού και ήταν η πρώτη που δημιούργησε μία ανεπίσημη ανοικτή τηλεφωνική γραμμή για συγκεκριμένες πληροφορίες σχετικά με τους αγνοούμενους, έγραψε πώς οι ελπίδες παρέμεναν ζωντανές, ότι οι αγνοούμενοι ίσως μια μέρα επιστρέψουν.³² Επιπρόσθετα, ο γενετιστής της ΔΕΑ, Gülbanu Zorba, αναφέρει πόσες οικογένειες πίστευαν ότι οι αγαπημένοι τους ήταν ζωντανοί στην άλλη πλευρά της ζώνης κατάπαυσης του πυρός, και ότι είχαν ανανεωμένες ελπίδες για την επιστροφή τους μετά το άνοιγμα του πρώτου σημείου διέλευσης το 2003.³³

Είναι πιθανό πως αυτή η βασική πολιτική αποτελεί τον λόγο για τον οποίο η τουρκοκυπριακή κοινότητα δεν βίωσε τις ίδιες σκανδαλώδεις αντιφάσεις με αυτές που βίωσε η

27 Αυτόθι

28 Για λεπτομερή χρονολογική παρουσίαση των διαπραγματεύσεων βλ.: Σεργίδης (αρ. 21) 319-343

29 Şehit ve Hadise Kurbanı Ailelere ve Malüllere Yardım Yasası (Νόμος υπ' αριθμό 7/1974)

30 O. Polili, 'Human Rights concerning Missing Persons and their families in north Cyprus' [Τα ανθρώπινα δικαιώματα των αγνοουμένων και των οικογενειών τους στη βόρεια Κύπρο] (μετάφραση: Enver Erkan) 65

31 Şehit ve Hadise Kurbanı Çocuklarına Arsa Verilmesini Düzenleyen Yasa (Νόμος αρ. 21/1985)

32 Uludağ (αρ. 16) 32

33 N Danziger, R MacLean, *Κάτω από τις χαρουπιές* (Αρμίδα, Galeri Kultur Publishing, Επιτροπή για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο, 2016) 162

ελληνοκυπριακή κοινότητα. Ούτε έχει αναπτύξει ένα αντίστοιχο δίκτυο μηχανισμών που σχετίζονται με τους αγνοούμενους της κοινότητάς τους, όπως θα δούμε στη συνέχεια. Πράγματι, το έργο της ΔΕΑ θεωρείται ως η μόνη σοβαρή προσπάθεια εκ μέρους της τουρκοκυπριακής πλευράς.³⁴

Από την άλλη πλευρά, μόλις το 1979 η Βουλή των Αντιπροσώπων της ΚΔ νομοθέτησε για πρώτη φορά σχετικά με το ζήτημα με τον Περί Αγνοουμένων (Προσωρινά Διατάξεις) Νόμο του 1979,³⁵ που προνοεί κατά βάση για τη διαχείριση της παρουσίας των αγνοουμένων από την οικογένειά τους. Σύμφωνα με τον νόμο αυτό ο όρος «αγνοούμενος» σημαίνει τον Έλληνα Κύπριο ο οποίος «ελλείπει λόγω της από της 20ης Ιουλίου 1974 Τουρκικής εισβολής και της συνεπεία ταύτης δημιουργηθείσης καταστάσεως δια τον οποίον η Κυβέρνησις της Δημοκρατίας δεν έχει οιαδήποτε θετικήν πληροφορίαν ότι ούτος απέθανε».³⁶ Άλλοι σχετικοί νόμοι επικεντρώνονται στα ωφελήματα αφυπηρητήσεων των αγνοουμένων κρατικών υπαλλήλων,³⁷ στην Επαγγελματική Αποκατάσταση των Αναπήρων και των Εξαρτωμένων των Πεσόντων, Αγνοουμένων, Αναπήρων και Εγκλωβισμένων,³⁸ υπό την άμεση εποπτεία του Προέδρου της Δημοκρατίας των Θεμάτων των Αγνοουμένων, Εγκλωβισμένων και Παθόντων,³⁹ τη ρύθμιση των Συνταξιοδοτικών Ωφελημάτων των Αγνοουμένων Κρατικών Υπαλλήλων και Υπαλλήλων των Οργανισμών Δημοσίου Δικαίου⁴⁰ και τη ρύθμιση Ορισμένων Θεμάτων σε σχέση με τις Περιουσίες των Αγνοουμένων.⁴¹

Οι συγγενείς των αγνοουμένων Ελληνοκυπρίων έχουν οργανωθεί σε αρκετές ενώσεις. Η κύρια οργάνωση είναι η Παγκύπρια Οργάνωση Συγγενών Αδελώτων Αιχμαλώτων και Αγνοουμένων που εκπροσωπεί τους συγγενείς των αγνοουμένων σύμφωνα με τον νομικό ορισμό που αναφέρεται πιο πάνω.⁴² Επιπρόσθετα, υπάρχει επίσης η ένωση των συγγενών των αγνοουμένων από το χωριό της Άσσιας και η Επιτροπή Συγγενών Αγνοουμένων Περιόδου 1963-1964, που όπως φαίνεται πιο πάνω, δεν προνοούνται από τον Νόμο του 1979. Επιπλέον,

³⁴ Polili (αρ. 30) 64

³⁵ Ο περί Αγνοουμένων (Προσωρινά Διατάξεις) Νόμος του 1979 (Νόμος αρ. 77/1979)

³⁶ Αυτόθι, σ. 2

³⁷ Ο περί Ωφελημάτων Αφυπηρητήσεων Αγνοουμένων Κρατικών Υπαλλήλων (Ειδικά Διατάξεις) Νόμος του 1980 (Νόμος αρ. 34/1980)

³⁸ Ο περί Επαγγελματικής Αποκατάστασης των Αναπήρων και των Εξαρτωμένων των Πεσόντων, Αγνοουμένων, Αναπήρων και Εγκλωβισμένων Νόμος του 1992 (Νόμος αρ. 53(Ι)/1992)

³⁹ Ο περί Άμεσης Εποπτείας από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας των Θεμάτων των Αγνοουμένων, Εγκλωβισμένων και Παθόντων (Προσωρινές Διατάξεις) Νόμος του 1993 (Νόμος αρ. 17(Ι)/1993)

⁴⁰ Ο περί Ρυθμίσεως των Συνταξιοδοτικών Ωφελημάτων των Αγνοουμένων Κρατικών Υπαλλήλων και Υπαλλήλων των Οργανισμών Δημοσίου Δικαίου Νόμος του 1998 (Νόμος αρ. 24(Ι)/1998)

⁴¹ Ο περί Ρυθμίσεων Ορισμένων Θεμάτων σε σχέση με τις Περιουσίες των Αγνοουμένων Νόμος του 2003 (Νόμος αρ. 178(Ι)/2003)

⁴² Στην αρχική σελίδα της ιστοσελίδα της οργάνωσης δεν γίνεται καμία αναφορά σε αγνοούμενους πριν την Τουρκική εισβολή του 1974: <http://www.missing-cy.org/home.html>

ενεργοποιούνται σε όλο τον κόσμο αρκετές ενώσεις της διασποράς,⁴³ και υπάρχει επίσης και μία Πανελλήνια Επιτροπή Γονέων & Συγγενών Αθλητών Αιχμαλώτων & Αγνοουμένων Κυπριακής Τραγωδίας που αντιπροσωπεύει τις οικογένειες των Ελλαδιτών στρατιωτών που εξαφανίστηκαν κατά τα γεγονότα του καλοκαιριού του 1974.

Η σχέση αυτών των οργανώσεων μεταξύ τους, με την κυβέρνηση της ΚΔ, με ορισμένες υπο-ομάδες συγγενών και/ή τους εγκαθιδρυμένους κυβερνητικούς μηχανισμούς δεν ήταν πάντα αρμονική. Στα μέσα της δεκαετίας του 1990, για ένα σύντομο χρονικό διάστημα, οι Ελληνοκύπριοι συγγενείς ήταν στην πραγματικότητα διαιρεμένοι σε δύο οργανώσεις.⁴⁴ Επί του παρόντος, δεν αισθάνονται όλοι οι συγγενείς ότι αυτές οι επίσημες οργανώσεις εκπροσωπούν πλήρως τις ανάγκες τους. Αυτή η ένταση στο κλίμα αντανακλάται καθόλη τη διάρκεια των εξελίξεων που έλαβαν χώρα στις δύο δεκαετίες μετά το 1974, που περιλάμβαναν πάλη για την εξουσία και διαφωνίες εις βάρος των συγγενών. Το ζήτημα του καταρτισμού του καταλόγου των αγνοουμένων αποτελεί ένα από τα παραδείγματα τέτοιων σημείων που προκάλεσαν διαφωνίες. Σε σχέση με το ζήτημα του καταλόγου των αγνοουμένων, ο πρώτος καταρτίστηκε από τη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού και περιλάμβανε 2.228 ονόματα,⁴⁵ ενώ μία Έκθεση του 1983 της Ομάδας Εργασίας των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με τις διά της βίας εξαφανίσεις δήλωσε ότι ο αριθμός των αγνοουμένων και από τις δύο κοινότητες ήταν 2.400 άτομα.⁴⁶ Υποθέτουμε ότι αυτοί οι αριθμοί αναφέρονταν σε αγνοούμενους και από τις δύο κοινότητες και μόνο από το καλοκαίρι του 1974, δεδομένου ότι συνήθως τέτοιες πολύτιμες, λεπτομερείς πληροφορίες λείπουν από τις περισσότερες διαθέσιμες πηγές. Εντούτοις, αυτές οι πληροφορίες είναι σημαντικές για ακριβή ιστορική καταγραφή των γεγονότων και μπορεί να αποσαφηνιστούν μόνο χάρη σε επίσημη τεκμηρίωση των συναφών κυβερνήσεων ή οργανώσεων που δεν είναι εύκολα προσβάσιμες στους ερευνητές.

Ο κατάλογος της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού στη συνέχεια ελέγχθηκαν ξανά και έτυχαν επεξεργασίας από το την πρόσφατα δημιουργηθείσα Υπηρεσία Αγνοουμένων, που μείωσε τον αριθμό σε 1619 άτομα, παρουσιάζοντας μόνο τους Ελληνοκύπριους αγνοούμενους. Πρόκειται για έναν συμβολικό αριθμό στη συνείδηση της ελληνοκυπριακής κοινότητας ακόμη και σήμερα.⁴⁷

Μετά από αρκετές άλλες αυξομειώσεις των αριθμών, τον Μάιο του 2000⁴⁸ δημοσιεύθηκε ένας νέος κατάλογος που περιλάμβανε τα ονόματα 1.493 αγνοουμένων, κυρίως Ελληνοκύπριων,

43 Π.χ. Οργάνωση Συγγενών Κύπριων Αγνοουμένων (HB), Παγκόσμια Ομοσπονδία Αθλητών Αιχμαλώτων και Αγνοουμένων της Κύπρου (Organisation of Relatives of Cypriot Missing Persons (United Kingdom), Global Federation of Relatives of Undeclared Prisoners and Missing Persons of Cyprus)

44 Σεργίδης (αρ. 21) 214-224. Για κριτική ανασκόπηση, βλ. Δρουσιώτη (αρ. 21) 61-63

45 Σεργίδης (αρ. 21) 73

46 Ηνωμένα Έθνη, Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο, Έκθεση της Ομάδας Εργασίας των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με τις διά της βίας και ακούσιες εξαφανίσεις, E/CN.4/1983/14 (21 Ιανουάριος 1983), διαθέσιμη στη διεύθυνση <https://undocs.org/E/CN.4/1983/14> παρ. 43

47 Σεργίδης (αρ. 21) 73-74

48 Κυπριακή Δημοκρατία, *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* – τεύχος 3418 (10 Ιουλίου 2000)

όπως επίσης και 55 Ελλαδιτών στρατιωτών,⁴⁹ σχεδόν 26 χρόνια μετά το καλοκαίρι του 1974. Όλα τα άτομα στον κατάλογο αυτό εξαφανίστηκαν το 1974.⁵⁰ Δεν γίνεται καμία αναφορά σε όσους εξαφανίστηκαν νωρίτερα, ή στους υπόλοιπους που δεν ήταν κάτοικοι Κύπρου, με την εξαίρεση ορισμένων Ελλήνων υπηκόων (πολιτών) οι οποίοι ήταν μόνιμοι κάτοικοι Κύπρου. Ένας ξεχωριστός κατάλογος αγνοουμένων Τουρκοκύπριων δημοσιεύτηκε στην Επίσημη Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της ΚΔ το 2003.⁵¹ Η ΚΔ επικρίθηκε έντονα για την προετοιμασία του καταλόγου των αγνοουμένων, όπως επίσης, μεταξύ άλλων, για την έλλειψη διαφάνειας και την πολιτικοποίηση του ζητήματος.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 πολλές γυναίκες συμμετείχαν σε διαδηλώσεις κατά τη διάρκεια επισκέψεων ξένων αντιπροσωπειών, ή με την ευκαιρία σημαντικών επετείων. Ένα από τα άτομα που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις επανειλημμένα αναφέρθηκε στις επιζήμιες ψυχολογικές επιπτώσεις που είχαν αυτές οι εκδηλώσεις στη μητέρα του για εβδομάδες μετά το ίδιο το γεγονός. Με τα δικά του λόγια, οι πολιτικοί δεν αντιλαμβάνονταν πόσο βασανιζόταν. Ένα άλλο άτομο αναφέρθηκε στο πώς η παραδοσιακή θέση των γυναικών στην κυπριακή κοινωνία δεν είχε επιτρέψει στις γυναίκες να αναλάβουν άμεση δράση διεκδικώντας τα δικαιώματά τους. Αυτή η θέση όμως αμφισβητείται από τον Χατζηπαύλου, που σημειώνει ότι οι γυναίκες δεν ήταν απλώς «παθητικοί παρατηρητές», καθώς αναφερόταν σε δραστηριότητες, διαμαρτυρίες και, μεταγενέστερα, σε δικαιοδικές ομάδες γυναικών που έθεταν το ζήτημα του φύλου στο πλαίσιο της σύγκρουσης της Κύπρου.⁵² Πράγματι, η συμμετοχή των γυναικών σε τέτοιες εκδηλώσεις, παρόλο που ήταν επιζήμια για τις ίδιες, ήταν μία από τις ελάχιστες μορφές έκφρασης των γυναικών της Κύπρου που σε όλες τις άλλες περιπτώσεις υπέφεραν σιωπηλά.

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον εμφανίστηκε το 2006 το κίνημα των πρωτοβουλιών σε τοπικό επίπεδο, η «Δικαιοδική Πρωτοβουλία Συγγενών Αγνοουμένων, Θυμάτων Σφαγών και άλλων Θυμάτων των Γεγονότων του 1963-1964 – Μαζί μπορούμε». Αυτή η πρωτοβουλία είναι μοναδική, καθώς επιδιώκει να αμφισβητήσει τα κυρίαρχα αφηγήματα και στις δύο πλευρές της διαχωριστικής γραμμής. Στόχος τους είναι να προωθήσουν την ενσυναίσθηση και την κατανόηση μέσα από συναντήσεις, συγκεντρώσεις και ομιλίες από θύματα, μάρτυρες και συγγενείς αγνοουμένων και από τις δύο κοινότητες, σε χωριά, πόλεις και σχολεία σε όλο το νησί.⁵³ Επί της ουσίας, θεωρούν το ζήτημα των αγνοουμένων ως στοιχείο σύνδεσης, αντί ως ακόμη ένα διαχωριστικό παράγοντα.

⁴⁹ Κυπριακή Δημοκρατία, Συμβούλιο των Υπουργών, *Απόφαση αρ. 12/2000* (4 Μαΐου 2000)

⁵⁰ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (αρ. 48)

⁵¹ Κυπριακή Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, *Αγνοούμενοι*, διατίθεται στη διεύθυνση: http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/mfa10_en/mfa10_en?OpenDocument

⁵² M. Hadjiravlou, *Women and Change in Cyprus: Feminisms and Gender in Conflict*, [Γυναίκες και αλλαγή στην Κύπρο: Φεμινισμοί και Φύλο σε Σύγκρουση] (I.B Tauris, 2010) 76

⁵³ Ch. Efthymiou, 'Reflections on bi-communal relations in Cyprus' [Σκέψεις στις δικαιοδικές σχέσεις στην Κύπρο] (*Open Democracy*, 5 Αυγούστου 2014) διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/christos-efthymiou/reflections-on-bicommunal-relations-in-cyprus>

Με ελάχιστες εξαιρέσεις, η απουσία μίας ενεργούς, απολιτικής κοινωνίας των πολιτών στην Κύπρο, η απουσία ευαισθητοποίησης σε ζητήματα που σχετίζονται με τους αγνοούμενους και την επί δεκαετίες κυριαρχία του φόβου και της σιωπής, ακόμη και μετά το τέλος των εχθροπραξιών, αποτελούν όλα παράγοντες που έχουν αποδυναμώσει τον τοπικό πληθυσμό του νησιού. Οι περισσότεροι συγγενείς αγνοουμένων στην Κύπρο μοιράζονται αυτή τη εμπειρία, ανεξάρτητα από την εντύπωση που υπάρχει ότι το ζήτημα σχετίζεται στενά με τις πολιτικές εξελίξεις. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, επαναλαμβανόταν διαρκώς ότι οι πολιτικές θέσεις δεν θα έπρεπε να έχουν σημασία. Η προτεραιότητα για όλους τους συγγενείς ήταν να ανακαλύψουν τι συνέβηκε στους αγαπημένους τους. Η ανακάλυψη των λειψάνων τους, η ταφή τους σύμφωνα με τις αντίστοιχες παραδόσεις και η ανακάλυψη της αλήθειας οδηγεί στον φυσιολογικό κύκλο του θρήνου, όπως επίσης, στην ακόμη σημαντικότερη δυνατότητα να τους αποχαιρετίσουν. Αυτές είναι οι βασικές ανάγκες που ορίζουν το ζήτημα των αγνοουμένων ως συνδετικό στοιχείο.

ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ

Στο προηγούμενο κεφάλαιο παρουσιάσαμε μία σύντομη χρονολογία του ζητήματος των αγνοουμένων και του τρόπου με τον οποίο οι δύο κοινότητες ξεκίνησαν από εκ διαμέτρου αντίθετα σημεία σε σχέση με τις επίσημες πολιτικές τους. Επίσης αναφερθήκαμε στα παγκόσμια ψυχο-κοινωνικά στοιχεία που επηρεάζουν τις κοινότητες. Πριν προχωρήσουμε σε μία εξέταση της δυνητικής πορείας προς το μέλλον, ξεκινάμε στο σημείο αυτό με μία επισκόπηση και αξιολόγηση των μηχανισμών που διατίθενται στην Κύπρο σήμερα. Η ΔΕΑ, ως ο κύριος μηχανισμός που δραστηριοποιείται στο ζήτημα των αγνοουμένων, θα συζητηθεί χωριστά στο ακόλουθο κεφάλαιο.

Λίγο μετά τον πόλεμο του 1974, η ΚΔ προέβη σε βήματα για τη δημιουργία διαδικασιών που θα διερευνούν την τύχη των αγνοουμένων. Για τον σκοπό αυτό, η ΚΔ δημιούργησε συγκεκριμένες υπηρεσίες και σχετικές αρμόδιες αρχές, μέσα στον κρατικό μηχανισμό. Δεν λειτουργούσαν πάντα ανάλογοι μηχανισμοί στο βόρειο τμήμα του νησιού υπό την τουρκοκυπριακή ηγεσία.⁵⁴ Αυτό δεν αποτελεί έκπληξη με δεδομένη την μακροπρόθεσμη πολιτική τους όλοι οι αγνοούμενοι είχαν πεθάνει και δεν θα έπρεπε να αναμένεται η επιστροφή τους.

Οι συνεντεύξεις που διενεργήσαμε ήταν χρήσιμες, καθώς βοήθησαν να αποσαφηνιστεί ο ρόλος των εν λόγω υπηρεσιών και πώς το έργο τους συνεισέφερε στις προσπάθειες έρευνας και στα αιτήματα των οικογενειών των αγνοουμένων. Επιπρόσθετα, οι συνεντεύξεις ενέργησαν ως ένα αρχικό βήμα στην προσπάθειά μας να αξιολογήσουμε την ικανοποίηση των συγγενών για τις υπηρεσίες. Παρόλο που διέφεραν οι απόψεις, παρατηρήθηκαν αρκετές τάσεις.

Υπηρεσία Αγνοουμένων & Επίτροπος Προεδρίας (για Ανθρωπιστικά Ζητήματα) της Κυπριακής Δημοκρατίας

Η **Υπηρεσία Αγνοουμένων**⁵⁵ ιδρύθηκε τον Νοέμβριο του 1977 αναλαμβάνοντας τις αρμοδιότητες του πρώην Τμήματος Ανθρωπιστικών Θεμάτων. Αρχικά βρισκόταν κάτω από την άμεση εποπτεία του Γραφείου της Προεδρίας της Δημοκρατίας. Μετά μετακινήθηκε για λίγο, στο τελικά αντισυνταγματικό, Υπουργείο Προεδρίας, και στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, πριν

⁵⁴ Polili (αφ. 30) 64

⁵⁵ Κυπριακή Δημοκρατία, Υπηρεσία Αγνοουμένων, διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://www.commissionertothepresidency.gov.cy/anthropos/anthropos.nsf/page65_gr?page65_gr?OpenDocument

επιστρέψει τελικά στο Γραφείο της Προεδρίας της Δημοκρατίας το 1993. Σήμερα, η Υπηρεσία Αγνοουμένων βρίσκεται κάτω από την εποπτεία του Επιτρόπου Προεδρίας, ο οποίος επίσης αναφέρεται ως Επίτροπος Ανθρωπιστικών Θεμάτων.⁵⁶

Ο κύριος στόχος της Υπηρεσίας Αγνοουμένων είναι «η διακρίβωση της τύχης ενός έκαστου των αγνοουμένων προσώπων των οποίων τα ίχνη χάθηκαν κατά τη διάρκεια της Τουρκικής Εισβολής του 1974 και των διακοινοτικών ταραχών της περιόδου 1963 – 1964.⁵⁷ Η Υπηρεσία συνοψίζει τις αρμοδιότητές της ως τη συγκέντρωση, μελέτη και ενημέρωση των πληροφοριών στους προσωπικούς φακέλους των αγνοουμένων, την ετοιμασία σχετικών σημειωμάτων αναφορικά με τις συνθήκες υπό τις οποίες εξαφανίστηκε κάθε αγνοούμενος, συνεργασία με υφιστάμενες οργανώσεις αγνοουμένων στην Κύπρο και στο εξωτερικό, την προώθηση και επίλυση των διαφόρων κοινωνικο-οικονομικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει η οικογένεια των αγνοουμένων (κατά συνέπεια ασχολούνται επίσης με ζητήματα που σχετίζονται με την περιουσία των αγνοουμένων)⁵⁸ και τέλος, τη λήψη γενετικών υλικών από συγγενείς αγνοουμένων και ανθρωπολογικών στοιχείων των αγνοουμένων, για σκοπούς ταυτοποίησης των λειψάνων.⁵⁹ Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι δεν υπάρχει καμία διαφορά μεταξύ των ελληνοκύπριων και Τουρκοκύπριων αγνοουμένων και κατά συνέπεια όλοι οι αγνοούμενοι της Κύπρου και από τις δύο κοινότητες εμπίπτουν στην αποστολή της εν λόγω Υπηρεσίας.

Ο **Επίτροπος Προεδρίας** είναι αξιωματούχος που διορίζεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και, σύμφωνα με την ιστοσελίδα του γραφείου του, ασχολείται με διάφορα ανθρωπιστικά θέματα που, εκτός από τους αγνοούμενους, περιλαμβάνουν την Υπηρεσία Εγκλωβισμένων που ασχολείται με τους Εγκλωβισμένους Ελληνοκύπριους που παρέμειναν στο βόρειο τμήμα του νησιού, και θέματα που σχετίζονται με τις τρεις θρησκευτικές ομάδες που αναγνωρίζονται στο Κυπριακό Σύνταγμα (τους Μαρωνίτες, τους Αρμένιους και τους Λατίνους), όπως επίσης και θέματα που σχετίζονται με την (Ελληνο) Κυπριακή Διασπορά.

Όταν το 1993, ο Πρόεδρος Κληρίδης ζήτησε η Υπηρεσία Αγνοουμένων να εμπίπτει στην άμεση εποπτεία του, μέσω του Γραφείου του Επιτρόπου, στόχος του ήταν να φέρει προσωπικά την ευθύνη για το ζήτημα αυτό. Μία παρενέργεια αυτής της απόφασης όμως, είναι το γεγονός ότι όλες οι αποφάσεις για τους αγνοούμενους θεωρούνται «κυβερνητικές πράξεις» και ως τέτοιες δεν μπορούν να αμφισβητηθούν από την αρμοδιότητα του Διοικητικού Δικαστηρίου, θέτοντας σοβαρές ανησυχίες αναφορικά με την πρόσβαση των συγγενών στη δικαιοσύνη. Αυτές οι ανησυχίες θα συζητηθούν ξανά στη συνέχεια.

⁵⁶ Κυπριακή Δημοκρατία, Γραφείο Επιτρόπου Προεδρίας, *Επίτροπος Προεδρίας* διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://www.commissionertothepresidency.gov.cy/anthropos/anthropos.nsf/page01_en/page01_en?OpenDocument

⁵⁷ Κυπριακή Δημοκρατία, Υπηρεσία Αγνοουμένων, *Ιστορικό*, διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://www.presidentialcommissioner.gov.cy/anthropos/anthropos.nsf/page03a_gr/page03a_gr?opendocument

⁵⁸ Κυπριακή Δημοκρατία, Υπηρεσία Αγνοουμένων, *Διαχείριση Περιουσιών Αγνοουμένων*, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.commissionertothepresidency.gov.cy/anthropos/anthropos.nsf/All/D7EBCED077DAC0F2C2257F650034BA6B?OpenDocument>

⁵⁹ Κυπριακή Δημοκρατία, Υπηρεσία Αγνοουμένων, *Αρμοδιότητες*, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.commissionertothepresidency.gov.cy/anthropos/anthropos.nsf/All/68681B3251273D00C2257F650034A311?OpenDocument>

Σε γενικές γραμμές, ο κατάλογος καθηκόντων που έχει η Υπηρεσία Αγνοουμένων καλύπτει όλες τις πτυχές. Εντούτοις, φαίνεται ότι η πρόσβαση στις πληροφορίες και στις εν λόγω υπηρεσίες είναι προβληματική εδώ και χρόνια, είτε επειδή δεν είναι επαρκώς προσβάσιμες είτε επειδή οι πληροφορίες είναι ελλιπείς. Το δεύτερο δεδομένο μπορεί επίσης να αποτελεί συνέπεια του γεγονότος ότι διαφορετικές μεταξύ τους υπηρεσίες της ΚΔ έχουν αρχεία για τους αγνοούμενους. Σε σχέση με αυτό, σημειώνεται ότι πρόσφατα η ΚΔ ανέλαβε την πρωτοβουλία να προχωρήσει στην ψηφιοποίηση των αρχείων και των πληροφοριών που διατηρούνται σε διαφορετικές μεταξύ τους υπηρεσίες δημιουργώντας μία κεντρική βάση δεδομένων. Εντούτοις, η έλλειψη διαφάνειας στο έργο της Υπηρεσίας θέτει σημαντικές ανησυχίες αναφορικά με την αποτελεσματικότητα και την αξιοπιστία της.

Από την άλλη πλευρά, πρέπει να σημειωθεί ότι έχουν υπάρξει θετικά σχόλια για τη βοήθεια που προσέφερε το τωρινό Γραφείο του Επιτρόπου Προεδρίας. Από ό,τι αντιλαμβανόμαστε, το εν λόγω Γραφείο λαμβάνει πληροφορίες και παράπονα σε σχέση με τους αγνοούμενους και από τις δύο κοινότητες, δεδομένου ότι θεωρείται πως οι αγνοούμενοι και από τις δύο κοινότητες ανήκουν στην αρμοδιότητά και στην εντολή της.

Δεδομένου ότι το Γραφείο του Επιτρόπου είναι υπεύθυνο για την εποπτεία της Υπηρεσίας Αγνοουμένων, αποτελεί γρίφο το γεγονός ότι παρατηρούνται αντικρουόμενες απόψεις για το έργο των δύο υπηρεσιών. Ταυτόχρονα είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι δεν είναι σαφές για όλους ποιες ακριβώς είναι οι αρμοδιότητες των εν λόγω μηχανισμών, και αυτό σχετίζεται με τον περιορισμένο βαθμό γνώσης και προσβασιμότητας σε αυτούς.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με μία πρόσφατη ανακοίνωση από το Γραφείο του Επιτρόπου, στο πλαίσιο μίας πολιτικής απόλυτης διαφάνειας και αλήθειας, οι οικογένειες των αγνοουμένων θα λαμβάνουν, μετά από σχετικό αίτημά τους, μία αναλυτική ιατροδικαστική έκθεση, επιπρόσθετα από μία συμφωνία υπογεγραμμένη με το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Σημειώνεται, εντούτοις, ότι, όπως ανακοινώθηκε, κάτι τέτοιο αφορά Ελληνοκύπριους και Έλληνες υπηκόους.⁶⁰

Δεν έχουν αναγνωριστεί παρόμοια λείψανα στην άλλη πλευρά της διαχωριστικής γραμμής.

Κοινοβουλευτική Επιτροπή Προσφύγων - Εγκλωβισμένων - Αγνοουμένων – Παθόντων

Εκτός από το έργο του Επιτρόπου Προεδρίας και της Υπηρεσίας Αγνοουμένων, που αποτελούν τμήμα της εκτελεστικής εξουσίας, επιθυμούμε να σημειώσουμε ότι η Βουλή των Αντιπροσώπων της ΚΔ (Κοινοβούλιο), που αποτελεί τη νομοθετική εξουσία, επιπρόσθετα προς την ψήφιση της σχετικής νομοθεσίας που περιγράφηκε πιο πριν, έχει επίσης ιδρύσει μία Κοινοβουλευτική Επιτροπή Προσφύγων – Εγκλωβισμένων – Αγνοουμένων – Παθόντων που είναι αρμόδια για

⁶⁰ Κυπριακό Πρακτορείο Ειδήσεων «Ιατροδικαστική έκθεση θα δίδεται στις οικογένειες αγνοουμένων» (Λευκωσία, 24 Σεπτεμβρίου 2018) διαθέσιμο στη διεύθυνση:

<http://www.cna.org.cy/webnews.aspx?a=bbf0332b1eaf45a998bcc628d3fca74c>

ζητήματα που σχετίζονται με τις προαναφερθείσες ομάδες ατόμων.⁶¹ Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι δεδομένων των συνθηκών πολιτικής αναταραχής στην Κύπρο και της εφαρμογής του δόγματος της αναγκαιότητας, το προσωρινό Κοινοβούλιο της ΚΔ, στις προαναφερθείσες δραστηριότητές του κυρίως ενδιαφέρεται για την ελληνοκυπριακή κοινότητα.

Το 2016, η Επιτροπή, μετά από δική της πρωτοβουλία, προέβη σε εκτεταμένη προσπάθεια σε σχέση με τους αγνοούμενους αντιμετωπίζοντας ζητήματα όπως είναι η παροχή βοήθειας για την ταφή όσων ταυτοποιούνται, την έκδοση Πιστοποιητικών Θανάτου για όσους ταυτοποιούνται, για την παροχή βοήθειας με προβλήματα αναγνώρισης της ομάδας των μένων από το χωριό της Άσσιας και για τον χειρισμό περιστατικών διακρίσεων σε σχέση με την στήριξη που παρέχεται σε οικογένειες αγνοουμένων.

Σε συνέχεια των προσπαθειών αυτών, το 2010 η Βουλή των Αντιπροσώπων θέσπισε την 29η Οκτωβρίου για να τιμήσει τη μνήμη τους με την Ημέρα των Αγνοουμένων. Παρά την ονομασία της που δικαίως περιλαμβάνει τους αγνοούμενους και από τις δύο κοινότητες, η κάλυψη από πλευράς των μέσων ενημέρωσης επικεντρώνεται κυρίως στους Ελληνοκύπριους αγνοούμενους του 1974, η αναφορά στους οποίους συχνά ακολουθείται από τον συμβολικό αριθμό «1619».

Παρενθετικά, είναι σημαντικό να σημειωθεί ο ρόλος των μέσων ενημέρωσης και στις δύο πλευρές, που μέχρι τώρα δεν έχουν αντιμετωπίσει το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο συνολικά και χωρίς διακρίσεις. Έχουν την τάση να αναφέρονται μόνο στο πόσο έχουν υποφέρει οι οικογένειες της δικής τους κοινότητας. Για παράδειγμα, ακόμη και σήμερα, τα μέσα ενημέρωσης σε κάθε πλευρά καλύπτουν μόνο τις κηδείες των ταυτοποιημένων αγνοουμένων που ανήκουν στη δική τους κοινότητα. Αυτή είναι συχνά η θέση των αξιωματούχων, που παρίστανται μόνο στις κηδείες των ταυτοποιημένων αγνοουμένων της κοινότητάς τους. Το ίδιο φαίνεται να ισχύει και για τα μέλη της ΔΕΑ.

Εντούτοις, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ο ρόλος των μέσων ενημέρωσης τα τελευταία χρόνια υπήρξε επίσης «καίριας σημασίας για να ξεπεραστεί ο φόβος και να μιλήσουν για «άβολες αλήθειες» που θα μπορούσαν να ανοίξουν παλιές πληγές».⁶² Οι ερευνητές δημοσιογράφοι και οι μελετητές έχουν δημοσιεύσει ιστορίες για τους αγνοούμενους που έχουν ωθήσει περισσότερους ανθρώπους να μιλήσουν δημοσίως μετά από πολλά χρόνια σιωπής.

Στις περιοχές που δεν βρίσκονται υπό τον ουσιαστικό έλεγχο της ΚΔ δεν βρέθηκε καμία παρόμοια Κοινοβουλευτική Επιτροπή.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούμε στην εμπλοκή του Κοινοβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Με την Κύπρο μέλος της ΕΕ από το 2004, η συντριπτική πλειοψηφία των Κυπρίων αγνοουμένων και των συγγενών τους είναι πολίτες της ΕΕ.

61 Λεπτομερείς πληροφορίες για το συνεχιζόμενο έργο της είναι διαθέσιμες στη διεύθυνση: www.parliament.cy/el/parliamentary-committees-/κοινοβουλευτική-επιτροπή-προσφύγων-εγκλωβισμένων-αγνοουμένων-παθόντων

62 I. Kovras, 'Unearthing the Truth: The Politics of Exhumations in Cyprus and Spain' [Φέρνοντας στο φως την αλήθεια: οι πολιτικές των εκταφών στην Κύπρο και την Ισπανία] (2008) 19 (4) History and Anthropology 371, 385

Η σχετική Κοινοβουλευτική Επιτροπή είναι η Επιτροπή Πολιτικών Ελευθεριών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων (LIBE). Μία αντιπροσωπεία της επιτροπής LIBE επισκέφθηκε το νησί τον Απρίλιο του 2018 και ένα σχέδιο έκθεσης είχε ήδη συζητηθεί στις Βρυξέλες. Η έκθεση περιλαμβάνει μία έκκληση στην ΚΔ και την Τουρκία να εντείνουν τις προσπάθειές τους και να παράσχουν περαιτέρω πληροφορίες, όπως επίσης και μία έκκληση στην Ελλάδα και τον ΟΗΕ να παράσχουν οποιοσδήποτε σχετικές πληροφορίες στα αρχεία τους. Αυτό σχετίζεται με το γεγονός ότι ως ένα δεδομένο βαθμό, όλα τα εμπλεκόμενα μέρη απέτυχαν να συμμορφωθούν πλήρως με τα αντίστοιχα δικαιώματά τους.

Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι έγιναν αρκετά παράπονα από την ελληνοκυπριακή κοινότητα, στα οποία αναφερόταν ότι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει εξισώσει «τους θύτες με τα θύματα». Επιπλέον, συνεπεία ενός προγενέστερου ψηφίσματος της επιτροπής LIBE (Φεβρουάριος 2015) σχετικά με τους «ομαδικούς τάφους αγνοουμένων της Άσσιας στο χωριό Ορνίθι στο κατεχόμενο τμήμα της Κύπρου», όπου υπήρξαν αντιδράσεις από την τουρκοκυπριακή κοινότητα, και ειδικότερα από την Ένωση των Οικογενειών των Μαρτύρων και των βετεράνων του Πολέμου που υποστήριξαν ότι το Ψήφισμα ήταν μονομερές και αποδείκνυε ότι η υπόθεση των Τουρκοκυπρίων αγνοουμένων δεν εξετάζεται σε ίση βάση με τους Ελληνοκύπριους αγνοούμενους σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Τα προαναφερθέντα περιστατικά αποκαλύπτουν ότι η υφιστάμενη εμπλοκή της ΕΕ δεν είναι απαλλαγμένη από έλλειψη εμπιστοσύνης και από επικρίσεις και από τις δύο κοινότητες, δεδομένου ότι αναπόφευκτα η πολιτική βρίσκεται στον πυρήνα των εμπλεκόμενων οργάνων.

Υπουργείο Εξωτερικών της Κυπριακής Δημοκρατίας

Το Υπουργείο που είναι υπεύθυνο για τους αγνοούμενους στην ΚΔ είναι το Υπουργείο Εξωτερικών (ΥΠΕΞ). Είναι πολύ εύλογο να υποθέσουμε ότι ο λόγος για την επιλογή αυτή είναι η άμεση συσχέτισή τους με το κυπριακό πρόβλημα. Κατά συνέπεια, το ΥΠΕΞ ανέκαθεν ήταν υπεύθυνο για τις διπλωματικές σχέσεις του ζητήματος και επίσης για σχετικές διεθνείς συμφωνίες.

Μεταξύ των αρμοδιοτήτων του περιλαμβάνεται η επικύρωση της Σύμβασης του ΟΗΕ για την προστασία όλων των ανθρώπων από τις βίαιες εξαφανίσεις (CED), που υπογράφηκε από την ΚΔ το 2007 αλλά δεν έχει επικυρωθεί ακόμη, χωρίς το ΥΠΕΞ να έχει παράσχει μέχρι σήμερα επαρκή απάντηση για τους λόγους στους οποίους οφείλεται η καθυστέρηση. Σχετικά οφείλει να σημειωθεί ότι η Τουρκία ούτε καν υπέγραψε την εν λόγω Σύμβαση. Επιπρόσθετα, το ΥΠΕΞ συμμετέχει στην Επιτροπή Υπουργών (CoM) του Συμβουλίου της Ευρώπης (CoE) στο Στρασβούργο μεταξύ άλλων σε σχέση με την εκτέλεση των αποφάσεων και την υιοθέτηση των μεμονωμένων και/ή γενικών μέτρων που σχετίζονται με υποθέσεις αγνοουμένων εδώ. Στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του, το ΥΠΕΞ έχει ζητήσει από την Τουρκία την αποκάλυψη του συνολικού αριθμού Ελληνοκύπριων αιχμαλώτων πολέμου που μεταφέρθηκαν στην Τουρκία, συμπεριλαμβανομένων των πληροφοριών για αυτούς που περιλαμβάνονται στα έγγραφα της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού, αλλά των οποίων η τύχη δεν έχει

παρουσιαστεί μέχρι σήμερα· στρατιωτικές εκθέσεις και αρχεία που διατηρεί ο τουρκικός στρατός και περιέχουν πληροφορίες από το «καθάρισμα των πεδίων των μαχών» και πληροφορίες για τους αιχμαλώτους πολέμου που κατακρατήθηκαν σε φυλακές στην τουρκική ενδοχώρα.⁶³

Τέτοιου είδους αιτήματα δεν θεωρούνται παράλογα και στην πραγματικότητα ριζονται από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ - ECtHR) μέσω της νομολογίας του, ειδικότερα η τέταρτη διακρατική υπόθεση της *Κύπρου κατά της Τουρκίας*⁶⁴ και *Βαρνάβα και άλλοι κατά Τουρκίας*.⁶⁵ Επιπλέον, το Τουρκοκυπριακό Ίδρυμα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει επίσης θέσει το ίδιο ζήτημα σημειώνοντας ότι η ευθύνη της Τουρκίας για τους αγνοούμενους στην Κύπρο έχει αναγνωριστεί από την Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων, το εποπτικό μέσο του ΟΗΕ με βάση τη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και της Σκληρής, Απάνθρωπης ή Εξευτελιστικής Μεταχείρισης κατά τη διάρκεια της 45ης Συνόδου που έλαβε χώρα τον Νοέμβριο του 2010.⁶⁶ Επιπρόσθετα, μέχρι πολύ πρόσφατα ο τουρκικός στρατός δεν επέτρεπε εκταφές σε στρατιωτικές περιοχές υπό τον ουσιαστικό έλεγχο του. Τον Μάιο του 2010, ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ υπέβαλε έκθεση για πρώτη φορά σχετικά με εκταφές σε στρατιωτικά ελεγχόμενες περιοχές στον βορρά.⁶⁷ Πρόσφατα η Τουρκία επέτρεψε ορισμένες εκταφές σε στρατιωτικές περιοχές, αλλά έχει αναφερθεί ότι αυτό δεν ήταν συστηματικό και ότι η άδεια που παρέχεται συνοδεύεται από περιορισμούς και δυσκολίες που δυσχεραίνουν το έργο της ΔΕΑ.

Η πολιτική της ΚΔ να επικεντρώνεται στην ευθύνη της Τουρκίας, εντούτοις, απέτυχε επί χρόνια να αναλάβει επαρκώς τις ευθύνες της ΚΔ. Πρόσφατα, αυτές οι ευθύνες έχουν ανασυρθεί στην επιφάνεια χάρη σε μία σειρά αποφάσεων σε εγχώρια και διεθνή δικαστήρια. Ταυτόχρονα, το Τουρκοκυπριακό Ίδρυμα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων επίσης αποδίδει ευθύνη στις τουρκοκυπριακές αρχές, προχωρώντας ένα βήμα περαιτέρω δηλώνοντας ρητώς ότι το υφιστάμενο πολιτικό σύστημα και η φύση των συνεχιζόμενων σχέσεων μεταξύ των εμπλεκόμενων κρατών τους επιτρέπει να απαρνιούνται την «πρόθεση να ανταποκριθούν σε αυτή την ευθύνη».⁶⁸

Στο σημείο αυτό, είναι σημαντικό να σημειωθεί μία πρόσφατη εξέλιξη στο Συμβούλιο της Ευρώπης, κατά την οποία η Επιτροπή Νομικών Υποθέσεων και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης (PACE) δημοσίευσε μία έκθεση στη «Απεριόριστη πρόσβαση στα κράτη μέλη, συμπεριλαμβανομένων «γκριζών περιοχών»

63 Κυπριακή Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών (αρ. 51)

64 *Κύπρος κατά Τουρκίας* (Αρ. Αίτησης 25781/94)

65 *Βαρνάβα και άλλοι κατά Τουρκίας*, Αρ. Αίτησης 16064/90 -16066/90, 16068/90 – 16073/90 (ΕΔΑΔ - Απόφαση του Δικαστηρίου (τμήμα μείζονος συνθέσεως), 18.9.2009)

66 Polili (αρ. 30) 72· Ηνωμένα Έθνη, Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων, Εκτιμήσεις εκθέσεων που υποβλήθηκαν από κράτη μέλη δυνάμει του άρθρου 19 της Σύμβασης: Καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων, CAT/C/TUR/CO/3 (20 Ιανουαρίου January 2011) διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://undocs.org/CAT/C/TUR/CO/3>

67 Ηνωμένα Έθνη, Συμβούλιο Ασφαλείας, Έκθεση του Γενικού Γραμματέα για την αποστολή των Ηνωμένων Εθνών στην Κύπρο, S/2010/264 (28 Μαΐου 2010) διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://undocs.org/S/2010/264>

68 Polili (αρ. 30) 83

από το Συμβούλιο της Ευρώπης και των υπηρεσιών εποπτείας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων»,⁶⁹ στην οποία η Επιτροπή:

... θλίβεται με όλες τις περιπτώσεις αποτυχίας εκ μέρους κρατών να συνεργαστούν με τους διεθνείς μηχανισμούς εποπτείας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και επιμένει ότι οποιοδήποτε ενδιαφερόμενο κράτος μέλος θα έπρεπε να εμπλέκονται σε πλήρη, άνευ ορίων συνεργασία άνευ καθυστέρησης.⁷⁰

Το έγγραφο κάνει ρητή αναφορά στο «βόρειο τμήμα της Κύπρου», όπως επίσης και άλλες περιοχές κάτω από την αρμοδιότητα του Συμβουλίου της Ευρώπης με αντίστοιχο καθεστώς με την Κριμαία, την Αμπχαζία, τη Νότια Οσετία και το Κοσσυφοπέδιο, μεταξύ άλλων.⁷¹ Το Ψήφισμα 2240 (2018) εγκρίθηκε στις 10 Οκτωβρίου,⁷² όμως ακόμη μένει να φανεί πώς αυτή η εξέλιξη μπορεί να επηρεάζει το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο, που εκ των πραγμάτων συνδέεται στενά με τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.

Αξιζει να σημειωθεί ότι τα τελευταία χρόνια η ΚΔ ανέλαβε αρκετές πρωτοβουλίες και υλοποίησε ορισμένα προγράμματα και μέτρα, συμπεριλαμβανομένων των εκταμών σε σημεία ταφής υπό τον ουσιαστικό έλεγχο της και μέτρα στήριξης προς την τουρκοκυπριακή κοινότητα, που αποτελούν βήματα προς τη σωστή κατεύθυνση.⁷³ Φαίνεται ότι η ΚΔ από το 1999 παίρνει μεμονωμένα μέτρα και αναλαμβάνει πρωτοβουλίες που στηρίζουν το έργο της ΔΕΑ, ανατρέποντας το πρότυπο καθυστέρησης και σταδιακά πληρώνοντας τις υποχρεώσεις της.

Επιπρόσθετα, αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα, η οποία επικύρωσε τη Σύμβαση του ΟΗΕ για την προστασία όλων των ανθρώπων από τις βίαιες εξαφανίσεις, το καλοκαίρι του 2017 παρέδωσε στην ΚΔ μία σειρά σχετικών εγγράφων και αρχείων που είναι γνωστά ως «Ο Φάκελος της Κύπρου». Τον Οκτώβριο του 2018 κατέστησαν προσβάσιμοι στο κοινό οι πρώτοι τέσσερις τόμοι μέσα από την ιστοσελίδα του Ελληνικού Κοινοβουλίου,⁷⁴ και αναγνωρίστηκε από το Ελληνικό Κοινοβούλιο η σημασία της αποκατάστασης της ιστορικής μνήμης.⁷⁵

⁶⁹ Συμβούλιο της Ευρώπης, Επιτροπή Νομικών Υποθέσεων και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, *Απεριόριστη πρόσβαση στα κράτη μέλη, συμπεριλαμβανομένων «γκρίζων περιοχών» από τις υπηρεσίες εποπτείας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης και του ΟΗΕ*, Έγγρ. 14619, 18 Σεπτεμβρίου 2018. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=25045&lang=en>

⁷⁰ Αυτόθι

⁷¹ Αυτόθι

⁷² Συμβούλιο της Ευρώπης, Επιτροπή της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, Ψήφισμα 2240 (2018) *Απεριόριστη πρόσβαση στα κράτη μέλη, συμπεριλαμβανομένων «γκρίζων περιοχών» από τις υπηρεσίες εποπτείας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης και του ΟΗΕ*, (10 Οκτωβρίου 2018) διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?FileID=25168&lang=2>

⁷³ Κυπριακή Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών (αρ. 51)

⁷⁴ Ελληνική Δημοκρατία, Ελληνικό Κοινοβούλιο, *Φάκελος Κύπρου* διαθέσιμος στη διεύθυνση: <https://library.parliament.gr/%CE%A3%CF%85%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AD%CF%82/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%B1/%CE%A6%CE%AC%CE%BA%CE%B5%CE%BB%CE%BF%CF%82-%CE%9A%CF%8D%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%85>

⁷⁵ Lizzy Ioannidou, 'First 'Cyprus File' volumes presented to Greek Officials (Update 2)' [Οι πρώτοι τόμοι του «Φακέλου της Κύπρου» παρουσιάζονται σε Έλληνες αξιωματούχους] (*Cyprus Mail*, 24 Οκτωβρίου 2018) διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://cyprus-mail.com/2018/10/24/first-cyprus-file-volumes-presented-to-officials-ahead-of-publication/>

Σημειώνουμε επίσης ότι η κυπριακή Βουλή των Αντιπροσώπων παρουσίασε μία αντίστοιχη έκδοση τον Απρίλιο του 2011.⁷⁶ Αν και αυτή η δημοσίευση έλαβε σημαντική προσοχή από τα μέσα ενημέρωσης, έχει γίνει ελάχιστη μέχρι περιορισμένη ιστορική ανάλυση μέχρι σήμερα για τα ευρήματά της.

Στάθηκε αδύνατο να βρούμε σχετικές πληροφορίες από τις τουρκοκυπριακές αρχές.

Νομική Υπηρεσία της Κυπριακής Δημοκρατίας

Η Νομική Υπηρεσία της Κυπριακής Δημοκρατίας αποτελεί ανεξάρτητη αρχή, δεν υπόκειται σε κανένα Υπουργείο και επικεφαλής της, σύμφωνα με το Σύνταγμα της ΚΔ, είναι ένας Ελληνοκύπριος Γενικός Εισαγγελέας και Βοηθός Γενικός Εισαγγελέας της ένας Τουρκοκύπριος Γενικός Εισαγγελέας. Σήμερα και τις δύο θέσεις κατέχουν Ελληνοκύπριοι, ενώ οι τουρκοκυπριακές αρχές έχουν χωριστό, *de facto*, Γενικό Εισαγγελέα.

Ο Γενικός Εισαγγελέας έχει την εξουσία, που μπορεί να ασκήσει κατά τη διακριτική του ευχέρεια για το δημόσιο συμφέρον, να εκκινεί, να διενεργεί, να αναλαμβάνει και να συνεχίζει ή να διακόπτει οποιεσδήποτε διαδικασίες για παράπτωμα κατά οποιουδήποτε προσώπου στη Δημοκρατία. Συνεπώς οι ποινικές διώξεις / διαδικασίες υπόκεινται στην αρμοδιότητα του Γενικού Εισαγγελέα.

Η Νομική Υπηρεσία της Δημοκρατίας επίσης ενεργεί ως Σύμβουλος της ΚΔ για τις περιπτώσεις που σχετίζονται με αγνοούμενους ενώπιον εγχώριων δικαστηρίων, όπως επίσης και ενώπιον του ΕΔΑΔ.

Επιπρόσθετα, αντιλαμβανόμαστε ότι η Νομική Υπηρεσία της ΚΔ επίσης εμπλέκεται στην αναθεώρηση των αρχείων των αγνοουμένων που διατηρούνται στην Υπηρεσία Αγνοουμένων, όταν αποφασίστηκε ποια αρχεία θα δίνονταν στη ΔΕΑ και κατά τη διαδικασία της οριστικοποίησης του καταλόγου των αγνοουμένων.

Μέσα στο πλαίσιο της διακριτικής ευχέρειας που παρέχεται στον Γενικό Εισαγγελέα, και σε μία προσπάθεια να ενθαρρυνθεί το κοινό να παράσχει πληροφορίες στη ΔΕΑ κατά τα πρώτα χρόνια, το 1990 οι Γενικοί Εισαγγελείς των δύο πλευρών, ενημέρωσαν τη ΔΕΑ με επιστολή ότι δεν θα κινούσαν διαδικασίες εναντίον οποιουδήποτε μάρτυρα με βάση τις πληροφορίες που θα αποκάλυπτε στη ΔΕΑ. Αυτές οι αποφάσεις φαίνεται ότι λήφθηκαν μετά από εξέταση ενός σχετικού αιτήματος της ΔΕΑ σε σχέση με τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε η ΔΕΑ λόγω της απροθυμίας που επικαλέστηκε εκ μέρους των μαρτύρων για παροχή πληροφοριών.

Φαίνεται ότι βάσει των προαναφερθεισών επιστολών, οι αντίστοιχοι Γενικοί Εισαγγελείς έδωσαν εκ των προτέρων αμνηστία στους δράστες που θα παρείχαν μαρτυρίες στη ΔΕΑ στο

⁷⁶ Κυπριακή Δημοκρατία, Βουλή των Αντιπροσώπων, *Πόρισμα για το Φάκελο της Κύπρου* (17 Μαρτίου 2011) <http://www.parliament.cy/el/%CE%B5%CE%BA%CE%B4%CF%8C%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CF%80%CF%8C%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF-%CF%86%CE%AC%CE%BA%CE%B5%CE%BB%CE%BF-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BA%CF%8D%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%8524>

πλαίσιο των ερευνών της, σε σχέση με εκείνες τις αποδείξεις και τις αποκαλύψεις που θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη βάση ποινικής δίωξης εναντίον τους. Η νομιμότητα της εν λόγω αμνηστίας είναι αμφισβητήσιμη. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι δεν έχει κωδικοποιηθεί νομικά, αλλά επίσης επειδή με δυσκολία θα μπορούσε να θεωρηθεί συμβατή με τα πρότυπα μίας αποτελεσματικής έρευνας και αποτελεσματικής θεραπείας.

Η *de facto* αμνηστία ποτέ δεν αμφισβητήθηκε στο Δικαστήριο και φαίνεται πολύ λίγοι άνθρωποι το γνωρίζουν. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι η Διεθνής Αμνηστία στην πρότασή της 1996 στον ΟΗΕ σε σχέση με τους αγνοούμενους της Κύπρου, ανέφερε ότι δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ των μερών που επιτρέπουν στη ΔΕΑ να παράσχει ασυλία για καταθέσεις μαρτύρων και χωρίς αναφορά στην απόφαση των Γενικών Εισαγγελέων να μην ασκήσουν δίωξη.⁷⁷

Πρέπει να σημειωθεί ότι παραμένει ασαφές κατά πόσο και με ποιο τρόπο η προαναφερθείσα αμνηστία έχει υλοποιηθεί στην πράξη, παρά τις προσπάθειές μας να λάβουμε σχετικές επίσημες πληροφορίες. Στην πραγματικότητα, οι ανεπίσημες πληροφορίες, όπως επίσης και οι πληροφορίες που έχουν δημοσιευτεί σε εφημερίδες, υποδηλώνει ότι η πλειοψηφία των μαρτύρων που έχουν παράσχει μαρτυρίες στη ΔΕΑ, είτε έμμεσα είτε άμεσα, δεν είναι δράστες. Εντούτοις, φαίνεται ότι υπάρχουν πολλές αποδείξεις που θα μπορούσαν δυνητικά να οδηγήσουν σε ποινικές δίωξεις, παρόλο που δεν υπάρχουν επαρκείς πληροφορίες όσον αφορά την άσκηση της εξουσίας των Γενικών Εισαγγελέων από αυτή την άποψη όλα αυτά τα χρόνια. Ένας λόγος στον οποίο μπορεί να οφείλεται αυτό είναι η απουσία ενός σχετικού Αρχείου στο Γραφείο του Γενικού Εισαγγελέα. Επίσης επιβεβαιώθηκε ότι τα τελευταία χρόνια το Γραφείο του Γενικού Εισαγγελέα δεν έχει προχωρήσει σε οποιοδήποτε ποινικές δίωξεις λόγω της φερόμενης έλλειψης επαρκών αποδείξεων, ανεξαρτήτως της προαναφερθείσας απόφασης για *de facto* αμνηστία.

Επιπρόσθετα δεν υπάρχουν διαθέσιμες πληροφορίες αναφορικά με τον βαθμό στον οποίο αυτή η αμνηστία έχει αποδειχθεί αποτελεσματική για τους σκοπούς για τους οποίους αποφασίστηκε το 1990, δηλαδή για να ενθαρρυνθούν οι μάρτυρες να παράσχουν πληροφορίες στη ΔΕΑ.

Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων κατέστη σαφές, ότι η ΔΕΑ δεν διατηρεί οποιοδήποτε επίσημο αρχείο των μαρτυριών που έχει λάβει και συνεπώς δεν έχει υπάρξει ανάγκη να γίνει επίκληση της αμνηστίας που έχουν δώσει οι Γενικοί Εισαγγελείς. Πράγματι, σύμφωνα με πληροφορίες που έχουν παρασχεθεί στα μέσα ενημέρωσης από εργαζόμενους της ΔΕΑ, συχνά κατά τη διάρκεια εκταφών, μέλη του κοινού απλώς πλησίαζαν την ομάδα της ΔΕΑ και υποδείκνυαν ένα συγκεκριμένο σημείο στο οποίο θα έπρεπε να σκάψουν, ορισμένες φορές χωρίς να πούνε ούτε λέξη.

⁷⁷ Διεθνής Αμνηστία, Κύπρος: *Proposal to the United Nations to Establish an effective commission of inquiry to investigate "disappearances, "missing" persons and deliberate and arbitrary killings in Cyprus* (31 Ιουλίου 1996) [Πρόταση προς τα Ηνωμένα Έθνη για τη Σύσταση μίας αποτελεσματικής ερευνητικής επιτροπής προκειμένου να διερευνηθούν «εξαφανίσεις», «αγνοούμενοι» και εσκεμμένες και αυθαίρετες δολοφονίες στην Κύπρο] Αριθμός μητρώου: EUR 17/001/1996 διαθέσιμη στη διεύθυνση <https://www.amnesty.org/en/documents/eur17/001/1996/en/>

Στην προσπάθειά μας να κατανοήσουμε τη θέση της κοινωνίας προς την de facto αμνηστία, σημειώσαμε ότι δεν γνωρίζουμε αρκετά σε σχέση με το ζήτημα αυτό. Εντούτοις, ο κόσμος είναι πρόθυμος να δεχθεί μία δυναμική αμνηστία, αν αποδειχθεί ότι είναι αποτελεσματική μέθοδος για συγκέντρωση πληροφοριών σε σχέση με την έντονη ανάγκη να ανευρεθούν οι αγνοούμενοι. Δεν είναι πρόθυμος να αποδεχθεί όμως μία συνολική αμνηστία που θα ίσχυε για όλους, ειδικότερα όσον αφορά άτομα που δεν έδειξαν καμία μετάνοια για τις ενέργειές τους. Φαίνεται ότι η κοινωνία έχει απευθύνει έκκληση στους πολιτικούς αρχηγούς να αλλάξουν τη θέση τους και να απομακρυνθούν από την πολιτική της «λήθης» του παρελθόντος, που συχνά σχετίζεται με συνολικές αμνηστίες, και να επιλέγουν καλύτερα μία πολιτική «ανάμνησης» του παρελθόντος που συχνά συνοδεύεται από πολιτική απολογισμού και αναγνώρισης.⁷⁸

Επιπρόσθετα, οποιοσδήποτε πληροφορίες διαθέτουμε σε σχέση με οποιαδήποτε έρευνα που έχει αναληφθεί από τη Νομική Υπηρεσία της ΚΔ προέρχεται μέσω της νομολογίας του ΕΔΑΔ. Θα παρασχεθούν περισσότερες πληροφορίες στη συνέχεια, στην ανάλυση της νομολογίας του ΕΔΑΔ. Είναι όμως ανάγκη να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι, όταν ταυτοποιούνται τα λείψανα κάποιου αγνοούμενου, επανενεργοποιείται η υποχρέωση των αρμόδιων αρχών να προχωρήσουν στη διερεύνηση των περιστάσεων του θανάτου.

Σύμφωνα με τις παραδοχές της Τουρκίας ενώπιον της Επιτροπής Υπουργών του ΣτΕ, το τουρκοκυπριακό Γραφείο του Γενικού Εισαγγελέα, λαμβάνει υπόψη του τις εκθέσεις που του προωθήθηκαν από την τουρκοκυπριακή αστυνομία και μπορεί να αποφασίσουν κατά πόσο υπάρχουν επαρκείς αποδείξεις που δικαιολογούν δίωξη για ένα έγκλημα που έλαβε χώρα το 1963 ή το 1974, έτσι ώστε να κλείσει προσωρινά η έρευνα ή να ανοίξει εκ νέου μία έρευνα όταν έρθουν στο φως νέες αποδείξεις ή πληροφορίες. Επίσης αναφέρεται ότι το Γραφείο του Γενικού Εισαγγελέα ετοιμάζει μία Έκθεση που εξηγεί τα βήματα που γίνονται στην ποινική έρευνα. Δυστυχώς σημειώνεται ότι υπάρχει μόνο επιλεκτική και περιορισμένη πληροφόρηση σε σχέση με οποιαδήποτε και/ή αποτελεσματική έρευνα και στις δύο πλευρές της διαχωριστικής γραμμής, και οποιοσδήποτε σχετικές πληροφορίες διατίθενται μόνο επειδή έρχονται ενώπιον του ΕΔΑΔ.

Ο ρόλος της Αστυνομίας

Ο ρόλος των αρχών της Αστυνομίας είναι ζωτικής σημασίας για την προαναφερθείσα εξουσία του Γενικού Εισαγγελέα να ασκεί δίωξη, καθώς είναι η υπηρεσία που είναι αρμόδια για τη διενέργεια της αντίστοιχης έρευνας. Εντούτοις, ο ρόλος τους στις περιπτώσεις αγνοουμένων δεν έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα ενεργός.

Παρά τις προσπάθειές μας να λάβουμε σχετικές πληροφορίες από την Αστυνομία, δεν λάβαμε καμία απάντηση στο αίτημά μας. Δεν λάβαμε ούτε σχετικές και / ή επαρκείς πληροφορίες από άλλες αρχές της ΚΔ από αυτή την άποψη. Εντούτοις, βάσει των διαθέσιμων

⁷⁸ Kovras (αφ. 62) 38

πληροφοριών μέσω της νομολογίας του ΕΔΑΔ και των περιορισμένων πληροφοριών που λάβαμε από το Γραφείο του Επιτρόπου Προεδρίας, αντιλαμβανόμαστε ότι μετά την ταυτοποίηση κάποιου Τουρκοκύπριου αγνοούμενου, η Συνοπτική Έκθεση και Έκθεση Εκταφής (της ΔΕΑ) μεταβιβάζεται στην Αστυνομία της ΚΔ προκειμένου να προχωρήσει με την έρευνά της. Παρόλα αυτά, είναι σε γενικές γραμμές άγνωστο (με την εξαίρεση των περιπτώσεων ενώπιον του ΕΔΑΔ) κατά πόσον όλες οι περιπτώσεις έχουν διερευνηθεί, ποια βήματα έχουν γίνει και ποιο υπήρξε το αποτέλεσμα οποιασδήποτε σχετικής έρευνας.

Είναι επίσης ασαφές στις συγγραφείς αυτής της έκθεσης ποιες ακριβώς πληροφορίες μοιράζεται η ΔΕΑ με την Αστυνομία, αν ληφθεί υπόψη η υποχρέωση για εμπιστευτικότητα στο πλαίσιο της οποίας συγκεντρώνει τις σχετικές πληροφορίες η ΔΕΑ.

Υπάρχουν περιορισμένες πληροφορίες για περιπτώσεις στις οποίες συγγενείς κλήθηκαν από την αστυνομία της ΚΔ να παράσχουν μαρτυρία, κάτι που έλαβε χώρα το 2012 ή το 2013. Συνήθως οι πληροφορίες που λήφθηκαν, χρησιμοποιήθηκαν για να ενημερωθούν τα ατομικά αρχεία των αγνοουμένων και να υπάρξει διαμοιρασμός τέτοιων πληροφοριών με τη ΔΕΑ.

Ένα ακόμη ζήτημα που έχει τεθεί και αναμφίβολα στοιχειώνει την Αστυνομία της ΚΔ είναι ο ρόλος της κατά την εποχή των γεγονότων και των εγκλημάτων που διαπράχθηκαν. Πρόσφατα δημοσιεύθηκαν αρκετά δημοσιογραφικά κείμενα σχετικά με τον ρόλο της Αστυνομίας κατά την περίοδο 1963-1964. Το ζήτημα αυτό είναι ιδιαίτερος ευαίσθητο για τις τουρκοκυπριακές οικογένειες, κάποιες από τις οποίες υποστηρίζουν ότι στάθηκαν μάρτυρες στην απομάκρυνση μελών της οικογένειάς τους από ένστολους αξιωματικούς της αστυνομίας, φαινομενικά για να ανακριθούν, αλλά δεν τους είδαν ποτέ ξανά.

Η έναρξη σοβαρών ερευνών με τη βοήθεια της αστυνομίας θα αποτελούσε έναν τρόπο για αποκατάσταση της εμπιστοσύνης.

Σύμφωνα με τις παραδοχές της Τουρκίας ενώπιον της Επιτροπής Υπουργών του ΣτΕ, υπάρχει καθιερωμένη διαδικασία μεταξύ της ΔΕΑ και της Μονάδας Αγνοουμένων (MPU), που έχει συσταθεί από τις τουρκοκυπριακές αρχές, σύμφωνα με την οποία η ΔΕΑ αποστέλλει τα αρχεία των ταυτοποιημένων προσώπων στη Μονάδα Αγνοουμένων για περαιτέρω διερεύνηση. Επιπλέον δηλώθηκε ότι η Μονάδα Αγνοουμένων διενεργεί ποινικές έρευνες συγκεντρώνοντας όλες τις σχετικές αποδείξεις, εξετάζοντας τα έγγραφα, τα πειστήρια και άλλο υλικό που σχετίζεται με την περίπτωση και στη συνέχεια ετοιμάζεται μία έκθεση για κάθε αγνοούμενο που ταυτοποιείται από τη Μονάδα Αγνοουμένων. Δεν έχουμε βρει οποιαδήποτε τέτοια σχετική έκθεση, δεδομένου ότι το κοινό δεν έχει πρόσβαση σε τέτοιες εκθέσεις.

Πρέπει να σημειωθεί ότι σε αρκετές περιπτώσεις, στο πλαίσιο των διαδικασιών ενώπιον του ΕΔΑΔ, η Τουρκία υποστήριξε ότι οι συγγενείς δεν συνεργάζονταν με τη Μονάδα Αγνοουμένων ή ότι οι συγγενείς ήταν ο λόγος που δεν ήταν σε θέση να διεξαγάγουν αποτελεσματικές έρευνες.

Σύμφωνα με πληροφορίες που λήφθηκαν από Ελληνοκύπριους αγνοούμενους, αρκετές φορές δεν εμπιστεύονται τη Μονάδα Αγνοουμένων ή ακόμη φοβούνται να περάσουν την Πράσινη Γραμμή προκειμένου να επισκεφθούν και να συνεργαστούν. Θα πρέπει επίσης να

σημειωθεί ότι είναι αμφισβητήσιμο κατά πόσο η Μονάδα Αγνοουμένων είναι στην πραγματικότητα προσβάσιμη στους συγγενείς των Ελληνοκυπρίων, εξαιτίας του γεγονότος ότι η Μονάδα Αγνοουμένων χρησιμοποιεί αποκλειστικά την τουρκική γλώσσα.⁷⁹ Επιπρόσθετα, υπάρχουν συγγενείς που θα ήταν πρόθυμοι να συνεργαστούν, αλλά δεν γνωρίζουν ότι έχουν αυτή την επιλογή.

Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι κάθε πλευρά φαίνεται να ερευνά τις περιπτώσεις αγνοουμένων της άλλης πλευράς χωρίς οποιαδήποτε (καταγεγραμμένη) συνεργασία και / ή ανταλλαγή εμπειρογνωμοσύνης ή πληροφοριών.⁸⁰ Είναι σαφές πως αυτό αποτελεί σημαντικό εμπόδιο για οποιαδήποτε ουσιαστική έρευνα. Κατά συνέπεια είναι σχετική η αναφορά στην πρόσφατη περίπτωση *Güzelyurtlu και άλλοι κατά της Κύπρου και της Τουρκίας*, που παραπέμφθηκε στο τμήμα μείζονος συνθέσεως του ΕΔΑΔ, που δεν σχετίζεται με αγνοούμενους, αλλά περισσότερο με την αποτυχία των τουρκικών και κυπριακών αρχών να συνεργαστούν σε μία έρευνα φόνου. Το Δικαστήριο (τρίτο τμήμα) αποφάνθηκε ότι υπήρξε διαδικαστική παραβίαση του Άρθρου 2 (Δικαίωμα στη Ζωή) της Σύμβασης εξαιτίας της αποτυχίας αμφοτέρων των κρατών να συνεργαστούν αποτελεσματικά και να προβούν στα αναγκαία μέτρα προκειμένου να διευκολύνουν και να πραγματοποιήσουν μία αποτελεσματική έρευνα.

Σε γενικές γραμμές, έχει σημειωθεί ότι στο μυαλό της κοινωνίας και στις δύο πλευρές δεν έχει υπάρξει καθόλου πολιτική βούληση να προβούν σε επαρκείς, ολοκληρωμένες και αποτελεσματικές έρευνες. Επιπρόσθετα, ανεξάρτητοι ερευνητές που συγκεντρώνουν και δημοσιεύουν πληροφορίες εδώ και χρόνια αναφορικά με τα γεγονότα πριν και κατά τη διάρκεια του 1974 ανέφεραν ότι ήταν οι τελευταίοι με τους οποίους επικοινωνήσε η αστυνομία, ή ότι δεν τους προσέγγισαν ποτέ, παρά τις σημαντικές πληροφορίες που είχαν συγκεντρώσει και παρά τις προσπάθειες να τις μοιραστούν.

Με την πάροδο των χρόνων, φαίνεται ότι δεν έχει υπάρξει ξεκάθαρη πολιτική βούληση ή μακροπρόθεσμη στρατηγική όσον αφορά το ζήτημα των αγνοουμένων – στην πραγματικότητα, ούτε από τους τοπικούς, ούτε από τους διεθνείς εμπλεκόμενους φορείς. Έκτοτε, επαφίεται σε όλους τους εμπλεκόμενους η αύξηση της ευαισθητοποίησης των προαναφερθεισών δυσκολιών, πέρα από την κουλτούρα πολιτικής επίρριψης ευθυνών που υφίσταται σήμερα. Αυτοί είναι που πρέπει να σχηματιστούν μία συνεκτική, συνεργατική στρατηγική προκειμένου να αντιμετωπιστούν προγενέστερα λάθη και παραλείψεις. Το 2018 αρκετοί πολιτικοί, διπλωματικοί κύκλοι όπως και κύκλοι της κοινωνίας των πολιτών επανειλημμένα έκαναν δηλώσεις αναφορικά με την πρόσθετη πίεση που ασκήθηκε με το πέρασμα του χρόνου που οδηγεί στην απώλεια πολύτιμων πληροφοριών, είτε μέσω των μειούμενων αποδείξεων ή του θανάτου μαρτύρων που ποτέ δεν έδωσαν πληροφορίες.

⁷⁹ Συμβούλιο της Ευρώπης, Επιτροπή των Υπουργών, 124η συνάντηση (Σεπτέμβριος 2017), *Ενημέρωση από μία ΜΚΟ (08/09/2017) και απάντηση από τα αρχές (14/09/2017) στις περιπτώσεις της Κύπρου κατά της Τουρκίας και Βαρνάβα και άλλοι κατά της Τουρκίας (αρ. αιτήσεων 25781, 16064/90)*, Αρ. Αναφοράς DH-DD(2017) 1009, διαθέσιμος τη διεύθυνση: <https://rm.coe.int/native/09000016807457c3>

⁸⁰ *Güzelyurtlu and others v. Cyprus and Turkey* [Γκιουζελγιουρτλού και άλλοι κατά της Κύπρου και της Τουρκίας], Αρ. Αίτησης 36925/07 (ΕΔΑΔ, Απόφαση 4.4.2017)

Η έλλειψη ευαισθητοποίησης μεταξύ των εμπλεκόμενων, των άμεσα επηρεαζόμενων, όπως επίσης και της κοινωνίας ευρύτερα, έχει επιτρέψει την εκμετάλλευση κατά την επιδίωξη πολιτικών συμφερόντων. Αυτό επίσης οφείλεται στην απουσία συμπεριληπτικού διαλόγου και αποδοχής της εποικοδομητικής κριτικής. Συνεπώς, πιστεύουμε βαθύτατα ότι η πλήρης διαφάνεια εκ μέρους όλων των συναφών αρχών και η ενίσχυση του δημόσιου διαλόγου θα βελτίωνε σε σημαντικό βαθμό την ανταλλαγή πληροφοριών, όπως επίσης την αποτελεσματικότητα των διαθέσιμων μηχανισμών.

Η ΔΙΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΩΝ

Η ΔΕΑ θεωρείται από πολλούς ως το πλέον επιτυχημένο συνεργατικό έργο της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Πράγματι, είναι το πρώτο έργο τέτοιας μορφής που έχει αναληφθεί από τις δύο πλευρές σε μία σύγκρουση πριν την επίλυση της σύγκρουσης⁸¹ και η επιτυχία του κατά τη διάρκεια των τελευταίων πέντε ετών, από κάποιες απόψεις υπήρξε αξιοσημείωτη.

Εντούτοις, δεν μπορεί να αγνοηθεί το γεγονός ότι η ΔΕΑ χρειάστηκε σχεδόν τέσσερις δεκαετίες να αρχίσει να έχει αποτελέσματα, και αυτό οδήγησε σε σημαντικές επικρίσεις και αρκετές ανησυχίες. Συνεπώς δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι το 2018 η ΔΕΑ αντιμετώπισε σημαντικές δυσκολίες ώστε να συνεχίσει το έργο της. Η ΔΕΑ ιδρύθηκε μετά από κοινή απόφαση των εκπροσώπων των δύο κοινοτήτων τον Απρίλιο του 1981. Την είχαν οραματιστεί ως «ερευνητικό σώμα για την παρακολούθηση και τη λογοδοσία για τους αγνοούμενους».⁸² Εντούτοις, εξαιτίας της έλλειψης ομοφωνίας σε αρκετά διαδικαστικά ζητήματα μέχρι το τέλος εκείνου του έτους η Επιτροπή δεν κατόρθωσε να ξεκινήσει ουσιαστική εργασία. Το γεγονός αυτό ώθησε τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών να εγκρίνει ένα Ψήφισμα τον Δεκέμβριο του 1981 με το οποίο καλούσε όλα τα μέρη να προχωρήσουν με το ερευνητικό τους έργο χωρίς περαιτέρω καθυστέρηση.⁸³ Το 1982, η Ομάδα Εργασίας των Ηνωμένων Εθνών για τις Βίαιες Εξαφανίσεις επισκέφθηκε για πρώτη φορά το νησί και έκρινε πως η ΔΕΑ «όχι μόνο ήταν επαρκής, αλλά επίσης και ο κατάλληλος μηχανισμός» για την επίλυση των ανεπίλυτων υποθέσεων αγνοουμένων και στις δύο κοινότητες, παρά το γεγονός ότι το έργο της ΔΕΑ είχε ήδη ανασταλεί και η Ομάδα Εργασίας αναφέρθηκε σε προσπάθειες «επανενεργοποίησής» του.⁸⁴

⁸¹ Επιτροπή Αγνοουμένων στην Κύπρο, Ντοκιμαντέρ «Σκάβοντας για το μέλλον» διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.cmp-cyprus.org/content/digging-future-cmp-documentary>

⁸² Ηνωμένα Έθνη, Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο, *Ερώτημα παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών σε ένα μέρος του κόσμου, με ειδική αναφορά σε αποικιοκρατικές και άλλες εξαρτώμενες χώρες και περιοχές, περιλαμβανομένων των α) Ερώτημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο*, E/CN.4/1982/8 (4 Φεβρουαρίου 1982) διαθέσιμο στη διεύθυνση undocs.org/E/CN.4/1982/8 παρ. 3

⁸³ Ψήφισμα Γενικής Συνέλευσης αρ. 36/164, Αγνοούμενοι στην Κύπρο, A/RES/36/164 (16 Δεκεμβρίου 1981) διαθέσιμο στη διεύθυνση undocs.org/A/RES/36/164

⁸⁴ Ηνωμένα Έθνη, Έκθεση Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου E/CN.4/1983/14 (αρ. 46) παρ. 43-46

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας που ακολούθησε, το έργο της ΔΕΑ πέρασε από μία συνεχή διαδικασία ενεργοποίησης-αναστολής της λειτουργίας του, που οδήγησε τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ, τον κ. Μπούτρος Γκάλι να δηλώσει ρητώς τον Δεκέμβριο του 1996 ότι «εξέταζε τα οφέλη της συνεχιζόμενης υποστήριξης των Ηνωμένων Εθνών προς την Επιτροπή»,⁸⁵ μετά την αποστολή δύο επιστολών στους ηγέτες κάθε κοινότητας τον Απρίλιο και τον Δεκέμβριο του 1996.

Επίσης το 1996, η Διεθνής Αμνηστία, που είχε ήδη εμπλακεί στο ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο από το 1975 και είχε προβεί σε αρκετές προσπάθειες να προωθήσει μία έρευνα των υψηλότερων προτύπων, δημοσίευσε μία «Πρόταση προς τα Ηνωμένα Έθνη για την ίδρυση μίας αποτελεσματικής επιτροπής έρευνας για να διερευνήσει «εξαφανίσεις», «αγνοούμενους» και τις εσκεμμένες και αυθαίρετες δολοφονίες στην Κύπρο».⁸⁶

Το έγγραφο ήταν έντονα επικριτικό αναφορικά με την αποτυχία της ΔΕΑ για ουσιαστική πρόοδο κατά τα 15 έτη από την ίδρυσή της και τα μειονεκτήματα των περιορισμένων όρων εντολής της, που θα συζητηθεί πιο κάτω. Κατά συνέπεια, η Διεθνής Αμνηστία ζήτησε από τον ΟΗΕ να δημιουργήσει μία «χωριστή διεθνή επιτροπή έρευνας – που να πληροί τα αυστηρά διεθνή πρότυπα έτσι ώστε να «διενεργήσουν λεπτομερή και αμερόληπτη έρευνα σε όλες τις περιπτώσεις «εξαφανίσεων»».⁸⁷ Επίσης ζήτησαν ρητώς από όλα τα μέρη να συνεργαστούν πλήρως με την προταθείσα επιτροπή, ειδικότερα όσον αφορά στην ανάγκη (α) των οικογενειών να μάθουν την τύχη των αγαπημένων τους, (β) οι υπεύθυνοι να τεθούν ενώπιον της δικαιοσύνης και (γ) οι συγγενείς να αποζημιωθούν για την απώλειά τους. Όλα αυτά θα ορίζονταν να ευθυγραμμίζονται με προγενέστερες προτάσεις της Διεθνούς Αμνηστίας για άλλες περιπτώσεις συγκρούσεων, όπως είναι οι αγνοούμενοι στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Επιπρόσθετα, η Διεθνής αμνηστία αναφέρθηκε αρκετές φορές άμεσα και έμμεσα στις δομικές ανεπάρκειες της ΔΕΑ. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονταν η ανεπαρκής εξουσία, η έλλειψη έμπειρου προσωπικού, εμπιστευτικών δραστηριοτήτων και η έλλειψη πλήρους συνεργασίας μεταξύ όλων των μερών. Η Διεθνής Αμνηστία θεωρούσε ότι η ΔΕΑ δεν ήταν σε θέση να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τους ανθρωπιστικούς στόχους και τις διεθνείς υποχρεώσεις που αφορούν την έρευνα σχετικών εγκλημάτων. Στη συνέχεια κατέληξε όσον αφορά στη Δήλωση του ΟΗΕ για την προστασία κάθε προσώπου από την αναγκαστική εξαφάνιση (όπως εγκρίθηκε από τη Γενική συνέλευση του ΟΗΕ το 1992),⁸⁸ ότι η ΔΕΑ «δεν πληροί οποιαδήποτε από αυτές τις απαιτήσεις και η δομή της έχει σοβαρότατα μειονεκτήματα»⁸⁹ Επιπρόσθετα, η έκθεση επικαλούνταν τις «Κατευθυντήριες γραμμές για τη διεξαγωγή

⁸⁵ Ηνωμένα Έθνη, Συμβούλιο Ασφαλείας, *Έκθεση του Γενικού Γραμματέα για την επιχείρηση των Ηνωμένων Εθνών στην Κύπρο, S/1996/1016* (10 Δεκεμβρίου 1996) διαθέσιμη από τη διεύθυνση undocs.org/S/1996/1016 para 27

⁸⁶ Διεθνής Αμνηστία (αρ. 77)

⁸⁷ Αυτόθι

⁸⁸ Ψήφισμα Γενικής Συνέλευσης 47/133, Δήλωση για την Προστασία όλων των ατόμων από βίαιες εξαφανίσεις, A/RES/47/133 (12 Φεβρουαρίου 1993), διαθέσιμο στο undocs.org/A/RES/47/133

⁸⁹ Διεθνής Αμνηστία (αρ. 77)

των ερευνών του ΟΗΕ σε ισχυρισμούς για σφαγές»,⁹⁰ όσον αφορά το επίπεδο των ερευνών που απαιτούνται στις περιπτώσεις των εσκεμμένων και αυθαίρετων δολοφονιών.

Πολλά από τα ζητήματα που τέθηκαν από τη Διεθνή Αμνηστία θα εξεταστούν πιο κάτω λεπτομερώς. Παρά τις πολλές επικρίσεις προς την ΔΕΑ κατά την περίοδο 2012-2017 υπήρχαν αποδείξεις της σχετικής αποτελεσματικότητας της ΔΕΑ (αν και 20 χρόνια μετά τις προαναφερθείσες συστάσεις της Διεθνούς Αμνηστίας). Εντούτοις, πολλές από τις προηγούμενες ανησυχίες και επικρίσεις που τώρα επανεμφανίζονται, ειδικότερα εν όψει της ομολογημένης έλλειψης οποιασδήποτε ουσιαστικής προόδου το 2018.

Το 1996 οι προτάσεις της Διεθνούς Αμνηστίας απορρίφθηκαν από τους ηγέτες και των δύο κοινοτήτων, τον κ. Κληρίδη και τον κ. Ντενκτάς. Το 1997, ασκήθηκε περαιτέρω πίεση από τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ, κ. Ανάν, με αποτέλεσμα οι κ.κ. Κληρίδης και Ντενκτάς να καταλήξουν τελικά σε Συμφωνία στις 31 Ιουλίου 1997 να μοιράζονται όλες τις πληροφορίες στη διάθεσή τους αναφορικά με τις τοποθεσίες στις οποίες υπήρχαν μαζικοί τάφοι, και να ορίσουν ένα άτομο που να προχωρήσει στην ανταλλαγή αυτών των πληροφοριών και να προχωρήσουν με τις διευθετήσεις για τη διευκόλυνση της επιστροφής των λειψάνων. Σύμφωνα με τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ, αν οι συμφωνίες επρόκειτο να «υλοποιηθούν πιστά», θα πρέπει να έχουν θετική επίδραση στο έργο της ΔΕΑ,⁹¹ υπονοώντας ότι οι ηγέτες δεν έχαιραν της πλήρους εμπιστοσύνης του ΟΗΕ. Παρά τη Συμφωνία του 1997, τα μέρη – και στο σημείο αυτό ο ρόλος της Τουρκίας τονίστηκε σε διάφορα φόρα και εκθέσεις – δεν ήταν πραγματικά ανοιχτά σε αποτελεσματική συνεργασία, οδηγώντας την Επιτροπή σε ένα ακόμη αδιέξοδο.

Οι πρώτες επίσημες εκταφές κατά τα φαινόμενα⁹² διενεργήθηκαν το 1999, αλλά ξεκίνησαν μονομερώς από την ΚΔ, μετά από δημόσια πίεση, όταν δύο γυναίκες ανέλαβαν μόνες τους να ανασκάψουν το μαζικό τάφο που υποψιάζονταν ότι περιείχε τα οστά των συζύγων τους, σύμφωνα με πληροφορίες που είχαν συγκεντρώσει.⁹³ Η διαδικασία διευκολύνθηκε από τη διεθνή ΜΚΟ «Γιατροί για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα» (Physicians for Human Rights). Εντωμεταξύ, η ΔΕΑ και πάλι κατέστη αδρανής εκκίνησε εκ νέου το έργο της τον Αύγουστο του 2004. Μόλις τον Ιούλιο του 2007 επέστρεψε τις πρώτες σορούς στις οικογένειες των αγνοουμένων.

Όροι εντολής της ΔΕΑ

Οι όροι εντολής της ΔΕΑ συχνά βρίσκονται στο επίκεντρο των συζητήσεων για την αποτελεσματικότητα της εν λόγω επιτροπής. Κατά συνέπεια, είναι ζωτικής σημασίας να τους

⁹⁰ Το έγγραφο δημοσιεύθηκε το 1995 από την Υπηρεσία των Διεθνών Συμβάσεων των Ηνωμένων Εθνών στη Νέα Υόρκη

⁹¹ Ηνωμένα Έθνη, Συμβούλιο Ασφαλείας, Έκθεση του Γενικού Γραμματέα για την επιχείρηση των Ηνωμένων Εθνών στην Κύπρο, S/1997/962 (8 Δεκεμβρίου 1997) διαθέσιμο από τη διεύθυνση undocs.org/S/1997/962 paras 21, 29, 30

⁹² Σημειώνεται ότι η ΚΔ επέτρεψε ανασκαφές και εκταφές κατά το 1979/1981 στο στρατιωτικό κοιμητήριο Λακατάμιας στη Λευκωσία, μόνο σε σχέση με τους Ελλαδίτες στρατιώτες που τάφηκαν εκεί στις 16.8.1974. Δεν υπάρχει επίσημη θέση αναφορικά με τον λόγο για τον οποίο αυτό γίνεται μόνο για τους Ελλαδίτες στρατιώτες και όχι για τους Ελληνοκύπριους. βλ. *Tziliavaki and others v. Cyprus*, Αρ. Αίτησης 23082/07 (Απόφαση ΕΔΑΔ ημερομηνίας 14.10.2014)

⁹³ Sant Cassia (αρ. 9) 1

εξετάσουμε και να τους αναλύσουμε. Οι αρχικοί όροι εντολής της ΔΕΑ,⁹⁴ ορίζουν ότι η Επιτροπή θα αποτελείται από τρία μέλη, έναν Ελληνοκύπριο, έναν Τουρκοκύπριο και ένα Τρίτο Μέλος, που θα είναι αξιωματούχος που θα επιλέγεται από τη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού, θα διορίζεται από τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ και θα είναι υποχρεωμένος να διαβουλεύεται με τα δύο πρώτα Μέλη σε περίπτωση που διαφωνούν, έτσι ώστε να υπάρχει συναίνεση στη διαδικασία της λήψης αποφάσεων, όπως προνοεί ο δεύτερος όρος. Επιπρόσθετα, η ΔΕΑ δεν έχει καθορισμένο πρόεδρο. Αντ' αυτού, οι συνεδριάσεις της διευθύνονται από τα Μέλη εκ περιτροπής για μία περίοδο ενός μήνα, όπως ορίζει το σημείο 4.

Είναι σαφές από τα ανωτέρω, ότι η ΔΕΑ λειτουργεί επί τη βάσει μιας πολύ επισφαλούς ισορροπίας της κατανομής της εξουσίας λήψης αποφάσεων μεταξύ της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής πλευράς με προφανείς δυσκολίες στις οποίες μπορεί να καταλήγει στην πράξη.

Επιπρόσθετα, όπως ορίζει το σημείο 3, «Δε θα συμμετάσχουν στις διαβουλεύσεις ή διερευνητική εργασία της Επιτροπής άλλα πρόσωπα. Ουδέν πρόσωπο ευθέως ενδιαφερόμενο για το θέμα των αγνοουμένων δύναται να διοριστεί ως βοηθός». Αυτό συνεπάγεται ότι δεν δίνεται στους συγγενείς επίσημος συμμετοχικός ρόλος, σε αντίθεση με αυτό που συμβαίνει σε παρόμοιους μηχανισμούς.

Επιπλέον, σύμφωνα με τους όρους εντολής και ειδικότερα το σημείο 6, όλα τα εμπλεκόμενα μέρη θα συνεργάζονται με την επιτροπή ώστε να διασφαλίζεται η πρόσβαση σε όλο το νησί για το ερευνητικό της έργο. Κατά συνέπεια, η αποτελεσματικότητα της ΔΕΑ βασίζεται στην καλή θέληση των εμπλεκόμενων μερών για να έχει πρόσβαση σε όλο το νησί, καθώς αυτό δεν εντάσσεται στους όρους εντολής της επιτροπής. Η δυσκολία που δημιουργεί αυτό είναι σαφής στους περιορισμούς που επιβάλλει κατά τη διάρκεια των ετών η Τουρκία.

Η εντολή της ΔΕΑ περιλαμβάνει «τις διακοινοτικές συγκρούσεις όπως επίσης και τα γεγονότα του Ιουλίου 1974 και μετέπειτα», όπως αναφέρεται στο σημείο 7, που ορθώς συμπεριλαμβάνει όλη την περίοδο 1963-1974, και όχι μόνο την περίοδο 1963-1964 και το καλοκαίρι του 1974, όπως συχνά αναφέρεται – και είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι αυτό γίνεται και στην ίδια την ιστοσελίδα της ΔΕΑ.⁹⁵

Όπως αναφέρει το σημείο 8, οι έρευνες επίσης θα διεξάγονται εκ περιτροπής «στην έκταση που απαιτείται», ώστε να διασφαλίζεται ότι γίνεται ίση πρόοδος αναφορικά με τις περιπτώσεις και των δύο κοινοτήτων. Το σημείο αυτό αντικατοπτρίζει την βαθύτατη έλλειψη διακοινοτικής εμπιστοσύνης. Οι πληροφορίες μας δείχνουν μία κατ' αναλογία ιεράρχηση σήμερα, όμως δεν είναι σαφές πώς ακριβώς λειτουργεί αυτή η ιεράρχηση στην πράξη, δεδομένου ότι «όλη η διαδικασία και [τα] αποτελέσματα των ερευνών της Επιτροπής θα είναι αυστηρώς εμπιστευτικά», όπως ορίζει το σημείο 9 και δεδομένου του γεγονότος ότι και τα τρία Μέλη αρνήθηκαν την πρόσκλησή μας σε συνέντευξη στο πλαίσιο αυτού του έργου.

⁹⁴ Επιτροπή Αγνοουμένων στην Κύπρο, *Όροι Εντολής και Εντολή*
<http://www.cmp-cyprus.org/content/terms-reference-and-mandate>

⁹⁵ Επιτροπή Αγνοουμένων στην Κύπρο, *Ιστοσελίδα* <http://www.cmp-cyprus.org/>

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με το σημείο 11 των όρων εντολής της ΔΕΑ, «η Επιτροπή δε θα επιχειρήσει να αποδώσει ευθύνη για τους θανάτους οιωνδήποτε αγνοουμένων ή να ερευνήσει την αιτία τέτοιων θανάτων», αποκαλύπτοντας την αποτυχία των μερών να συμφωνήσουν σε μία σαφή και ολική εντολή για την ΔΕΑ, σημειώνοντας αντιθέτως τους περιορισμούς και τις οριοθετήσεις. Αυτό αποτέλεσε σημείο μείζονος έλλειψης ικανοποίησης για πολλούς συγγενείς και επικρίσεων από πολλούς εμπειρογνώμονες. Η Λίζα Ζαμπά, μία ψυχολόγος της ΔΕΑ που εργάζεται με τις οικογένειες των αγνοουμένων, έχει δηλώσει τα εξής:

Αλλά δεν είναι ποτέ αρκετά. Η οικογένεια πάντα θέλει να μάθει περισσότερα. Τα οστά αποκαλύπτουν μόνο ένα μέρος της αλήθειας και δεν μπορούμε να τους πούμε την αιτία θανάτου, μόνο ότι υπάρχουν ενδείξεις τραύματος από πυροβολισμό ή χτύπημα.⁹⁶

Πραγματικά, αφού λάβουν τελικά ένα Πιστοποιητικό Θανάτου μετά τη μακροχρόνια διαδικασία της ταυτοποίησης, πολλοί συγγενείς θεωρούν ότι δεν τους ικανοποιεί το γεγονός ότι η αιτία θανάτου καταγράφεται ως «Άγνωστη». Ξέρουν πως είναι πολύ πιθανό ο αγαπημένος τους να δολοφονήθηκε άγρια και θέλουν να γνωρίζουν περισσότερες λεπτομέρειες. Οι συγγενείς επίσης γνωρίζουν ότι η περαιτέρω ανάλυση των ευρημάτων και πιο ενδελεχής έρευνα θα μπορούσαν να αποκαλύψουν τον δολοφόνο και/ή τις περιστάσεις του θανάτου του. Αυτό τώρα, ως ένα βαθμό, θα απαμβλυνθεί με την πρόσφατη ανακοίνωση του Επιτρόπου Προεδρίας της ΚΔ ότι στις οικογένειες των αγνοουμένων θα δοθεί, μετά από σχετικό αίτημά τους, μία λεπτομερής ιατροδικαστική έκθεση.⁹⁷

Ένα άλλο σημείο για το οποίο έχει επίσης επικριθεί η επιτροπή είναι ο τίτλος της στην ελληνική, καθώς αυτός κρίνεται παραπλανητικός: «Διερευνητική Επιτροπή για τους Αγνοουμένους στην Κύπρο», δεδομένου ότι δεν είναι στην πραγματικότητα διερευνητική, αλλά απλώς ταυτοποιεί αγνοούμενους. Η ονομασία της στην τουρκική μετάφραση *Kayır Şahislar Komitesi - Kıbrıs* (Επιτροπή Αγνοουμένων – Κύπρος) διαφοροποιείται και παρόλο που τέτοιες σημασιολογικές παρατηρήσεις μπορεί να φαίνονται ασήμαντες, το γεγονός ότι οι συγγενείς των αγνοουμένων θέτουν το ζήτημα, αποκαλύπτει ότι στην πραγματικότητα είναι ένα ζήτημα που θα έπρεπε να συζητηθεί από τους διαμορφωτές πολιτικής. Ένα ακόμη ζήτημα που σπανίως συζητάται, αν συζητάται κιόλας ποτέ, είναι το σημείο 12, που αναφέρει τα εξής:

Ουδεμία εκταφή θα λάβει χώρα υπό την αιγίδα της Επιτροπής. Η Επιτροπή δύναται να διαβιβάσει παρακλήσεις για εκταφή στη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού.

Στην πράξη, αυτό το συγκεκριμένο σημείο φαίνεται ότι με τα χρόνια έχει πλέον καταστεί περιττό.

⁹⁶ Danziger (ap. 33) 175

⁹⁷ ΚΥΠΕ (ap. 60)

Διαδικασία εργασίας της ΔΕΑ

Η διαδικασία εργασίας της ΔΕΑ διαιρείται σε τέσσερις κύριες φάσεις, όπως περιγράφεται στη συνέχεια.⁹⁸

Πρώτη είναι η *Αρχαιολογική Φάση* (1), στην οποία ομάδες Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων αρχαιολόγων (κάθε ομάδα αποτελείται από συνολικά τέσσερις αρχαιολόγους, δύο από κάθε κοινότητα) διενεργούν εκταφές σε σημεία που επιλέγονται βάσει πληροφοριών που έχουν συγκεντρωθεί από βοηθούς του Ελληνοκύπριου και το Τουρκοκύπριου Μέλους αντίστοιχα. Οι εν λόγω πληροφορίες είναι συχνά υλικό που τους παρέχεται προφορικά από ιδιώτες και αντιμετωπίζεται με πλήρη εμπιστευτικότητα. Δεν υπάρχουν επίσημες διαδικασίες για την παραλαβή, την καταγραφή και την αρχειοθέτηση αυτών των πληροφοριών – κατά τα φαινόμενα ώστε να διασφαλιστεί η ανωνυμία των πληροφοριοδοτών.

Το 2017 η ΔΕΑ δημιούργησε μία Μονάδα Αρχείου στο πλαίσιο του έργου της συγκέντρωσης πληροφοριών για την εργασία της ΔΕΑ. Η μονάδα αυτή μελέτησε αρκετές αρχειακές πηγές, συμπεριλαμβανομένου του αρχείου του ΟΗΕ στη Νέα Υόρκη, των Εθνικών Αρχείων στο Λονδίνο και του Αρχείου του Ερυθρού Σταυρού στη Γενεύη, σε μία προσπάθεια να βρει στοιχεία για δυνητικά σημεία ταφών, δεδομένου ότι οι εισερχόμενες πληροφορίες ήταν ολοένα και σπανιότερες. Αν και αυτή είναι σημαντική πρωτοβουλία, η καθυστέρηση στην εφαρμογή της έχει επικριθεί, ενώ υπάρχουν επίσης υπάρχον ανησυχίες, επειδή τα ευρήματα δεν είναι διαθέσιμα ή προσβάσιμα.

Μετά ακολουθεί η *Ανθρωπολογική Φάση* (2), που είναι η ιατροδικαστική εξέταση των λειψάνων. Αυτή η ανάλυση έχει ως στόχο να ταυτοποιήσει χαρακτηριστικά, όπως είναι το φύλο και η ηλικία, τα σωματικά και οδοντιατρικά χαρακτηριστικά και οποιαδήποτε ρούχα και προσωπικά αντικείμενα.

Κατά τη *Γενετική Φάση* (3) ένα απειροελάχιστο τμήμα κάθε οστού αποστέλλεται στο συμβεβλημένο γενετικό εργαστήριο στο εξωτερικό προκειμένου να εξαχθεί και να αναλυθεί το γενετικό προφίλ του κάθε ατόμου, και στη συνέχεια να το συσχετίσει με το γενετικό υλικό που δόθηκε από τους συγγενείς σε άλλα γενετικά εργαστήρια στην Κύπρο.

Η τελική φάση, η *Φάση της Ταυτοποίησης και Επιστροφής των Λειψάνων* (4) αποτελείται από δύο υπο-φάσεις. Πρώτα, ο Συντονιστής Ταυτοποιήσεων συγκεντρώνει όλους τους εμπλεκόμενους επιστήμονες προκειμένου να συγκεντρώσει τα προθανάτια και τα μεταθανάτια δεδομένα που συγκεντρώθηκαν σε κάθε μία από τις διαφορετικές φάσεις και διασφαλίζει ότι δεν υπάρχουν ανακολουθίες. Τότε, κατά τη δεύτερη υπο-φάση η ΔΕΑ προχωράει στην επίσημη ταυτοποίηση και ενημερώνει το αντίστοιχο Ελληνοκύπριο Μέλος, που στη συνέχεια θα ενημερώσει την οικογένεια. Οι συγγενείς προσκαλούνται να συναντήσουν τους επιστήμονες που εμπλέκονται, στον χώρο που παρέχει στους συγγενείς να δούνε τα λείψανα δίπλα στο

⁹⁸ Λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με: Διερευνητική Επιτροπή Αγνοουμένων στην Κύπρο, Πρόγραμμα Εκταφής, Ταυτοποίησης και Επιστροφής Λειψάνων Αγνοουμένων <http://www.cmp-cyprus.org/el/content/programma-ektafis-taytopoisisis-kai-epistrofis-leipsanon-agnoomenon> και Danziger (αρ. 33)

Ανθρωπολογικό Εργαστήριο στη ζώνη κατάπαυσης του πυρός, όπου λαμβάνουν πληροφορίες για τους ελλείποντες συγγενείς τους – αλλά δεν τους δίνονται πληροφορίες σχετικά την αιτία θανάτου – και βλέπουν τα λείψανα, πριν τους επιστραφούν για ταφή.

Έχουμε πληροφορηθεί ότι κατά τη διάρκεια της συνάντησης με τους συγγενείς, μόνο εμπειρογνώμονες που ανήκουν στην αντίστοιχη κοινότητα του αγνοούμενου είναι παρόντες. Επιπρόσθετα, μας τονίστηκε ότι κατά το έργο στο εργαστήριο, η συνεργασία μεταξύ των ομάδων, που είναι από κάθε κοινότητα, δεν είναι προφανής, σε αντίθεση με το έργο που γίνεται στην Αρχαιολογική Φάση. Το γεγονός αυτό σημειώθηκε στην έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας του 1996 που ανέφερε ότι το γεγονός πως το προσωπικό αποτελείται από δύο χωριστές ομάδες, μία για κάθε κοινότητα, αντί για μία και μοναδική διεθνή ομάδα, θα απέτρεπε τους μάρτυρες που δεν θα παρείχαν μαρτυρία και θα αποτελούσε «ένα από τα σημαντικότερα εμπόδια».⁹⁹ Επιπλέον, κάτι τέτοιο είναι αναμφίβολα ασύμβατο με τον δικονομικό χαρακτήρα της ΔΕΑ ή οποιονδήποτε σκοπό συμφιλίωσης στον οποίο υπόκειται αυτή η διαδικασία.

Επιπρόσθετα, έχει αναφερθεί η έλλειψη επαρκούς ψυχολογικής υποστήριξης προς τις οικογένειες, η οποία αντιβαίνει στον ανθρωπιστικό χαρακτήρα που απαιτεί αυτού του είδους η διαδικασία. Η διαδικασία παράδοσης των λειψάνων και πληροφοριών για τους συγγενείς συνήθως περιγράφεται ως ψυχρή, βάνουση κι ανεπαρκής – κυρίως εξαιτίας των ανεπαρκών πληροφοριών που παρέχονται στους συγγενείς ως αιτία και περιστάσεις του θανάτου.

Στατιστικά στοιχεία

Σύμφωνα με την ιστοσελίδα της ΔΕΑ, όταν ετοιμαζόταν η παρούσα έκθεση, η ΔΕΑ είχε 2.002 αγνοούμενους στο αρχείο της, από τους οποίους 1.510 είναι Ελληνοκύπριοι και 492 Τουρκοκύπριοι. Έχουν ταυτοποιηθεί και επιστραφεί τα λείψανα 889 ατόμων από αυτά (44,5% του συνολικού αριθμού) στις οικογένειές τους. Από αυτούς 664 είναι Ελληνοκύπριοι (44% του συνολικού αριθμού των ελληνοκύπριων αγνοουμένων) και 225 Τουρκοκύπριοι (46% του συνολικού αριθμού των Τουρκοκύπριων αγνοουμένων). Κυρίως, μέχρι σήμερα η αρχαιολογική ομάδα έχει προχωρήσει σε εκταφές σε 1.219 σημεία, σε πολλά από τα οποία δεν βρέθηκαν λείψανα.

Με ελαφρώς λιγότερους από τους μισούς αγνοούμενους να έχουν ταυτοποιηθεί, αναμφισβήτητα μένουν πολλά ακόμη να γίνουν πριν την ικανοποιητική ολοκλήρωση του έργου της ΔΕΑ.

Το 2015 ήταν το πιο επιτυχημένο έτος από πλευράς εκταφών και ταυτοποιήσεων.¹⁰⁰ Σύμφωνα με τις πληροφορίες μας, αυτό οφειλόταν κατά κύριο λόγο στην εκταφή και ταυτοποίηση γνωστών μαζικών τάφων που είχαν τα λείψανα θυμάτων πολύ γνωστών εγκλημάτων στην περιοχή της Αμμοχώστου. Παρά το γεγονός ότι όλοι οι συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις

⁹⁹ Διεθνής Αμνηστία (αφ. 77).

¹⁰⁰ Διερευνητική Επιτροπή Αγνοουμένων, *Έκθεση προόδου για τους Αγνοούμενους* (21 Ιουλίου 2018) <http://www.cmp-cyprus.org/content/facts-and-figures>

συμφωνούσαν ότι οι αριθμοί δεν θα έπρεπε να αποτελούν ζήτημα, και λίγο θα έπρεπε να λαμβάνονται υπόψη τα στατιστικά στοιχεία όταν πρόκειται για τη σημασία της ανεύρεσης όλων των αγνοουμένων χωρίς εξαίρεση για κάθε επηρεαζόμενη οικογένεια, ήταν μεταξύ των επανερχόμενων δηλώσεων ότι «έχουν ανευρεθεί λιγότεροι από τους μισούς αγνοούμενους».

Οι συγγραφείς συμφωνούν με τη γενική θέση που εκφράζεται στις συνεντεύξεις – ότι τα στατιστικά στοιχεία, αν και είναι χρήσιμα για την αξιολόγηση της προόδου που έχει επιτευχθεί, δεν είναι μεγάλης σημασίας. Επιπρόσθετα, κάποιος μπορεί να επιχειρηματολογήσει ότι η εμμονή στο παρελθόν της ΔΕΑ δεν έχει νόημα. Εντούτοις, πιστεύουμε ότι αυτή η σύνοψη βοηθά να κατανοήσουμε, σε κάποιο βαθμό, τις ρίζες της έλλειψης εμπιστοσύνης και της απογοήτευσης των συγγενών των αγνοουμένων.

Δυνητική μεταρρύθμιση της ΔΕΑ

Έχουν περάσει σχεδόν δύο δεκαετίες από τότε που συντάχθηκαν οι Όροι Εντολής της ΔΕΑ. Παρά τις προγενέστερες συζητήσεις για μεταρρύθμισή τους, ντόπιοι πολιτικοί και διπλωματικοί κύκλοι έχουν συστήσει να αποφευχθεί κάτι τέτοιο. Κατά συνέπεια, οποιαδήποτε σχετική προσπάθεια εγκαταλείφθηκε.

Όταν ερωτήθηκαν σχετικά, ορισμένοι από τους συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις ήταν επιφυλακτικοί στο να συζητήσουν μία δυνητική μεταρρύθμιση της ΔΕΑ, φοβούμενοι ότι αν αρχίσει συζήτηση για τη μεταρρύθμιση της ΔΕΑ, αυτό θα μπορούσε να παρακωλύσει το έργο της και να οδηγήσει σε αποτελέσματα κατώτερης ποιότητας. Άλλοι ήταν της άποψης ότι μία τέτοια καθυστέρηση θα ήταν καταρχάς βολική από πολιτική άποψη και θα μπορούσε να τύχει εκμετάλλευσης από πολιτικούς που προτιμούν να αποφύγουν τα περίπλοκα ιστορικά ζητήματα.

Σημειώνουμε επίσης στο σημείο αυτό ότι η ΜΚΟ Truth Now έχει προτείνει την ίδρυση μίας Επιτροπής Αλήθειας και/ή την αναβάθμιση της υφιστάμενης ΔΕΑ σε Επιτροπή Αλήθειας για Αγνοούμενους (TCMP) τροποποιώντας τους Όρους Εντολής της.¹⁰¹

Ακόμη κι έτσι, η πρόοδος που είχε επιτευχθεί έχει δώσει στην κοινωνία και τα μέσα ενημέρωσης ανανεωμένο κίνητρο να συζητάνε για τους αγνοούμενους και το κοινό παρελθόν μας – αυτό παρά το γεγονός ότι οι κηδείες και στις δύο πλευρές ορισμένες φορές έχουν προκαλέσει εκδηλώσεις εθνικισμού που τονίζουν τη βαρβαρότητα του «άλλου», και σημειώνουν την αποτυχία και των δύο πλευρών να αναγνωρίσουν δημοσίως τις κτηνωδίες και δημιουργούν έναν κοινό χώρο για να θρηνούν με ενσυναίσθηση και αλληλεγγύη προς τον «άλλο».¹⁰²

Η έλλειψη εύκολης πρόσβασης στις πληροφορίες που διαθέτει η ΔΕΑ, όπως επίσης και η έλλειψη συνεχιζόμενου αποτελεσματικού διαλόγου με τους συγγενείς και την κοινωνία, και η

¹⁰¹ Η πλήρης πρόταση από την Truth Now είναι τώρα διαθέσιμη στη διεύθυνση <https://www.truthnowcyprus.org/index.php/en/a-truth-commission-for-cyprus/item/27-proposal-for-amending-the-terms-of-reference-of-cmp>

¹⁰² Hadjipavlou (ap. 52) 185

έλλειψη διαφάνειας στις περισσότερες πτυχές του έργου της ΔΕΑ έχουν οδηγήσει σε αισθήματα αποστασιοποίησης και έχουν ενισχύσει την έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο κοινοτήτων, αντί να ενθαρρύνουν οποιοδήποτε δυναμικό συμφιλίωσης.

Η ΔΕΑ θα μπορούσε να παράσχει μεγαλύτερη διαφάνεια αν, για παράδειγμα, δημοσίευε μία συνολική Ετήσια Έκθεση. Κάτι τέτοιο θα βελτίωνε σημαντικά την ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των μερών και θα αύξανε την ειλικρίνεια του κόσμου αναφορικά με τον διαμοιρασμό πληροφοριών με τους ερευνητές της ΔΕΑ.

Επιπλέον, είναι σημαντικό να ληφθούν υπόψη όλες οι διαθέσιμες έρευνες – ειδικότερα, όσες έχουν ήδη διενεργηθεί από δημοσιογράφους και άλλους ανεξάρτητους ερευνητές. Από ό,τι αντιλαμβανόμαστε σημαντικός αριθμός ατόμων έχει δώσει πληροφορίες είτε στη ΔΕΑ, είτε στην αστυνομία ή ακόμη και στο κοινό· εντούτοις, αυτές οι πληροφορίες φαίνεται ότι δεν έχουν εξεταστεί επαρκώς. Αυτό είναι ένα ζήτημα ζωτικής σημασίας, ειδικότερα σε μία περίοδο κατά την οποία οι σχετικές αρχές έχουν θέσει το πρόβλημα της έλλειψης πληροφοριών.

Η ανάλυση που παρουσιάστηκε πιο πάνω γίνεται στο πλαίσιο μίας προσπάθειας να ενθαρρυνθεί και να βελτιωθεί το έργο της ΔΕΑ. Δεν επιθυμούμε να υπονομεύσουμε το τρέχον έργο της και ειδικότερα το πολύτιμο έργο των εμπειρογνομόνων της. Είναι σαφές ότι η διαδικασία ίδρυσης της ΔΕΑ υπήρξε μακροχρόνια, δύσκολη και ευαίσθητη, στρωμένη με πολιτικά και διπλωματικά εμπόδια και γεμάτη από υψηλό βαθμό έλλειψης εμπιστοσύνης και από τις δυο πλευρές. Αυτό εντούτοις, απλώς αποδεικνύει ότι οποιαδήποτε μελλοντικά βήματα θα πρέπει να λάβουν υπόψη όλα τα εμπλεκόμενα μέρη, όπως επίσης και τη σχετική εμπειρογνομοσύνη και καθοδήγηση των σχετικών παραδειγμάτων ανά το παγκόσμιο. Θα αναφερθούμε στο ζήτημα αυτό με περισσότερες λεπτομέρειες στα επόμενα κεφάλαια.

ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΕΝΔΙΚΑ ΜΕΣΑ

Η αξιολόγηση του ερωτήματος κατά πόσο το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο έχει αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά και αποδοτικά, θα πρέπει επίσης να αξιολογηθεί το νομικό πλαίσιο και τα διαθέσιμα ένδικα μέσα. Δεν θα επαναλάβουμε οποιαδήποτε προηγούμενη αναφορά στη σχετική κυπριακή νομοθεσία. Στο κεφάλαιο αυτό θα επικεντρωθούμε στο διεθνές πλαίσιο και στα ένδικα μέσα, όπως επίσης στα συμπεράσματα στα οποία έχουμε καταλήξει στο πλαίσιο αυτό και με βάση τη σχετική νομολογία.

Καταρχάς, το ζήτημα των αγνοουμένων ρυθμιζόταν αποκλειστικά από τις προβλέψεις των Διεθνών Ανθρωπιστικών Νόμων, σύμφωνα με τις Συμβάσεις της Γενεύης I-IV του 1949 που αφορούν την προστασία θυμάτων ένοπλων συγκρούσεων και ειδικότερα, της Συνθήκης IV για την προστασία των πολιτών που δηλώνει ότι όλα τα μέρη της σύγκρουσης πρέπει να διευκολύνουν τις έρευνες όσων αναζητούν μέλη της οικογένειάς τους.¹⁰³

Με την εξέλιξη της νομοθεσίας, το ζήτημα των αγνοουμένων σήμερα εντάσσεται στο πλαίσιο της νομοθεσίας Διεθνών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, όπως είναι σαφές από τη νομολογία του ΕΔΑΔ στο Στρασβούργο που ερμηνεύει και εφαρμόζει την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ECHR) του 1950. Τα σχετικά άρθρα εντός της Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων είναι τα άρθρα 2, 3, 8, 9, 13 και 14, που προστατεύουν το δικαίωμα στη ζωή· η απαγόρευση βασανιστηρίων, απάνθρωπης και υποτιμητικής συμπεριφοράς· το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, η ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας· όπως επίσης και το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και η απαγόρευση των διακρίσεων.

Η προστασία που παρέχεται από τη Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει ενισχυθεί περαιτέρω από τη Σύμβαση του ΟΗΕ για την προστασία όλων των ανθρώπων από τις βίαιες εξαφανίσεις (CED),¹⁰⁴ μία ολοκληρωμένη διεθνή συνθήκη που συντάχθηκε το 2006, τέθηκε σε ισχύ από το 2010 και καθορίζει τις ελάχιστες απαιτήσεις αποδεκτής στάσης των κρατών σε περιπτώσεις βίαιων εξαφανίσεων. Λόγω της υψηλής ανθρωπιστικής αξίας της συνθήκης, το σύνθημα καθεστώθ θα ήταν ο μόνος τρόπος να διασφαλιστεί ότι όλα τα κράτη δεσμεύονται από

¹⁰³ Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού, *Συνήθης βάση δεδομένων διεθνούς νομοθεσίας*, https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_cha_chapter36_rule117

¹⁰⁴ Για το καθεστώς της επικύρωσης της Σύμβασης του ΟΗΕ για την προστασία όλων των ανθρώπων από τις βίαιες εξαφανίσεις στην Κύπρο, βλ. το κεφάλαιο για τους Μεμονωμένους Μηχανισμούς και τα Ένδικα Μέσα, στις πληροφορίες του Υπουργείου Εξωτερικών της Κυπριακής Δημοκρατίας

αυτό, ακόμη κι όταν επίσημα αντιτίθενται στο να ενεργούν σύμφωνα με τις διατάξεις του. Κατά συνέπεια, οι οργανώσεις των οικογενειών των αγνοουμένων, ΜΚΟ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και εμπειρογνώμονες ξεκίνησαν τον Σεπτέμβριο του 2007 τον Διεθνή Συνασπισμό εναντίον των Βίαιων Εξαφανίσεων (MPU), που προωθεί την επικύρωση και την εφαρμογή της Σύμβασης του ΟΗΕ κατά των βίαιων εξαφανίσεων σε όλο τον κόσμο.¹⁰⁵ Στο ίδιο πνεύμα, από το 2010 η 30η Αυγούστου αποτελεί τη Διεθνή Ημέρα Θυμάτων Βίαιων Εξαφανίσεων.

Το Άρθρο 24 της Σύμβασης του ΟΗΕ για την προστασία όλων των ανθρώπων από τις βίαιες εξαφανίσεις αποτελεί μία από τις σημαντικότερες διατάξεις του και περιγράφει το θύμα ως «οποιοδήποτε άτομο έχει υποστεί βλάβη ως άμεση συνέπεια μίας βίαιης εξαφάνισης». Ακόμη πιο σημαντικό φαίνεται να είναι το γεγονός ότι κωδικοποιεί το «Δικαίωμα στην Αλήθεια», δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό νομικά δεσμευτικές υποχρεώσεις για κάθε κράτος που αποτελεί συμβαλλόμενο μέρος, ώστε να παραχωρήσει πληροφορίες στις συνθήκες των βίαιων εξαφανίσεων, «την πρόοδο και τα αποτελέσματα της έρευνας και της τύχης των αγνοουμένων» και την υποχρέωση κάθε συμβαλλόμενου κράτους να προβεί σε «όλες τις κατάλληλες ενέργειες για να ερευνήσει, εντοπίσει και απελευθερώσει αγνοούμενους» ή «να σεβαστεί και να επιστρέψει τα λείψανά τους» σε περίπτωση θανάτου. Επιπρόσθετα, υποχρεώνει τα συμβαλλόμενα κράτη να διασφαλίζουν ότι οι συγγενείς έχουν Δικαίωμα Αποζημίωσης και να λάβει μέτρα που θα διασφαλίζουν ότι η βία δεν θα επαναληφθεί.

Επιπρόσθετα, η Σύμβαση του ΟΗΕ για την προστασία όλων των ανθρώπων από τις βίαιες εξαφανίσεις ιδρύει ένα καινοτόμο όργανο της συνθήκης, την Επιτροπή Βίαιων Εξαφανίσεων. Σύμφωνα με το Άρθρο 30, οι συγγενείς μπορούν να παραπέμψουν μία υπόθεση απευθείας στην Επιτροπή, με τη μορφή του κατεπίγοντος. Αυτό εξουσιοδοτεί την Επιτροπή – υπό την προϋπόθεση ότι πληρούνται συγκεκριμένα κριτήρια – να επικοινωνήσει με το συμβαλλόμενο Κράτος και να ζητήσει περισσότερες πληροφορίες, έτσι ώστε να ασκήσει πίεση στο συμβαλλόμενο Κράτος να:

...λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα, συμπεριλαμβανομένων των ενδιάμεσων μέσων, να εντοπίσει και να προστατεύσει το ενδιαφερόμενο άτομο σύμφωνα με την παρούσα Σύμβαση και να ενημερώσει την Επιτροπή, εντός καθορισμένης χρονικής περιόδου, για τα ληφθέντα μέτρα λαμβάνοντας υπόψη το κατεπίγον της περίπτωσης.¹⁰⁶

Όπως σημειώθηκε πιο πριν, στην Κύπρο, παρά τις προσπάθειες που έχουν γίνει για να πειστεί η ΚΔ να επικυρώσει τη CED, μέχρι σήμερα η Δημοκρατία την έχει μόνο υπογράψει. Κατά συνέπεια, οι συγγενείς των αγνοουμένων στην Κύπρο δεν χαίρουν του συνόλου των δικαιωμάτων που παρέχονται από τη CED. Η Ελλάδα επικύρωσε τη CED τον Ιούλιο του 2015,

¹⁰⁵ Περισσότερες πληροφορίες για τον Διεθνή Συνασπισμό εναντίον των Βίαιων Εξαφανίσεων διατίθενται στη διεύθυνση <https://www.icaed.org/the-coalition/history-of-icaed/>

¹⁰⁶ Σύμβαση του ΟΗΕ για την προστασία όλων των ανθρώπων από τις βίαιες εξαφανίσεις, Άρθ. 30

ενώ η Τουρκία ούτε την υπέγραψε, ούτε την επικύρωσε.¹⁰⁷ ούτε έχει ενσωματωθεί η εν λόγω Σύμβαση στο εσωτερικό νομικό σύστημα της τουρκοκυπριακής διοίκησης.¹⁰⁸

Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, αναφέρθηκε ότι στη συντριπτική πλειοψηφία του το κοινό δεν γνώριζε την ύπαρξη της CED, αλλά υπάρχει αυξανόμενο ενδιαφέρον για περισσότερες πληροφορίες. Εντούτοις, θα πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί να μην θεωρήσουμε η CED έχει άμεσο, απεριορίστο και ακριβές εύρος εφαρμοσιμότητας στο κυπριακό συγκείμενο. Είναι σημαντικό να προηγηθεί ενδελεχής νομική έρευνα.

Εξαιτίας της ευρύτερης έκθεσης των Κυπρίων στη Σύμβαση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, αυτό το νομικό εργαλείο τους είναι περισσότερο γνωστό. Παρόλα αυτά, λιγότερα άτομα από τα αναμενόμενα γνώριζαν πλήρως την εφαρμογή της στην Κύπρο. Αυτό και πάλι δείχνει ότι υπάρχει έλλειψη ενημέρωσης και δεν παρέχονται ακριβείς και σαφείς πληροφορίες, κάτι το οποίο καθίσταται ακόμη πιο ανησυχητικό, όταν αυτοί που δεν γνωρίζουν αυτές τις σημαντικές πληροφορίες είναι οι συγγενείς.

Όσον αφορά τη νομολογία του ΕΔΑΔ, στην Τέταρτη Διακρατική Προσφυγή της Κύπρου κατά της Τουρκίας (Χαρακτηριστικά)¹⁰⁹ δηλώθηκε ότι παρόλο που «οι διαδικασίες της ΔΕΑ είναι αναμφισβήτητα χρήσιμες για τον ανθρωπιστικό σκοπό για τον οποίο ιδρύθηκαν, δεν είναι από μόνες τους επαρκείς για να πληρούνται τα πρότυπα για μία αποτελεσματική έρευνα που απαιτούνται από το Άρθρο 2 (Δικαίωμα στη Ζωή) της Σύμβασης, ειδικότερα εν όψει του στενού πεδίου εφαρμογής των ερευνών εκείνου του σώματος».¹¹⁰

Είναι επίσης σημαντικό να τονιστεί ότι, συνεπεία αυτής της υπόθεσης και ειδικότερα της απόφασης στην προσφυγή της Κύπρου κατά της Τουρκίας (Δίκαιη ικανοποίηση),¹¹¹ το ΕΔΑΔ επιδίκασε αποζημίωση στους συγγενείς των αγνοουμένων για ηθική βλάβη.

Αναφορικά με αυτή την αποζημίωση, πρέπει να σημειωθεί ότι δεν έχει καταβληθεί ακόμη – και η υπόθεση εκκρεμεί στην Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Επιπρόσθετα, σημειώνουμε ότι τέτοιες αποζημιώσεις επιδικάζονται σε εκείνους στον κατάλογο των αγνοουμένων (1456 αγνοούμενοι) που η ΚΔ υπέβαλε στο ΕΔΑΔ. Αυτός ο κατάλογος δεν εκπροσωπεί όλους τους αγνοούμενους στην Κύπρο, δεδομένου αρκετοί Ελληνοκύπριοι αγνοούμενοι, όπως επίσης και Τουρκοκύπριοι αγνοούμενοι δεν συμπεριλαμβάνονται στον κατάλογο αυτό. Αυτό είναι ιδιαίτερος σημαντικό στο συγκείμενο της Μεταβατικής Δικαιοσύνης (ΜΔ), δεδομένου ότι οι αποζημιώσεις θεωρούνται ο μηχανισμός της ΜΔ που σε μεγαλύτερο βαθμό επικεντρώνεται στα θύματα.¹¹² Οι αποζημιώσεις προς τα θύματα παραβιάσεων των

¹⁰⁷ Για πλήρη παρακολούθηση του καθεστώτος επικύρωσης της Σύμβασης του ΟΗΕ για την προστασία όλων των ανθρώπων από τις βίαιες εξαφανίσεις βλ.: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CED/Pages/CEDIndex.aspx>

¹⁰⁸ Polili (αρ. 30) 70

¹⁰⁹ Κύπρος κατά Τουρκίας (χαρακτηριστικά) αρ. αίτησης, 25781/94 (ΕΔΑΔ, Απόφαση 10.05.2001)

¹¹⁰ Αυτόθι [135]

¹¹¹ Κύπρος κατά της Τουρκίας (Δίκαιη ικανοποίηση) αρ. αίτησης 25781/94 (Απόφαση ΕΔΑΔ 12.05.2014)

¹¹² A. Macdonald, *Local Understanding and Experiences of Transitional Justice: A Review of the Evidence*, The Justice and Security Research Programme, Paper 6 (LSE, 2013) 43 [Επιτόπια Κατανόηση και Εμπειρίες Μεταβατικής Δικαιοσύνης: Σύνοψη των Αποδείξεων, Ερευνητικό Πρόγραμμα Δικαιοσύνης και Ασφάλειας, Έκθεση 6]

ανθρωπίνων δικαιωμάτων επίσης έχουν ως στόχο την αναγνώριση της επιλήψιμης πράξης, αντιμετωπίζουν τη βλάβη που υπέστησαν και, στην πραγματικότητα, έχουν ως στόχο τη συμφιλίωση και την αποκατάσταση της ειρήνης. Τα πιο πάνω επιβεβαιώνουν ότι πρέπει να επιλυθεί ο υφιστάμενος κατακερματισμός, έτσι ώστε όλες οι υποθέσεις αγνοουμένων στην Κύπρο αντιμετωπίζονται με έναν ολιστικό τρόπο χωρίς διακρίσεις.

Επίσης προφανής από τα πιο πάνω είναι μία σταθερή τάση καθυστέρησης στο ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο, που έχει σημειωθεί αρκετές φορές, σε διάφορες υποθέσεις ενώπιον του ΕΔΑΔ. Ειδικότερα, έχει σημειωθεί λόγω του χρόνου που έχει παρέλθει από τα γεγονότα, δεν είναι πλέον εφικτό να ερωτηθούν όσοι θα μπορούσαν να ρίξουν φως στην έρευνα. Αυτή η κατάσταση επίσης επιβεβαιώθηκε από τον Γενικό Εισαγγελέα της ΚΔ στην υπόθεση *Emin Mustafa και άλλοι κατά της Κύπρου*,¹¹³ που αφορά Τουρκοκύπριους αγνοούμενους που εξαφανίστηκαν το 1963 και τα λείψανά τους ταυτοποιήθηκαν το 2008. Το θέμα της αξιολόγησης του ΕΔΑΔ στην τελευταία υπόθεση ήταν η αποτελεσματικότητα της έρευνας που διενεργήθηκε από τις αρχές της ΚΔ μετά την ανακάλυψη των λειψάνων των αγνοουμένων και, στην εν λόγω υπόθεση, το ΕΔΑΔ αποφάσισε ότι η εφαρμογή θα έπρεπε να απορριφθεί ως εμφανώς ατεκμηρίωτη. Όσον αφορά το πέρασμα του χρόνου, έχει επίσης σημειωθεί σε αρκετές υποθέσεις του ΕΔΑΔ ότι:

... όταν έχει παρέλθει πολύς χρόνος από ένα περιστατικό, η μνήμη των μαρτύρων εξασθενεί, οι μάρτυρες μπορεί να πεθάνουν ή να μην είναι εύκολο να βρεθούν, αλλοιώνονται ή καταστρέφονται αποδείξεις και οι προοπτικές οποιασδήποτε αποτελεσματικής έρευνας που οδηγεί στη δίωξη υπόπτων σταδιακά θα μειωθεί [...].¹¹⁴

Όμως το ζήτημα της καθυστέρησης και οι σχετικές πολιτικές αποφάσεις έχουν επηρεάσει τους συγγενείς των αγνοουμένων που έχουν παραμείνει αδρανείς επί χρόνια σε σχέση με την επιδίωξη των νόμιμων δικαιωμάτων τους με την ελπίδα ότι υπήρχαν αποτελεσματικοί μηχανισμοί για τον σκοπό αυτό.

Τότε αποκαλύφθηκε ότι οι υφιστάμενοι μηχανισμοί, η φύση των αποφάσεων και/ή ενεργειών σε σχέση με το ζήτημα των αγνοουμένων, όπως επίσης και η παρέλευση του χρόνου δεν τους επιτρέπουν οποιοσδήποτε αποτελεσματικές θεραπείες και χωρίς ουσιαστική πρόσβαση στα διαθέσιμα δικαστήρια.

¹¹³ *Semral Emin (Mustafa) and others, Nazli Gürtekin and others, Fatma Aybenk Abdullah and others, Meryem Arkut and others, Ayşe Akay and others, Omer Hussein and others and Ayşe Eray and others v. Cyprus, Greece and the United Kingdom [Semral Emin (Mustafa) και άλλοι, Nazli Gürtekin και άλλοι, Fatma Aybenk Abdullah και άλλοι, Meryem Arkut και άλλοι, Ayşe Akay και άλλοι, Omer Hussein και άλλοι και Ayşe Eray και άλλοι κατά της Κύπρου, της Ελλάδας και του Ηνωμένου Βασιλείου]* Αρ. Αιτήσεων 59623/08, 3706/09, 16206/09, 25180/09, 32744/09, 36499/09 και 57250/09

¹¹⁴ *Varnava and others v. Turkey* [Βαρνάβα και άλλοι κατά της Τουρκίας] (αρ. 65) [161], παραπομπή στο N Kyriakou, *Enforced Disappearances in Cyprus: Problems and Prospects of the Case Law of the European Court of Human Rights*, [Βίαιες Εξαφανίσεις στην Κύπρο: προβλήματα και προοπτικές της νομολογίας του ΕΔΑΔ] Working Paper 2011/01, Interdisciplinary Research Cell in Human Rights (CRIDHO) [Διεπιστημονικός ερευνητικός πυρήνας στα Ανθρώπινα Δικαιώματα] (Université catholique de Louvain, 2011) 11 διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://sites.uclouvain.be/cridho/documents/Working.Papers/CRIDHO%20WP%202011-01.pdf>

Για παράδειγμα, στις υποθέσεις αγνοουμένων που παρουσιάστηκαν ενώπιον του Ανώτατου Δικαστηρίου της ΚΔ και από Ελληνοκύπριους και από Τουρκοκύπριους, αποφασίστηκε ότι οι σχετικές με αγνοούμενους αποφάσεις υπόκεινται στην εξουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας και κατά συνέπεια θεωρούνται «κυβερνητικές πράξεις», και δεν υπόκεινται στη δικαιοδοσία του Ανώτατου Δικαστηρίου που συνεδριάζει ως Διοικητικό Δικαστήριο, προκειμένου να τις ακυρώσει.¹¹⁵

Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι, στις υποθέσεις Τουρκοκυπρίων που εξαφανίστηκαν το 1974, η καταγγελία που υποβλήθηκε ήταν ότι παρόλο που η ΚΔ ήταν ενήμερη για τους θανάτους των αγνοουμένων, δεν είχε ψάξει για τα πτώματα ούτε είχε φέρει τους ενόχους ενώπιον της δικαιοσύνης και δεν είχε προβεί στις αναγκαίες ενέργειες, προκειμένου να διενεργήσει αποτελεσματική έρευνα για να καθοριστεί η τύχη και η τοποθεσία των αγνοουμένων. Η ΚΔ απάντησε σε αυτές τις κατηγορίες ότι δεν ήταν σε θέση να κάνει πράξη τις προθέσεις της για εκταφή και ταυτοποίηση λειψάνων εξαιτίας της συμφωνίας μεταξύ του ΟΗΕ, της τουρκοκυπριακής πλευράς και της ίδιας, σύμφωνα με την οποία οι εκταφές πρέπει να διενεργούνται από το κοινό πρόγραμμα της ΔΕΑ. Αυτό αποκαλύπτει μία έκκληση για αποτελεσματική έρευνα και δικαιοσύνη, όπως επίσης και την ανάγκη των συγγενών των αγνοουμένων (που αντανακλά επίσης την κοινωνία) για διενέργεια αποτελεσματικών έρευνων και για τιμωρία των θυτών, όπως επίσης για αποκάλυψη των τραυμάτων και «ψυχικής οδύνης στη σκέψη ότι οι δολοφόνοι ζούνε ελεύθερα και συνεχίζουν τη ζωή τους ανενόχλητοι».¹¹⁶ Πέρα από την προφανή απογοήτευση και έλλειψη εμπιστοσύνης, επίσης αποκαλύπτει ακόμη μία φορά την πολιτικοποίηση του ζητήματος των αγνοουμένων, που φαίνεται να σχετίζεται με τη σημαντική καθυστέρηση που παρατηρείται.

Επιπρόσθετα, σημειώνεται ότι, όπως αποκαλύπτεται μέσα από τη συναφή νομολογία της ΚΔ (με μία υπόθεση που επί του παρόντος εκκρεμεί στο ΕΔΑΔ),¹¹⁷ ότι επρόκειτο για Ελληνοκύπριους εφέδρους τους οποίους περισυνέλεξε η Εθνική Φρουρά στις 17.8.1974 από το πεδίο της μάχης και τους έθαψε στις περιοχές υπό τον έλεγχο της ΚΔ. Παρά τις διαθέσιμες πληροφορίες σε σχέση με το γεγονός αυτό, η ΚΔ δεν προχώρησε στην εκταφή και στην ταυτοποίηση αυτών των λειψάνων μέχρι το 1999-2000. Όταν οι οικογένειες των αγνοουμένων το πληροφορήθηκαν, υπέφεραν και θύμωσαν πολύ.

Είναι επίσης ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι, όπως ανέφερε το ΕΔΑΔ στην υπόθεση *Varnava and others. v. Turkey* [Βαρνάβα και άλλοι κατά της Τουρκίας]¹¹⁸ (στο εξής «προσφυγή Βαρνάβα»):

¹¹⁵ Παναγιώτα Κωνσταντίνου και άλλοι κατά της Κυπριακής Δημοκρατίας, αρ. υπόθεσης 1253/00 και *Ozalp Behic*, και άλλοι κατά της Κυπριακής Δημοκρατίας, αρ. υποθέσεων 589/06, 590/06, 591/06, 592/06, 593/06 (2008) 4 CLR 355

¹¹⁶ *Semral Emin (Mustafa) and others* (αρ. 113) (ΕΔΑΔ απόφαση σχετικά με το παραδεκτό της υπόθεσης, 3.6.2010)

¹¹⁷ Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας κατά της Ανδριανής Πάλλα κα άλλων, αρ. έφεσης 44/13, Απόφαση Ανωτάτου Δικαστηρίου ημερομηνίας 19.11.15· Κυπριακή Δημοκρατία κατά Βάσου Βασιλείου και άλλων, αρ. έφεσης 381/2010, Απόφαση Ανωτάτου Δικαστηρίου ημερομηνίας 26.5.15· επί του παρόντος εκκρεμεί ενώπιον του ΕΔΑΔ ως *Georgia Vasiliou and others v Cyprus*, αρ. αίτησης 58699/15 κατατέθηκε στις 24.11.2015

¹¹⁸ *Varnava and others* (αρ. 65)

Το Δικαστήριο θεωρεί πως οι προσφεύγοντες, που συγκαταλέγονται μεταξύ μίας μεγάλης ομάδας ατόμων που επηρεάζονται από τις εξαφανίσεις, θα μπορούσαν, στις εξαιρετικές καταστάσεις των διεθνών συγκρούσεων όπου δεν είναι διαθέσιμες φυσιολογικές ερευνητικές διαδικασίες, να αναμένουν εύλογα το αποτέλεσμα των πρωτοβουλιών που αναλήφθηκαν από την Κυβέρνησή τους και τα Ηνωμένα Έθνη. Αυτές οι διαδικασίες θα μπορούσαν να είχαν ως αποτέλεσμα να προχωρήσουν σε βήματα που λήφθηκαν προκειμένου να ερευνηθούν γνωστά σημεία μαζικών τάφων και παρείχε τη βάση για περαιτέρω μέτρα. Το Δικαστήριο είναι ικανοποιημένο, εντούτοις, ότι μέχρι το τέλος του 1990 θα πρέπει να είχε καταστεί προφανές ότι η προβληματική, μη δεσμευτική, εμπιστευτική φύση αυτών των διαδικασιών δεν παρείχε πλέον οποιαδήποτε ρεαλιστική ελπίδα προόδου, είτε να βρεθούν λείψανα, είτε να λογοδοτήσουν για την τύχη των συγγενών στο άμεσο μέλλον.¹¹⁹

Τα επόμενα χρόνια και ειδικότερα στις υποθέσεις των *Papayianni and others v. Turkey*¹²⁰ [Παπαγιάννη και άλλοι κατά της Τουρκίας] και *Charalambous and others v Turkey*¹²¹ [Χαραλάμπους και άλλοι κατά της Τουρκίας] που κατατέθηκαν στο ΕΔΑΔ το 2006 και το 2008 αντίστοιχα, το ΕΔΑΔ, σε μία απόφασή του το 2010, σημείωσε ότι μέχρι τα τέλη του 1990 ήταν προφανές ότι η διαδικασία της ΔΕΑ δεν είχε κατορθώσει να έχει ουσιαστική πρόοδο και ότι δεν υπήρχαν περαιτέρω αποδείξεις στις εν λόγω νέες υποθέσεις ένδειξης οποιασδήποτε άλλης μορφής ερευνητικής διαδικασίας μετά το 1990 που θα μπορούσε να είχε παράσχει στους προσφεύγοντες κάποια ένδειξη, ή ρεαλιστική πιθανότητα, προόδου. Κατά συνέπεια, αντίθετα από τους προσφεύγοντες στην προσφυγή Βαρνάβα, οι προσφυγές αρκετών Τουρκοκυπρίων και Ελληνοκυπρίων συγγενών αγνοουμένων, ειδικότερα Τουρκοκυπρίων αγνοουμένων από το 1963-1964, απορρίφθηκαν από το ΕΔΑΔ επί τη βάσει ότι κατατέθηκαν εκπρόθεσμα.¹²²

Σε μία προσφυγή που υποβλήθηκε το 2001 από Τουρκοκύπριους για έναν συγγενή τους που εξαφανίστηκε το 1964, το ΕΔΑΔ σημείωσε ότι επί 25 χρόνια δεν έγινε τίποτε από τους προσφεύγοντες προκειμένου να ενημερώσουν της αρχές για την φερόμενη εξαφάνιση και ότι μετά την αίτησή τους στη ΔΕΑ, περίμεναν ακόμη 12 χρόνια μέχρι να καταθέσουν την αίτησή τους στο ΕΔΑΔ.¹²³ Φαίνεται ότι παρόλο που η ΔΕΑ αρχικά δεχόταν αιτήματα έρευνας και σχετικές πληροφορίες, δεν κατόρθωσε να ολοκληρώσει οποιαδήποτε από αυτές τις έρευνες, λόγω της έλλειψης συνεργασίας των εμπλεκόμενων μερών, όπως περιγράφεται στο κεφ. 4.

¹¹⁹ Αυτόθι [170]

¹²⁰ *Papayianni and others v Turkey*, αρ. αιτήσεων 479/07 4607/10 και 10715/10 (ΕΔΑΔ, απόφαση αναφορικά με το παραδεκτό της αίτησης, 6.7.2010)

¹²¹ *Charalambous and others v Turkey*, αρ. αίτησης 46744/07 (ΕΔΑΔ, απόφαση αναφορικά με το παραδεκτό της αίτησης, 1.6.2010)

¹²² *Baybora and others v Cyprus*, αρ. αίτησης 77116.01 (Απόφαση ΕΔΑΔ ημερομηνίας 22.10.2002)· *Karefyllides and others v Turkey*, αρ. αίτησης 45503/99, (Απόφαση ΕΔΑΔ ημερομηνίας 1.12.2009)

¹²³ *Karabardak and others v Cyprus*, αρ. αίτησης 76575/01 (ΕΔΑΔ, απόφαση αναφορικά με το παραδεκτό της αίτησης, 22.10.2002)

Τα ανωτέρω αποκαλύπτουν μία κατάσταση στην οποία περιπτώσεις σοβαρών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εκκρεμούν ή δεν λάβει τη δέουσα ένδικη αντιμετώπιση λόγω νομικών περιορισμών και/ή διαδικαστικών – όχι ουσιαστικών – λόγων, όπως επίσης και εξαιτίας της καθυστέρησης και/ή αδράνειας των σχετικών Εναγόμενων Κυβερνήσεων. Επίσης αποκαλύπτει ότι οι σχετικές κυβερνήσεις δεν έχουν εναλλακτικά αποτελεσματικά ένδικα μέσα.

Οι προσφυγές που κατατέθηκαν στο ΕΔΑΔ φαίνεται ότι υπήρξαν επιτυχημένες υπό την έννοια ότι το δικαστήριο μπορεί να ασκήσει πίεση στις εμπλεκόμενες κυβερνήσεις για παράδειγμα η προσφυγή *Tzivilaki and others v. Cyprus*,¹²⁴ [Τζιλιβάκη και άλλοι κατά της Κύπρου] αναφορικά με Έλληνες στρατιώτες που σκοτώθηκαν από φίλια πυρά το 1974 στην περιοχή του Τύμβου, στη Μακεδονίτσα, στη Λευκωσία. Η ΚΔ εντέλει διενέργησε την από καιρό αναμενόμενη εκταφή στον Τύμβο και επίσης ανέλαβε την ευθύνη και ζήτησε συγγνώμη από τις οικογένειες. Είναι, παρόλα αυτά, σημαντικό να σημειωθεί ότι αυτή η προσφυγή δεν αφορούσε αγνοούμενους, αλλά άτομα που ήταν γνωστό πως ήταν θανόντες. Εντούτοις, σχετίζεται, καθώς υπάρχουν και άλλες υποθέσεις που έχουν υποβληθεί στη ΔΕΑ αναφορικά με γνωστούς θανόντες, ειδικότερα σε σχέση με τον κατάλογο των Τουρκοκύπριων αγνοουμένων, των οποίων τα λείψανα δεν έχουν ταυτοποιηθεί, ούτε έχουν επιστραφεί στις οικογένειές τους.

Συμπερασματικά, αναζητώντας καθοδήγηση αναφορικά με το τι θα συνιστούσε αποτελεσματικό ένδικο μέσο, σύμφωνα με την καθιερωμένη νομολογία του ΕΔΑΔ, στη συνέχεια καθορίζουμε τις βασικές προϋποθέσεις που θα πρέπει να πληρούνται:

- Οι αρχές θα πρέπει να ενεργούν αυτοβούλως από τη στιγμή που υποπίπτει στην προσοχή τους το ζήτημα·
- Η έρευνα θα πρέπει να είναι σε θέση να οδηγήσει στην ταυτοποίηση και την τιμωρία των υπευθύνων·
- Οι υπεύθυνοι για την έρευνα πρέπει να μην σχετίζονται με τα εμπλεκόμενα στα γεγονότα άτομα·
- Η έρευνα θα πρέπει να είναι σε θέση να καθορίσει κατά πόσο η ισχύς που ασκήθηκε σε τέτοιες υποθέσεις ήταν ή δεν ήταν δικαιολογημένη υπό τις περιστάσεις·
- Πρέπει να ληφθούν μέτρα προκειμένου να διασφαλιστούν οι αποδείξεις που αφορούν το περιστατικό·
- Η έρευνα πρέπει να είναι σε θέση να καθορίσει την αιτία του θανάτου ή το άτομο που ήταν υπεύθυνο, ειδάλως θα θεωρείται ανεπαρκής·
- Η υπόθεση θα πρέπει να διερευνηθεί άμεσα και να ολοκληρωθεί εντός εύλογου χρονοδιαγράμματος.

¹²⁴ *Tzivilaki and others v. Cyprus*, αρ. αίτησης 23082/07 (Απόφαση ΕΔΑΔ ημερομηνίας 14.10.2014)

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Η ύπαρξη αγνοουμένων στο πλαίσιο μίας σύγκρουσης αποτελεί παγκόσμιο φαινόμενο που συχνά χρησιμοποιείται από τα συγκρουόμενα μέρη, προκειμένου να προκαλέσουν αισθήματα ανασφάλειας και τρόμου στους συγγενείς των αγνοουμένων και επίσης σε μία ολόκληρη κοινότητα ή κοινωνία. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η διεθνής κοινότητα έχει αναλάβει σημαντικές προσπάθειες – οι οποίες έχουν εντατικοποιηθεί κατά την τελευταία δεκαετία – προκειμένου να δημιουργήσουν στρατηγικές και να λάβουν νομικά μέτρα ώστε να αντιμετωπίσουν το κατεπείγον του φαινομένου αυτού. Επιτομή αυτών των προσπαθειών υπήρξε η Σύμβαση του ΟΗΕ για την προστασία όλων των ανθρώπων από τις βίαιες εξαφανίσεις, μαζί με αρκετούς μηχανισμούς της Μεταβατικής Δικαιοσύνης που αναπτύχθηκαν για τον σκοπό αυτό από διάφορα κράτη σε όλο τον κόσμο. Στο σημείο αυτό στόχος μας είναι να παρουσιάσουμε τις σχετικές πληροφορίες και τα παραδείγματα που θα μπορούσαν να αποδειχθούν χρήσιμα κατά την ανάληψη παρόμοιων πρωτοβουλιών στην Κύπρο.

Μεταβατική Δικαιοσύνη (ΜΔ)

Η εξέλιξη της ΜΔ συνήθως χρονολογείται στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και οι ρίζες της βρίσκονται στις καθεστωτικές αλλαγές στη Λατινική Αμερική και την Ανατολική Ευρώπη. Μία διεπιστημονική έννοια που σχετίζεται με τις πολιτικές αλλαγές και την αντιμετώπιση των παραβιάσεων και των καταχρήσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από προηγούμενα καθεστώτα, έχει αναγνωριστεί ως μία πολύ-επίπεδη διαδικασία πολλαπλών εμπλεκομένων φορέων, που διαφέρει από μία αναμενόμενου τελικού σκοπού.¹²⁵

Σήμερα υπάρχει πλήθος σχετικών πρωτοβουλιών σε όλο τον κόσμο, παρόλο που κάποιες είναι αρκετά περιορισμένες ως προς τον στόχο τους, άλλες συνδυάζουν διαφορετικές μεθοδολογίες ώστε να επιτευχθούν πιο συνολικά αποτελέσματα. Για παράδειγμα, μπορεί να «τρέχουν» διαφορετικά έργα ταυτόχρονα, ή ορισμένες μπορεί να επικεντρώνονται στους θύτες, ενώ άλλες (συχνότερα) μπορεί να θέτουν το θύμα στο επίκεντρο της διαδικασίας. Η βασική αξία των μηχανισμών της ΜΔ είναι η διεπιστημονική προσέγγισή της και το πολυπρισματικό εύρος της, που χαρακτηρίζουν το σχεδιασμό και την εφαρμογή της.

¹²⁵ M. Crettol, A. M. La Rosa, 'The missing and transitional justice: the right to know and the fight against impunity' (2006) 88 International Review of the Red Cross 355 [«Αγνοούμενοι και μεταβατική δικαιοσύνη: το δικαίωμα να ξέρουν και η μάχη ενάντια στην ατιμωρησία», Διεθνές περιοδικό Ερυθρού Σταυρού]

Ολοένα και περισσότερο, η έννοια που επίσης χρησιμοποιείται σήμερα στο πλαίσιο των συγκρουσιακών και μετα-συγκρουσιακών κοινωνιών, κάτι το οποίο σχετίζεται άμεσα και με την Κύπρο. Έχει αναγνωριστεί ότι στο κυπριακό συγκείμενο, ο κύριος στόχος της ΜΔ είναι να προκαλέσει τους επίσημους διαλόγους, τις ιστοριογραφίες και τα κυρίαρχα αφηγήματα που έχουν αναπτυχθεί από κάθε κοινότητα και βοηθούν και τις δύο κοινότητες να αντιμετωπίσουν με ειλικρίνεια το παρελθόν τους.¹²⁶ Όσον αφορά το ζήτημα των αγνοουμένων, εντούτοις, η ΜΔ σχετίζεται με το Δικαίωμα Γνώσης της Αλήθειας και την πάλι κατά της ατιμωρησίας, δεδομένου ότι το φαινόμενο των αγνοουμένων σχετίζεται στενά με την διάπραξη βίαιων εγκλημάτων.

Σε γενικές γραμμές, οι μηχανισμοί της ΜΔ μπορεί να διαιρεθούν σε δύο κατηγορίες: δικαστικούς μηχανισμούς, που σημαίνουν την καθιέρωση διεθνών, εγχώριων ή υβριδικών δικαστηρίων που εντέλλονται να ερευνήσουν και να δικάσουν τους θύτες των υποστηριζόμενων εγκλημάτων και μη δικαστικούς μηχανισμούς, όπως είναι οι επιτροπές εύρεσης της αλήθειας, οι διαδικασίες τεκμηρίωσης και πρωτοβουλίες μνημόνευσης.¹²⁷ Στη συνέχεια παρουσιάζουμε κάποια παραδείγματα από όλο τον πλανήτη.

Παγκόσμιες πρωτοβουλίες Μεταβατικής Δικαιοσύνης

Η **Αργεντινή** υπήρξε η πρώτη χώρα στον κόσμο που εφάρμοσε μηχανισμούς της ΜΔ και κατά συνέπεια είναι η πλέον έμπειρη, μετά την πτώση της πιο πρόσφατης στρατιωτικής δικτατορίας, το 1982. Στην πραγματικότητα, ο στόχος των πρώτων προσπαθειών που έλαβαν χώρα στην Αργεντινή ήταν να καθοριστεί η τύχη των 10.000 έως 30.000 ανθρώπων που εξαφανίστηκαν ή σκοτώθηκαν κατά τη διάρκεια του «βρώμικου πολέμου» της χώρας.

Ήδη από το 1983, η νέα δημοκρατική κυβέρνηση της Αργεντινής ίδρυσε την Εθνική Επιτροπή για την Εξαφάνιση Προσώπων (CONADEP), η οποία, κατά τη διάρκεια ενός έτους, πήρε μαρτυρίες, συγκέντρωσε έγγραφα και δεδομένα και έθεσε επί τάπητος νομικά και διοικητικά ζητήματα, πριν δημοσιεύσει μία έκθεση 50.000 σελίδων, γνωστή με την ονομασία 'Nunca Mas' (Ποτέ ξανά). Η έκθεση περιείχε λεπτομερή ευρήματα για τα εγκλήματα και τη δημογραφική κατανομή των αγνοουμένων, μαζί με πληροφορίες αναφορικά με τον τρόπο με τον οποίο αυτό είχε επηρεάσει τις οικογένειες και πληροφορίες για ευρύτερα θέματα που σχετίζονται με την εποχή της καταπίεσης. Η CONADEP κατέγραψε συστάσεις, μεταξύ των οποίων ήταν η ανάγκη να δοθούν αποζημιώσεις και η δημόσια αναγνώριση της ευθύνης του κράτους για τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Υπήρχαν επίσης και αρκετές πρωτοβουλίες βάσης, όπως ήταν οι διάσημες «Γιαγιάδες της Πλάζα δε Μάγιο» που δημιουργήθηκαν το 1977, πριν την πτώση της δικτατορίας, και μαζί με την CONADEP προώθησαν τη δημιουργία της Αργεντινικής Ομάδας Δικανικής Ανθρω-

¹²⁶ U. Bozkurt, C. Yakinthou, *Legacies of violence and overcoming conflict in Cyprus: the transitional justice landscape* (PRIO Cyprus Centre, 2012) 5 [Κληρονομιά βίας και υπέρβαση της σύγκρουσης στην Κύπρο: το τοπίο μεταβατικής δικαιοσύνης]

¹²⁷ Αυτόθι

πολογίας (EAAF), μιας μη κυβερνητικής, μη κερδοσκοπικής, επιστημονικής οργάνωσης που ιδρύθηκε το 1984. Όπως και η ΔΕΑ, η EAAF ασκεί κατά κύριο λόγο δικανική ανθρωπολογία και αρχαιολογία κατά την έρευνα των παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Αργεντινή και σε όλο τον κόσμο, καθιστώντας διεθνώς την Αργεντινή ηγέτη στη δικανική ανθρωπολογία. Κατά συνέπεια, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η EAAF επέβλεψε και κατάρτισε το προσωπικό της ΔΕΑ στην Κύπρο. Το έργο της EAAF οδήγησε στην ίδρυση μίας άλλης αρχής, της Εθνικής Τράπεζας Γενετικών Δεδομένων (BNDG), που από το 1987 αποθηκεύει γενετικό υλικό προκειμένου να προσδιορίσει τη γενετική συσχέτιση μεταξύ παππούδων και εγγονιών των οποίων οι γονείς είχαν εξαφανιστεί. Επιπλέον, είναι διαθέσιμη στο κοινό η ουσιαστική μνημόνευση της βίας του παρελθόντος στο «Κέντρο Μνήμης και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων», ένα μνημείο και μουσείο που βρίσκεται στο χώρο ενός από τα μεγαλύτερα στρατόπεδα συγκέντρωσης (που ήταν επίσης και χώρος βασανιστηρίων και θανάτωσης) κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Το κέντρο επίσης στοχεύει στην αύξηση της ευαισθητοποίησης από την προώθηση της υπόμνησης των δεινών που βίωσε η κοινωνία της Αργεντινής. Αποτελεί επίσης φόρο τιμής στα θύματα μεταμορφώνοντας με αυτό τον τρόπο έναν τόπο βασανιστηρίων σε τόπο μνήμης και τιμής για τα θύματα.

Εντούτοις, ακόμη και σε μία χώρα που έχει προχωρήσει τόσο πολύ στην αναζήτηση της δικαιοσύνης, πολλές προσπάθειες για ανεύρεση των αγνοουμένων και πρωτοβουλίες με στόχο την ίαση της κοινωνίας, ούτε καν έχουν ολοκληρωθεί. Το παράδειγμα της Αργεντινής δείχνει με τον καλύτερο τρόπο ότι η ΜΔ δεν είναι τελικά ένας στόχος που πρέπει να επιτευχθεί, αλλά κυρίως μία διαδικασία που χρειάζεται διαρκώς να αναπροσαρμόζεται χρησιμοποιώντας πολλές και διαφορετικές πηγές και εργαλεία, ώστε να διασφαλίσει την αποτελεσματικότητα αυτών των μέτρων. Επιπρόσθετα, μπορούμε επίσης να δούμε πώς μια εξελικτική προσέγγιση της ΜΔ οδηγεί στη δημιουργία νέων οντοτήτων που συνεισφέρουν στο έργο των υφιστάμενων μηχανισμών.

Η **Ισπανία** από την άλλη πλευρά, είναι μία περίπτωση ολοσχερώς αντίθετη από την Αργεντινή, που δείχνει ότι όταν δεν αντιμετωπίζεται το παρελθόν, απλώς αναβάλλεται η διαδικασία, καθώς οι νεότερες γενιές αργά ή γρήγορα απαιτούν να μάθουν τα γεγονότα που σχηματοποίησαν το παρόν τους. Όταν το 1977 η Ισπανία μετέβη στη δημοκρατία μετά τη δικτατορία του Φράνκο, τέθηκε σε εφαρμογή ένας αμνηστευτικός νόμος, γνωστός ως η «Συμφωνία της Λήθης». Αυτός ο νόμος επιδίωκε να αφήσει στο παρελθόν τις παλιές πληγές προκειμένου να επικεντρωθεί στην αποκατάσταση της δημοκρατίας.¹²⁸ Όπως και στην Κύπρο, ουσιαστικά επιβλήθηκε «μια συμφωνία της σιωπής». Μόλις το 2002 ψηφίστηκε νομοθεσία που αναγνωρίζει τα θύματα του εμφυλίου πολέμου και της δικτατορίας, αφού η Ομάδα Εργασίας των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με τις διά της βίας και ακούσιες εξαφανίσεις επέκρινε έντονα την κατάσταση, καθώς δεν μπορούσε να αναλάβει οποιαδήποτε δράση για να επιλύσει το πρόβλημα των εξαφανίσεων κατά τη διάρκεια της δικτατορίας.

¹²⁸ Διεθνής Επιτροπή Αγνοουμένων, Πού είναι οι Αγνοούμενοι; Ισπανία διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.icmp.int/the-missing/where-are-the-missing/spain/>

Επιπρόσθετα, το 2004 ιδρύθηκε μία διϋπουργική επιτροπή προκειμένου να εξετάσει την αποκατάσταση των θυμάτων της δικτατορίας δίνοντας την αρχική χρηματοδότηση για τις διαδικασίες της εκταφής και της ταυτοποίησης. Το 2007, 30 χρόνια μετά το τέλος της δικτατορίας, η κυβέρνηση ενέκρινε έναν «Νόμο για την Ιστορική Μνήμη» προκειμένου να διευκολύνει τη διαδικασία του εντοπισμού, της εκταφής και της ταυτοποίησης των θυμάτων της Φρανκικής περιόδου καταπίεσης, που συχνά θάβονταν σε μαζικούς τάφους.¹²⁹ Αυτή η διαδικασία θα επιτυγχανόταν μέσα από τη χαρτογράφηση των τοποθεσιών όλων των μαζικών τάφων που είχαν ανακαλυφθεί με τη συνεισφορά τοπικών ΜΚΟ και ακαδημαϊκών ιδρυμάτων. Τέτοιες κινήσει διευκόλυναν της προσπάθειες των οικογενειών των αγνοουμένων να αναλάβουν δικές τους έρευνες, παρόλο που η πολιτική επικρίθηκε επειδή επιβάρυνε υπέρμετρα τις οικογένειες, αντί για τις αρμόδιες αρχές, με την ευθύνη της ανάληψης της αναγκαίας έρευνας.¹³⁰

Αποτελεί κοινή πεποίθηση πολλών εμπειρογνομόνων ότι το παράδειγμα της Ισπανίας λειτουργεί ως απόδειξη, ότι η πρακτική σύμφωνα με την οποία παραβλέπεται πλήρως το παρελθόν και υποτιμάται η ανάγκη για νομοθεσία και μηχανισμούς αντιμετώπισης του παρελθόντος. Τελικά θα στοιχειώσει την κοινωνία που δεν έχει αντιμετωπίσει το παλιό τραύμα. Στην Ισπανία, πολύ συχνά αυτοί που είχαν την δυνατότερη φωνή μεταξύ αυτών που απαιτούσαν τη νομική μεταρρύθμιση που θα τους επέτρεπε να γνωρίζουν την αλήθεια της Ισπανίας του Φράνκο, ήταν τα εγγόνια αυτών που είχαν πολεμήσει στον εμφύλιο πόλεμο. Την περίοδο συγγραφής της παρούσας, τον Ιούλιο του 2018, η κυβέρνηση της Ισπανίας είχε ανακοινώσει τα σχέδιά της για δημιουργία μίας Επιτροπής Αλήθειας, καθήκον της οποίας θα ήταν να ερευνήσει εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας που είχαν διαπραχθεί από το στρατιωτικό καθεστώς.¹³¹ Γίνονται ήδη συζητήσεις για την ανάγκη αναθεώρησης του Νόμου της Ιστορικής Μνήμης του 2007 και μόλις ανακοινώθηκε μία απόφαση εκταφής των λειψάνων του ίδιου του Φράνκο, συζήτηση που έχει προκαλέσει την έντονη αντίθεση της οικογένειάς του.

Στις συνεντεύξεις που διενεργήσαμε, αρκετοί από τους συμμετέχοντες ανέφεραν ότι θα ήταν λάθος να συγκριθεί η περίπτωση της Κύπρου – μία ένοπλη σύρραξη – με τις περιπτώσεις των πρώην δικτατοριών. Εκ πρώτης όψης, αυτές οι θέσεις μπορεί να δείχνουν έγκυρες, αλλά πρέπει να θυμόμαστε ότι τα κοινωνικά και ψυχολογικά στοιχεία που σχετίζονται με τη βία, είναι παρόμοια. Στην απλούστερη μορφή της, η ΜΔ είναι μία κοινωνικο-νομική διαδικασία που θέτει επί τάπητος αυτά τα στοιχεία, παρόλο που ομολογουμένως συχνά επηρεάζονται από πολιτικές παραμέτρους.

Για παράδειγμα, η «Αρχή Δικαιοσύνης και Συμφιλίωσης» του **Μαρόκου** ιδρύθηκε το 2004 χωρίς οποιαδήποτε μορφή «μετάβασης». Παρόλο που το καθεστώς της χώρας παρέμενε

¹²⁹ A. Smith and others, *Closing the gap: the role of non-judicial mechanisms in addressing impunity* [Κλείνοντας το χάσμα: ο ρόλος των εξωδικαστικών μηχανισμών στην αντιμετώπιση της ατιμωρησίας] (No Peace Without Justice, 2010) 238-245

¹³⁰ International Commission on Missing Persons (ap. 125)

¹³¹ Stephen Burgen, 'Spain launches truth commission to probe Franco-era crimes' [Η Ισπανία εγκαθιδρύει επιτροπή αλήθεια για να ερευνήσει εγκλήματα της εποχής του Φράνκο] (*The Guardian*, 12 Ιουλίου 2018) διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.theguardian.com/world/2018/jul/12/spain-to-establish-truth-commission-for-franco-era-crimes>

συνταγματική μοναρχία, όταν ο Βασιλιάς Μοχάμεντ Δ΄ ανήλθε στον θρόνο το 1999 (μετά τον θάνατο του πατέρα του, βασιλιά Χασάν Β΄) αποφάσισε να ερευνήσει τις υποθέσεις των αγνοουμένων και βασανισμένων από την αυταρχική κυβέρνηση κατά τη βασιλεία του πατέρα του. Αυτή η πρωτοβουλία αποτελούσε συνέχιση της πρωτοβουλίας του να ιδρύσει ένα «Συμβουλευτικό Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων» (CCDH), σε μία προσπάθεια να συζητηθεί η αυξανόμενη δυσaráσκεια του λαού του. Η Αρχή Δικαιοσύνης και Συμφιλίωσης συνεργάστηκε στενά με ακτιβιστές της κοινωνίας των πολιτών και διενέργησε δημόσιες ακροάσεις που παρουσιάστηκαν ζωντανά στην τηλεόραση. Η Αρχή Δικαιοσύνης και Συμφιλίωσης δεν επέτρεψε να κατονομαστούν οι θύτες αλλά επικεντρώθηκε στο να παράσχει μία πλατφόρμα στην οποία τα θύματα του καθεστώτος μοιράζονται τις εμπειρίες τους. Πολλά από τα θύματα ήταν δυσάρεστημένα, επειδή δεν υπήρξαν διώξεις, αλλά από την άλλη πλευρά, η Αρχή καθιέρωσε την ευθύνη του κράτους, προέβη σε συστάσεις για μεταρρύθμιση, ανταποκρίθηκε σε αιτήματα για επίσημες συγγνώμες και καθιέρωσε ένα πρόγραμμα κοινοτικών αποζημιώσεων, που θεωρείται από τα πλέον εξελιγμένα μέχρι σήμερα.¹³²

Μαροκίνοι και Κύπριοι εμπειρογνώμονες, όπως επίσης και συγγενείς των αγνοουμένων, συναντήθηκαν για να ανταλλάξουν καλές πρακτικές σε δύο συναντήσεις στοργυλλής τράπεζας που οργανώθηκαν στο Μαρόκο και στην Κύπρο, τον Δεκέμβριο του 2014 και τον Μάιο του 2015 αντίστοιχα, με την υποστήριξη της Ευρωμεσογειακής Ομοσπονδίας κατά των Βίαιων Εξαφανίσεων (FEMED). Λαμβάνοντας υπόψη την εμπειρία της Αρχής Δικαιοσύνης και Συμφιλίωσης και της ΔΕΑ, οι δύο συζητήσεις στοργυλλής τραπεζής αναγνώρισαν τις αναγκαίες συνθήκες για τη λειτουργία οποιασδήποτε επιτροπής που σχετίζονται με αγνοούμενους. Μεταξύ αυτών ήταν η πιστοποιημένη ανεξαρτησία όλων των επιτροπών, η πρόσβαση στην πληροφορία, η εκ των προτέρων συμφωνία για τον κατάλογο των αγνοουμένων και η προστασία της αρχής της συμμετοχής όλων των οικογενειών στη διαδικασία. Επιπρόσθετα, άλλοι παράγοντες ήταν αυτοί που περιλαμβάνονται στην εις βάθος ανάλυση των αναγκών των οικογενειών, στη συμμετοχή σε διεθνή δίκτυα, και στην ξεκάθαρη και επαρκώς ευρεία εντολή.¹³³

Οι Κύπριοι ακαδημαϊκοί Bozkurt και Υακίνθου αναγνώρισαν σε προηγούμενη έρευνά τους ότι η τάση στην Κύπρο είναι να απορριφθεί το μοντέλο μίας Επιτροπής Αλήθειας, με βάση την άποψη ότι τέτοιοι οργανισμοί συνήθως επικεντρώνονται στις πράξεις των θυτών. Εντούτοις, όπως έχουμε δει από τα προηγούμενα, αυτής της μορφής η σκέψη μπορεί να μην είναι έγκυρη. Επιπρόσθετα, οι Bozkurt και Υακίνθου επίσης αναφέρουν το παράδειγμα της «Ιστορικής Επιτροπής Αποσαφήνισης» (CEH) της **Γουατεμάλας**, ως δυνατή εναλλακτική για την Κύπρο. Η Ιστορική Επιτροπή Αποσαφήνισης δεν προέβη σε δημόσιες ακροάσεις, δεν είχε εξουσία παραχώρησης αμνηστίας και, σαν το Μαρόκο, δεν κατονόμασε μεμονωμένους θύτες.¹³⁴

¹³² Όμιλος Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας (AHDR), *Σκεφτόμαστε ιστορικά για το ζήτημα των αγνοουμένων: ένας οδηγός για εκπαιδευτικούς – 3. Τι Ακριβώς Έννοούμε όταν Αναφερόμαστε σε Αγνοούμενους; Εμπειρίες και Αντιδράσεις ανά τον Κόσμο* (Nicosia, 2011) 49-51

¹³³ Fédération Euro-Méditerranéenne Contre Les Disparitions Forcées (FEMED), *Justice Transitionnelle – Quels apports pour une transition démocratique effective?* (Paris, 2016) διαθέσιμη στη διεύθυνση: <https://disparitions-euromed.org/sites/default/files/Justice-Transitionnelle.pdf>

Όλα τα προαναφερθέντα παραδείγματα δείχνουν τρία σημαντικά σημεία που σχετίζονται με την Κύπρο. Πρώτον, η δημιουργία ενός νέου μηχανισμού δεν αποτρέπει έναν υφιστάμενο μηχανισμό να συνεχίσει με την καθιερωμένη εντολή του. Αντιθέτως, συχνά συμπληρώνει τα κενά που το υφιστάμενο σύστημα δεν κατόρθωσε να αντιμετωπίσει. Κατά συνέπεια, οποιοδήποτε φόβοι ότι μία καινοτόμα προσέγγιση στους αγνοούμενους στην Κύπρο δεν θα επιτρέψει στη ΔΕΑ να εμφανίζει πρόοδο, είναι αστήρικτοι. Δεύτερον, μία ισχυρή ΜΔ οφείλει να αναγνωρίσει αυτές τις ανάγκες και να προσαρμοστεί σε αυτές. Συνεπώς, υπάρχει ανάγκη για μία δημιουργική, διεπιστημονική και πολυδιάστατη διαδικασία που να αντιμετωπίζει το ζήτημα από κοινωνική, ψυχολογική, νομική και οικονομική άποψη. Τέλος, ο αριθμός των χρόνων που έχουν περάσει από ένα καθεστώς ή μία σύγκρουση, δεν αποτελεί ζήτημα. Η ΜΔ συνδέεται στενά με τις ανάγκες μιας κοινωνίας σε κάθε δεδομένη χρονική στιγμή. Ειδικότερα όσον αφορά τους αγνοούμενους, ο χρόνος δεν θα πρέπει να αποκλείει την ανάγκη αντιμετώπισης του ζητήματος, δεδομένης της έντονα προσωπικής και ανθρωπιστικής φύσης αυτού του φαινομένου.

Τρέχουσες τάσεις στην Κύπρο

Το κοινό στην Κύπρο συνεχίζει σε μεγάλο βαθμό να μην γνωρίζει την έννοια της ΜΔ. Χωρίς ευαισθητοποίηση και μία διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης, οποιαδήποτε άλλη πρωτοβουλία θα μπορούσε να πέσει θύμα της πολιτικής και μιντιακής εκμετάλλευσης, της παραπλάνησης και των παρανοήσεων, όπως έχουν επανειλημμένα παρουσιαστεί επί χρόνια. Κατά συνέπεια, οποιοσδήποτε αποφάσεις δεν θα πρέπει να λαμβάνονται πρόωρα, καθώς κάτι τέτοιο θα κινδύνευε να καταλήξει σε αποτυχία.

Έχουν ήδη διενεργηθεί αρκετές έρευνες που προσφέρουν μία αρχική ένδειξη των τάσεων, όπως επίσης και αρκετές εμπειρίες των ΜΚΟ ή άλλων θεσμών που εμπλέκονται σε ζητήματα συμφιλίωσης ή τρόπους με τους οποίους να αντιμετωπιστεί το παρελθόν. Αυτό συνάδει με τις προηγούμενες συστάσεις από τον Υακίνθου που υποδεικνύει τέσσερα κύρια μαθήματα κατά τη διαδικασία του σχεδιασμού των διαδικασιών της ΜΔ:

- Συμπερίληψη και επικέντρωση στη διαδικασία όπως επίσης και στο επιθυμητό τελικό αποτέλεσμα,
- Εμπλοκή των φορέων της κοινωνίας των πολιτών,
- Αποδοχή της διαφωνίας,
- Διασφάλιση ότι οι δυνητικοί δωρητές λαμβάνουν την κατάλληλη καθοδήγηση.¹³⁵

¹³⁴ Bozkurt (ap. 126) 18

¹³⁵ C. Yiakinthou, *Transitional Justice in Cyprus: Challenges and Opportunities* [Μεταβατική Δικαιοσύνη στην Κύπρο: προκλήσεις και ευκαιρίες] (επιμέλεια A Sözen και JL Ordway) έγγραφο αναφοράς του Έργου Διαλόγου Ασφάλειας (Berghof Foundation and Seed, 2017) 10-14

Το 2017, τα πανεπιστήμια της Κύπρου, του Κεντ, του Κηλ, του Σαιντ Μαίρη και της Οξφόρδης ανέλαβαν να διενεργήσουν μία μελέτη πολυδιάστατης έρευνας που τιτλοφορούνταν 'The Internally Displaced in Cyprus and Return Intentions: Social Psychological, Sociological and Political Determinants' [Οι εγχώρια εκτοπισμένοι στην Κύπρο και οι προθέσεις επιστροφής: κοινωνικοί, ψυχολογικοί, κοινωνιολογικοί και πολιτικοί καταλύτες] και οι ερευνητές έλαβαν συνεντεύξεις από ένα δείγμα 801 Τουρκοκυπρίων και 811 Ελληνοκυπρίων. Οι συνεντεύξεις έλαβαν χώρα τον Δεκέμβριο του 2017 μετά την αποτυχία του πιο πρόσφατου κύκλου διαπραγματεύσεων. Μεταξύ των Ελληνοκυπρίων, ποσοστό μεγαλύτερο από τους μισούς στηρίζει τη δίωξη και την τιμωρία των θυτών και δεν στηρίζει την αμνηστία σε αντάλλαγμα για μαρτυρίες στο πλαίσιο μίας επιτροπής ανεύρεσης της αλήθειας. Εντούτοις, η εικόνα είναι πιο περίπλοκη στην τουρκοκυπριακή κοινότητα, όπου ορισμένοι στηρίζουν τη δίωξη και την τιμωρία, αλλά η πλειονότητα τηρεί ουδέτερη θέση. Σε γενικές γραμμές, η έρευνα δείχνει ότι είναι σπάνια η σύγκλιση των απόψεων που έχει η κάθε κοινότητα, κάτι που δεν θα έπρεπε να αποτελεί έκπληξη, δεδομένων των εκ διαμέτρου αντίθετων αφηγημάτων που έχουν αναπτυχθεί στις δύο πλευρές της διαχωριστικής γραμμής. Κατά συνέπεια, αυτό υποδεικνύει ότι μία έρευνα των γεγονότων θα μπορούσε να είναι η κύρια προτεραιότητα επί του παρόντος, ειδικότερα εν όψει του παράγοντα χρόνου σε σχέση με την εύρεση περισσότερων πληροφοριών για τους αγνοούμενους.

Στις συνεντεύξεις που διενεργήσαμε, θέσαμε επί τροχάδην το ζήτημα της ΜΔ επιβεβαιώνοντας ότι, με λίγες εξαιρέσεις, υπήρχε μια αόριστη κατανόηση του όρου και του περιεχομένου του. Ο βαθμός στον οποίο κάποιος κατανοεί τη ΜΔ φαίνεται να μην σχετίζεται με την προσωπική ή επαγγελματική του εγγύτητα στο ζήτημα των αγνοουμένων. Όταν ρωτήθηκαν κατά πόσο θα ανέμεναν μία παραδοσιακή (δικαστική) προσέγγιση στην αποκατάσταση της δικαιοσύνης, πολλοί εξέφρασαν την άποψη ότι δεν επιθυμούν να δούνε «ηλικιωμένους άντρες να κάθονται στο εδώλιο του κατηγορουμένου ή να πηγαίνουν φυλακή». Παρόλα αυτά, υπάρχει η επιθυμία και η ανάγκη να μάθουν ποιοι διέπραξαν τα εγκλήματα, όπως επίσης και το αίτημα για μεταμέλεια και απολογία.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ

Στην παρούσα έκθεση ερευνήσαμε τα μέτρα που έχουν ληφθεί προκειμένου να αντιμετωπίσουν το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο, από τις πρώτες ημέρες της σύγκρουσης μέχρι σήμερα. Στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας έχουμε αναγνωρίσει τις βασικές ανησυχίες και τα κύρια ζητήματα που σχετίζονται με τους τοπικούς και τους διεθνείς εμπλεκόμενους φορείς. Επιπρόσθετα, αναφερθήκαμε στο υφιστάμενο νομικό πλαίσιο, εγχώρια, περιφερειακά και διεθνώς, το έργο των σχετικών αρχών και της ΔΕΑ, και τελικά ερευνήσαμε τη δυνητική εφαρμογή των μηχανισμών στη ΜΔ στην Κύπρο. Αυτή η έκθεση στοχεύει να προσφέρει συστάσεις για τη βελτίωση των διαθέσιμων μηχανισμών και τη δημιουργία καινούργιων.

Στο επίκεντρο της ανάλυσής μας είναι η κυρίαρχη αρχή ότι το ζήτημα των αγνοουμένων είναι ανθρωπιστικό, και θα έπρεπε να αντιμετωπίζεται ως τέτοιο από όλους τους σχετικούς υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και λήψης αποφάσεων, ειδικότερα εν όψει των σοβαρών επικρίσεων ότι αυτό δεν ίσχυε πάντα. Λαμβάνοντας υπόψη την προαναφερθείσα ανάλυση, στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζουμε έναν κατάλογο με συστάσεις που θα μπορούσαν να εφαρμοστούν βραχυπρόθεσμα, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα.

Προκειμένου να διαμορφώσουμε τις συστάσεις μας, ήταν απαραίτητο να επικεντρωθούμε στις ανάγκες των επηρεαζόμενων – δηλαδή των θυμάτων, των συγγενών και της κοινωνίας – όπως επίσης των πολιτικών, θεσμικών, πολιτιστικών, οικονομικών και άλλων μειονεκτημάτων και κενών που αναγνωρίστηκαν. Επίσης σημειώνεται ότι παρόλο που στο επίκεντρο βρίσκονται οι ανάγκες όσων επηρεάζονται άμεσα, δηλαδή των συγγενών, το τραύμα αντανakλάται στην κοινωνία, που είναι έμμεσα επίσης θύμα. Ως εκ τούτου, οι ανάγκες της κοινωνίας επίσης λαμβάνονται υπόψη στη διαμόρφωση των συστάσεών μας.

Γίνονται οι ακόλουθες συστάσεις, βάσει της ανάλυσής μας στα προηγούμενα κεφάλαια:

Έχει υπάρξει σημαντική καθυστέρηση στην αποτελεσματική αντιμετώπιση του ανθρωπιστικού ζητήματος. Στην πραγματικότητα, δεν αντιμετωπιζόταν πάντα ως τέτοιο, αλλά έχει θεωρηθεί κυρίως ως πολιτικό ζήτημα. Δεν υπήρξε επαρκής ενεργή εμπλοκή των συγγενών των αγνοουμένων, και υπήρξαν μόνο περιορισμένες προσπάθειες να κατανοηθούν οι ανάγκες τους. Οι οικογένειες των αγνοουμένων δεν αντιμετωπίζονταν με την κατάλληλη προσοχή ή σεβασμό, ούτε τους έχει δοθεί κατάλληλη ψυχο-κοινωνική στήριξη.

Επιπρόσθετα, υπάρχει έλλειψη διαφάνειας και δεν υπάρχει αποτελεσματική πρόσβαση και αυτό ισχύει για όλους τους διαθέσιμους μηχανισμούς.

Συνολικά, σημειώνουμε ότι υπάρχει η τάση να αποσιωπούνται πολλές πτυχές του ζητήματος στην κυπριακή κοινωνία και αξιοσημείωτη έλλειψη ευαισθητοποίησης σε όλα τα επίπεδα. Το ΕΔΑΔ έχει σημειώσει ότι και οι δύο πλευρές της σύγκρουσης μπορεί να «προτιμούν μία 'πολιτικά ευαίσθητη' προσέγγιση στο πρόβλημα των αγνοουμένων» και κατά συνέπεια, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι δεν υπάρχει ισχυρή πολιτική βούληση ώστε να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά το ζήτημα των αγνοουμένων και ότι τα εμπλεκόμενα μέρη και οι διαθέσιμοι μηχανισμοί δεν εργάζονται αποτελεσματικά προς την καθιέρωση της αλήθειας για τους αγνοούμενους στην Κύπρο.

Η έντονη απροθυμία να συζητηθούν οι «άβολες αλήθειες» και να αμφισβητηθούν οι κυρίαρχες αναπαραστάσεις που κυρίως προωθούνται μέσα από την πολιτική προπαγάνδα, έχουν ενισχύσει την κουλτούρα της «λήθης» αντί της «μνήμης» και έχουν διαιωνίσει την έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο κοινοτήτων.

Γενικά, δεν υπάρχουν συνεκτικά προγράμματα αποζημιώσεων, επίσημη απολογία, ανάληψη ή καταλογισμός ευθυνών, αποκατάσταση της αλήθειας, ολοκλήρωση ενός κύκλου, εμπιστοσύνη.

Έχοντας σημειώσει τα ανωτέρω, οι συστάσεις μας γίνονται στο πλαίσιο της ΜΔ και του Δικαιώματος στην Αλήθεια, ως ατομικού και συλλογικού δικαιώματος

Συστήνεται η διαφάνεια και η προσβασιμότητα σε όλα τα διαθέσιμα αρχεία να διασφαλίζονται και να παρέχονται από όλα τα εμπλεκόμενα μέρη και αρχές. Αυτό είναι μέρος του δικαιώματος της κοινωνίας να γνωρίζει, όπως επίσης και το καθήκον του κράτους να θυμάται. Σε κάθε περίπτωση, είναι υποχρέωση των εμπλεκόμενων μερών να διασφαλίσουν τα διαθέσιμα αρχεία ειδικότερα κατά τη διάρκεια μεταβατικών περιόδων. Φαίνεται ότι επί του παρόντος δεν υφίσταται επαρκές πλαίσιο που να διασφαλίζει αυτό το δικαίωμα και οι αρμόδιες αρχές δεν φαίνονται πρόθυμες να συνεργαστούν για τον σκοπό αυτό.

Μετά την ανάλυση της εντολής και του έργου της ΔΕΑ, σημειώνεται ότι αυτός ο οργανισμός λειτουργεί στο πλαίσιο της εμπιστευτικότητας που οδηγεί στην έλλειψη διαφάνειας: δεν ερευνά, δεν προσδιορίζει την αιτία του θανάτου, δεν αποδίδει ευθύνες· δεν χαίρει ανεμπόδιστη πρόσβασης σε όλο το νησί. Όπως επίσης αναφέρει το ΕΔΑΔ, δεν ανταποκρίνεται στα πρότυπα του αποτελεσματικού ένδικου μέσου και είναι βέβαιο ότι δεν πληροί το δικαίωμα της υπόμνησης, δεδομένου ότι δεν βοηθά στη διασφάλιση της μνήμης και της παροχής αποδείξεων. Εντούτοις, αφού επίσης σημειώθηκε το θετικό έργο της ΔΕΑ, ειδικότερα σε σχέση με τις εκταφές και την ταυτοποίηση των λειψάνων για σημαντικό αριθμό αγνοουμένων, όπως επίσης και η εμπειρογνωμοσύνη της ΔΕΑ που, από κάποιες απόψεις, έχει αναπτυχθεί με τον χρόνο, συστήνεται το έργο της ΔΕΑ να στηρίζεται και να υποβοηθάται από άλλους μηχανισμούς, οι όροι εντολής των οποίων της να είναι ξεκάθαροι και συνολικοί και να έχουν την αναγκαία αρμοδιότητα και τους πόρους που τους δίνονται. Σε κάθε περίπτωση, ο βαθμός διαφάνειας στο έργο της ΔΕΑ οφείλει να βελτιωθεί.

Είναι επιτακτική ανάγκη η ΔΕΑ να ενεργεί καλή τη θελήσει και να αξιολογεί όλες τις επικρίσεις προς την ίδια και να αξιολογεί όλες τις αλλαγές που θα πρέπει να λάβουν χώρα. Το γεγονός ότι από το 1996 αναφέρθηκαν έντονοι προβληματισμοί από έναν διεθνή οργανισμό, όπως είναι η Διεθνής Αμνηστία, καθιστά αυτή την ανάγκη ακόμη πιο επείγουσα μαζί με το γεγονός ότι η ίδια η ΔΕΑ έχει παραδεχθεί ανοιχτά ότι βρίσκεται σε αδιέξοδο λόγω της έλλειψης επαρκών πληροφοριών. Ως ο κύριος μηχανισμός αντιμετώπισης του ζητήματος των αγνοουμένων, η ΔΕΑ έχει το καθήκον και την ευθύνη να διασφαλίσει ότι ανταποκρίνεται στις κοινωνικές απαιτήσεις, ακόμη και παρά τις πρακτικές και τεχνικές δυσκολίες. Ένα θετικό βήμα προς το μέλλον θα ήταν η ΔΕΑ να προβεί σε δημόσιο διάλογο, ειδικότερα με οργανωμένες και μη ομάδες συγγενών.

Κατά συνέπεια, συστήνεται ότι, εκτός εάν η ΔΕΑ γίνει πιο διαφανής σε σχέση με το έργο της και εμπλέκεται περισσότερο με τις ανάγκες των συγγενών και της κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένης της τροποποίησης στους όρους εντολής της, στο μέλλον θα έπρεπε να συσταθούν πρόσθετοι μηχανισμοί, όπως μία Επιτροπή Αλήθειας, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι ανεπάρκειές της και να πληρούνται τα πρότυπα της αποτελεσματικής προσφυγής. Συστήνεται οποιοσδήποτε καινούριος μηχανισμός να έχει τη μορφή του «ζωντανού εργαλείου», υπό την έννοια ότι θα είναι σε θέση να προσαρμόζεται και να εξελίσσεται σύμφωνα με τις ανάγκες της κοινωνίας, αφού εξ ορισμού η ΜΔ είναι μία μακροπρόθεσμη διαδικασία.

Όπως αναλύθηκε πιο πριν, υπάρχουν παραδοσιακοί μηχανισμοί για τη διερεύνηση των εξαφανίσεων και των περιστάσεων του θανάτου, για την απόδοση ευθύνης και την τιμωρία των θυτών, δηλαδή, οι αστυνομικές αρχές και η Γενική Εισαγγελία που υπάρχουν και στις δύο κοινότητες. Εντούτοις, όπως αναλύθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια, οι αρμόδιες αρχές δεν έχουν αποδείξει ότι είναι αποτελεσματικές και μέχρι στιγμής δεν έχουν κατορθώσει να συνεργαστούν ώστε να πετύχουν αυτό τον στόχο. Έχει σημειωθεί, μεταξύ άλλων, ότι ορισμένες φορές υπάρχουν δυσκολίες, συμπεριλαμβανομένων των πρακτικών ζητημάτων, όπως είναι η γλώσσα, αλλά επίσης και το ζήτημα της έλλειψης εμπιστοσύνης και αυτοπεποίθησης στις αρμόδιες αρχές. Ο λόγος γι' αυτό είναι ότι η έρευνα για τους Ελληνοκύπριους αγνοούμενους φαίνεται να επιδιώκεται από τις τουρκοκυπριακές αρχές και η έρευνα για τους Τουρκοκύπριους αγνοούμενους από τις ελληνοκυπριακές αρχές, χωρίς να αντιμετωπιστεί πρώτα η αίσθηση ότι υπάρχει καχυποψία και έλλειψη εμπιστοσύνης προς την άλλη κοινότητα.

Κατά συνέπεια, συστήνεται, εκτός εάν υπάρχει αποτελεσματική συνεργασία μεταξύ των ελληνοκυπριακών και των τουρκοκυπριακών ερευνητικών αρχών, να συσταθεί ένα ανεξάρτητο ερευνητικό σώμα με ξεκάθαρους όρους εντολής την αποτελεσματική διερεύνηση των εξαφανίσεων στην Κύπρο.

Επίσης συστήνεται έντονα να εφαρμοστούν πρωτοβουλίες που θα εμπλέξουν αυτούς που επηρεάζονται και στις δύο κοινότητες σε ειλικρινή διάλογο για την εμπειρία τους. Αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει σε μία αίσθηση ολοκλήρωσης και θα μπορούσε επίσης να συνεισφέρει στην κατανόηση της κοινής οδύνης και στην υπέρβασή του από κοινού. Καλλιτεχνικά και άλλα καινοτόμα έργα μπορούν να συνεισφέρουν σε αυτό. Για παράδειγμα, θα μπορούσε να οργανωθεί ένα διαδραστικό έργο ή μία διαδραστική έκθεση που θα επικεντρώνεται στα θύματα και να εμπλέκει άτομα από διαφορετικές γενιές που θα μοιράζονται τις ιστορίες και τις ανάγκες των θυμάτων σε μία προσπάθεια να ευαισθητοποιήσουν και να λειτουργήσουν ως καταλύτες

συζήτησης για το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτός ο σκοπός, είναι σημαντικό να στηριχθεί οικονομικά η κοινωνία των πολιτών, οι καλλιτέχνες και οι ακαδημαϊκοί κύκλοι που μπορούν να συνεργαστούν για τον σκοπό αυτό.

Επίσης συστήνεται να υπάρξουν ειλικρινείς συζητήσεις με τη συμμετοχή των άμεσων θυμάτων, της κοινωνίας των πολιτών και τις αρμόδιες αρχές όσον αφορά ζητήματα όπως η δικαιοσύνη, η τιμωρία και η συγχώρεση που προετοιμάζουν την πορεία προς την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η κοινωνία επιθυμεί να συζητήσει το παρελθόν της και τους θύτες.

Θα έπρεπε να ξεκινήσει ειλικρινής και εποικοδομητικός διάλογος που να εμπλέκει τους συγγενείς των αγνοουμένων, την κοινωνία των πολιτών και τις επίσημες αρχές, καθώς κάτι τέτοιο θα ενθαρρύνει την απαίτηση για λογοδοσία για τις προηγούμενες ενέργειες ή την προγενέστερη αδράνεια σε σχέση με τους αγνοούμενους στην Κύπρο.

Συστήνεται τα θύματα (οι συγγενείς και την κοινωνία) να έχουν δικαίωμα σε αποζημίωση. Αυτό το δικαίωμα σε συλλογικό επίπεδο περιλαμβάνει τη λήψη μέτρων που να συνάδουν με το καθήκον της μνήμης. Για τον σκοπό αυτό, τα εμπλεκόμενα μέρη δεν θα πρέπει μόνο να παράσχουν τις δέουσες αποζημιώσεις, αλλά και να πιεστούν να αναγνωρίσουν επίσημα τις ευθύνες τους με επίσημες δηλώσεις, συμπεριλαμβανομένων απολογιών, που θα βοηθούσαν στην αποκατάσταση της αξιοπρέπειας των θυμάτων και της κοινωνίας.

Επιπλέον, στο πλαίσιο αυτό, συστήνουμε να οικοδομηθούν μνημεία, καθώς τα μνημεία αυτά όχι μόνο θα τιμούσαν και αποκαθιστούσαν την αξιοπρέπεια όλων των θυμάτων αλλά επίσης θα λειτουργούσαν ως ένα μέσο υπόμνησης. Τέτοια μνημεία θα ενθάρρυναν την κοινωνία να μην ξεχάσει, αλλά να αντιμετωπίσει το παρελθόν της, υπογραμμίζοντας το καθήκον της ως κοινωνίας να διασφαλίζει ότι δεν θα επαναληφθούν αυτά τα γεγονότα. Συστήνεται η ισχυρή συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών, όπως επίσης και η ενεργή παρότρυνση σε καλλιτεχνικά και άλλα έργα προκειμένου να αναγνωρισθεί η οδύνη των οικογενειών των αγνοουμένων και να τιμηθεί η μνήμη των αγνοουμένων, ανεξαρτήτως του αν έχουν βρεθεί τα λείψανά τους ή όχι, καθώς είναι καθήκον της κοινωνίας να θυμάται.

Η ευαισθητοποίηση όσον αφορά το εγχώριο, περιφερειακό και διεθνές νομικό πλαίσιο και τους διαθέσιμους μηχανισμούς για το ζήτημα των αγνοουμένων αποτελεί επείγουσα ανάγκη. Θα έπρεπε να χρησιμοποιηθούν όλα τα δυνατά μέσα, συμπεριλαμβανομένων των εκστρατειών ευαισθητοποίησης, που να στοχεύουν όλα τα επίπεδα της κοινωνίας. Κάτι τέτοιο δεν θα βοηθούσε μόνο αυτούς που επηρεάζονται άμεσα να επιδιώξουν τα δικαιώματά τους, αλλά δυνητικά θα ενθάρρυνε επίσης τα άτομα που έχουν πληροφορίες να παρουσιαστούν και να μιλήσουν, αφού θα είναι καλύτερα κατανοητά τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις τους σε σχέση με το ζήτημα των αγνοουμένων, και επειδή τέτοιες εκστρατείες θα αντιπροσωπεύουν μία αλλαγή στην παραδοσιακή πολιτική θέση του φόβου και της σιωπής.

Επείγουσα ανάγκη επίσης είναι να εφαρμοστεί η Σύμβαση του ΟΗΕ για την προστασία όλων των ανθρώπων από τις βίαιες εξαφανίσεις, χωρίς περαιτέρω καθυστέρηση, ώστε να διασφαλιστεί ότι όλοι οι επηρεαζόμενοι έχουν πρόσβαση στους διαθέσιμους μηχανισμούς με βάση τη Σύμβαση.

Επιπλέον, όπως είναι ευρέως γνωστό, μέρος της κληρονομιάς ενός λαού είναι η γνώση της ιστορίας της καταπίεσής του και ως τέτοια πρέπει να διατηρηθεί με τα κατάλληλα μέτρα. Είναι λυπηρό το γεγονός ότι οι δύο κοινότητες στην Κύπρο όχι μόνο δεν έχουν αντιμετωπίσει το παρελθόν τους, αλλά στην πραγματικότητα έχουν αποφύγει να το πράξουν. Η ανάμνηση της βίας του παρελθόντος μπορεί να αποτελεί πηγή μίσους και συναισθημάτων εκδίκησης, ταυτόχρονα όμως η μνήμη μπορεί να είναι επιλεκτική και ερμηνευτική. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο είναι σημαντικό να διατηρηθούν οι αποδείξεις και τα αρχεία και να αντιμετωπιστεί το παρελθόν το συντομότερο δυνατό. Είναι αμφίβολο ότι τα ανοιχτά τραύματα μπορούν να θεραπευθούν χωρίς τη μνήμη και την αντιμετώπιση του παρελθόντος. Η πολιτική που επιδιώκεται δεν θα έπρεπε να είναι η λήθη, αλλά η υπόμνηση.

Σε σχέση με τα ανωτέρω, επίσης συστήνεται το εκπαιδευτικό σύστημα και στις δύο πλευρές της διαχωριστικής γραμμής να λάβει υπόψη του το ζήτημα και να το συζητήσει υπό μία εκπαιδευτική προοπτική, με εγχειρίδια όπως το «Σκεφτόμαστε Ιστορικά για το Ζήτημα των Αγνοουμένων: Ένας Οδηγός για Εκπαιδευτικούς» του Ομίλου Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας που θα αποτελούσε εξαιρετική αφετηρία. Κάτι τέτοιο επίσης θα συνεισέφερε στις προσπάθειες του εκπαιδευτικού συστήματος να προωθήσει την κατανόηση σε μία ποικιλόμορφη κοινωνία, όπως η κυπριακή.

Οι υφιστάμενοι διαθέσιμοι μηχανισμοί επηρεάζονται έντονα από τα αντικρουόμενα αφηγήματα που έχουν αναπτύξει οι αντίστοιχες κοινότητες, και οι πολιτικές τους. Κατά συνέπεια, είναι αναγκαία μία ειλικρινής αξιολόγηση προκειμένου να απαμβλυνθούν οι ανισότητες. Οι αγνοούμενοι της Κύπρου είναι αποτέλεσμα γεγονότων κοινών και στις δύο κοινότητες και αυτό πρέπει να αντανakλάται σε οποιοδήποτε μελλοντικές πολιτικές και/ή πρωτοβουλίες.

Συμπερασματικά, και αφού σημειώθηκε η ευαίσθητη φύση αυτού του ζητήματος, όπως επίσης και οι ευαίσθητες πολιτικές ισορροπίες, που δεν μπορούν να υπερτονιστούν, συστήνεται εντονότατα όλες οι προσπάθειες να στοχεύουν στην καλλιέργεια μίας κουλτούρας ειλικρίνειας, όπου η «αλήθεια» της μίας πλευράς δεν συνιστά τυρανία για την «αλήθεια» της άλλης. Αν οι εμπειρίες που σχετίζονται με τους αγνοούμενους και των δύο κοινοτήτων ανταλλάσσονται σε ένα ανθρωπιστικό πλαίσιο, μπορούν να αποκαλύψουν τη σύνδεση και κατά συνέπεια μπορούν να συνεισφέρουν στη δημιουργία ενός χώρου συμβίωσης με ειλικρίνεια και συμφιλίωση.

Μέσα στο πλαίσιο μίας διαπραγματευτικής διαδικασίας που επί του παρόντος βρίσκεται σε αδιέξοδο και μίας κοινωνίας που κάνει ολοένα και περισσότερο έκκληση για αλήθεια και δικαιοσύνη, η παρούσα έκθεση σημειώνει τα μέτρα που έχουν ληφθεί κατά την αντιμετώπιση του ζητήματος των αγνοουμένων στην Κύπρο από τις πρώτες ημέρες της σύγκρουσης μέχρι σήμερα. Με τη βοήθεια βιβλιογραφικής έρευνας και μίας σειράς ανώνυμων συνεντεύξεων, οι συγγραφείς έχουν αναγνωρίσει τις βασικές ανησυχίες που έχουν εμφανιστεί κατά τη διάρκεια των ετών, όσον αφορά όχι μόνο τους τρέχοντες εγχώριους εμπλεκόμενους φορείς αλλά και τους διεθνείς. Η έκθεση επίσης αναφέρεται στο υφιστάμενο εγχώριο και διεθνές νομικό πλαίσιο και στο έργο που έχουν αναλάβει οι αρμόδιες αρχές και η Διερευνητική Επιτροπή Αγνοουμένων (ΔΕΑ), πριν προβεί σε μία σύντομη εξέταση της δυνητικής εφαρμογής των μηχανισμών Μεταβατικής Δικαιοσύνης στην Κύπρο. Οι παρατηρήσεις που συζητώνται στην έκθεση καταλήγουν σε αρκετές συστάσεις για τη βελτίωση των διαθέσιμων μηχανισμών, όπως επίσης και για τη δυνητική σύσταση νέων, ώστε να αντιμετωπιστεί το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο. Η έκθεση για τις συστάσεις στις οποίες προβαίνει, έχει επικεντρωθεί στις ανάγκες των επηρεαζόμενων, οι οποίοι στο εν λόγω συγκείμενο είναι οι συγγενείς των αγνοουμένων αλλά και η κοινωνία συνολικά, επιπρόσθετα προς τους πολιτικούς, θεσμικούς, πολιτιστικούς, οικονομικούς και άλλους παράγοντες, τα τυχόν μειονεκτήματα και κενά. Στο επίκεντρο αυτής της έκθεσης βρίσκεται η βασική αρχή ότι το ζήτημα των αγνοουμένων είναι ανθρωπιστικό και θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως τέτοιο από όλα τα εμπλεκόμενα μέρη.

ISBN: 978-82-343-0114-8 (ψηφιακή μορφή)

Για παραγγελία αυτής της Έκθεσης απευθυνθείτε:
PRIO Cyprus Centre
Τ.Θ. 25157, 1307 Λευκωσία, Κύπρος
Τηλ: +357 22 456555/4
cypruscentre@prio.org